

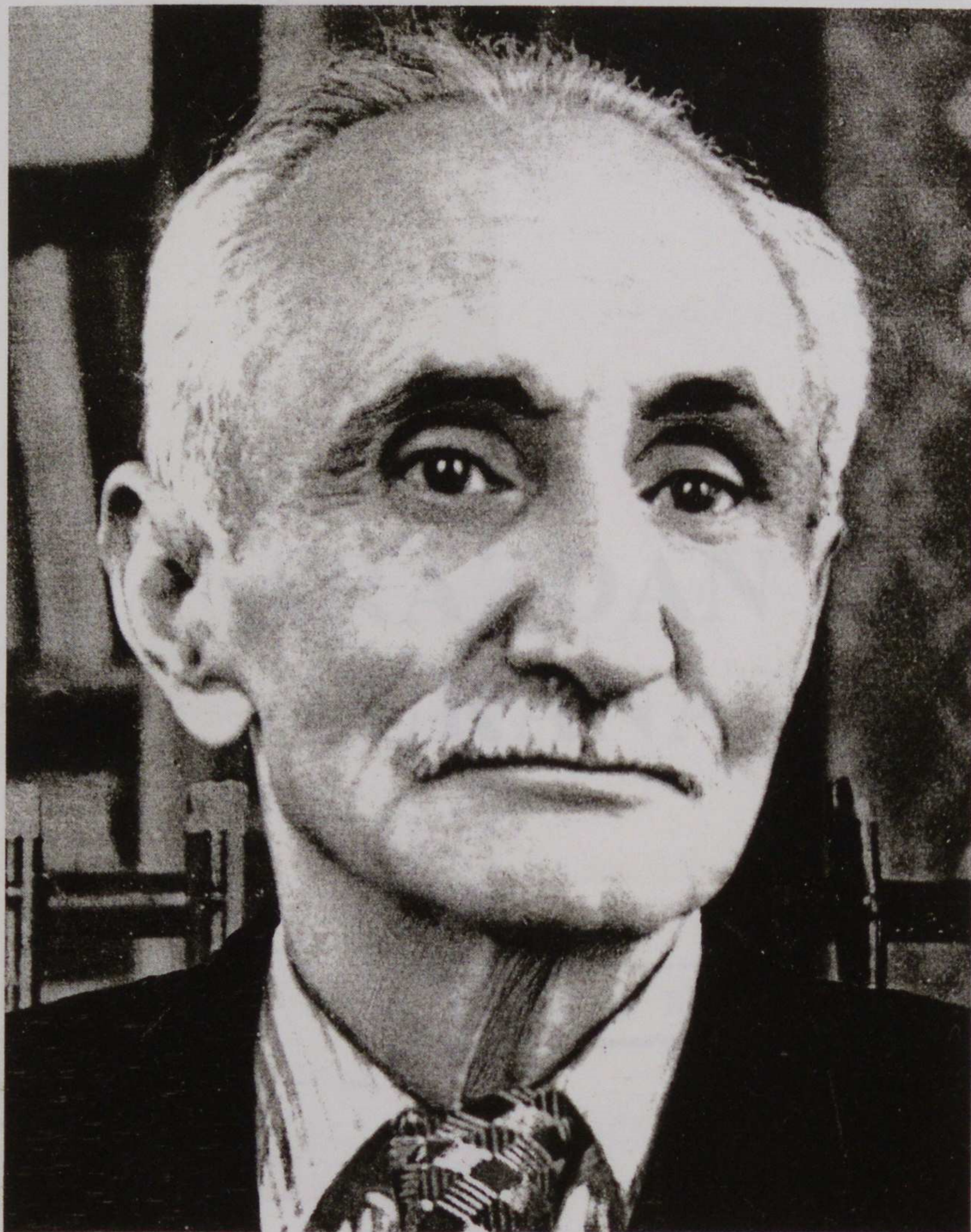
Abdulla Saiq

AZ 2
517

Arazdan

Turana

Baki 2009

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu

Az
S17

ABDULLA ŞAIQ

ARAZDAN
TURANA

MƏCBURİ NÜSXƏ

BAKI – NURLAN – 2004

F. Köçəri adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KITABXANASI
INV. № 90189

Çapa hazırlayan, tərtibçi
və qeydlərin müəllifi:

Mina xanım Əsədli,
sənətsünaslıq namizədi

Elmi redaktoru
və ön sözün müəllifi:

Kamal Talıbzadə,
akademik

Rəyçilər:

Məmməd Adilov,
flologiya elmləri namizədi
Paşa Kərimov,
flologiya elmləri namizədi

Rəssamı:

Vüsal Bağirov

Kompüter icraçıları:

Səadət Qasımova,
Suad Əhmədov

Abdulla Şaiq. Arazdan Turana, Bakı, Nurlan,
2004, 264 s.

4603000000-636
N - 098 - 2004 Qrifli nəşr

© «Nurlan», 2004

ÖN SÖZ

Abdulla Şaiqin "Arazdan Turana" adlı yeni seçilmiş əsərləri külliyyatına ədibin məlum nümunələrlə yanaşı, müxtəlif səbəblər üzündən uzun müddət nəşri yasaq olunan əsərləri də daxil edilmişdir. Oxucularda Şaiq irsinə maraq oyadacaq "Arazdan Turana", "İntizar qarşısında", "Yeni ay doğarkən", "Vətənin yanıq səsi", "İki mucahid", "Ülkər", "Həyat – sevməkdir" kimi sənətkarənə yazılmış onlarla poema və şeirləri belə nümunələrdəndir. Məlum səbəblər üzündən Azərbaycan oxucusunun diqqətindən kənar qalan bu kimi əsərlərində türkün ümumiləşmiş, mübariz, mifik surəti, vətən sevgisi, döyüşgənliyi, qüdrəti, türk qadınının paklığı, ucalığı tərənnüm olunur, türkün hələ indiyə qədər (yəni 20-ci illərə qədər) poeziyamızda açılmayan sifətləri, mübarizliyi, fədakarlığı canlandırılır.

Azərbaycanda - Bakıda xeyli yaşamış, iki cildlik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini nəşr etdirmiş, 20-ci illər ədəbi, elmi, pedaqoji mühitinə qaynayıb-qarışmış, öz fəaliyyəti ilə dövrün mədəni həyatında dərin iz buraxmış məşhur türk alimi İsmayıl Hikmət 1923-cü ildə Bakıda keçirilən təntənəli Şaiq gecəsindəki "şaiqanə" çıxışında dövrün dillər əzbəri olan aşağıdakı şerini demişdi:

Nə diyorlar bəşərlə firdövsə
Dönəcəkmış, deyilmi, dünyamız?!
Biri: "İnsan mələk olurmu?" - desə,
Bən derim: Bir misalı var bakınız:
Bu təbii şüari - munislə,
Bəncə, Şaiq nümunədir mələyə!

Həqiqətən Şaiq öz dövrünün mələk xislətli sənətkarı idi.

Bir əsrə yaxındır ki, artıq hər bir azərbaycanlı balası dilini babaları Abdulla Şaiqin şeirləri ilə, bu şeirlərin sözlərinə yazılmış mahnılar ilə açır, "Ay pipiyi qan xoruz", "Ala-bula boz keçi", "Tıq-tıq xanım" ruhu hər azərbaycanlı balasının mənəvi

dünyasına, düşüncəsinə hakim kəsilibdir. 1918-ci ildə A.Şaiqin özünün milliləşdirdiyi rus dilli məktəbin əsasında yaradılmış "Şaiq nümunə məktəbi" Şaiq humanizmini, azərbaycançılığını yaymaq, aşılamaq yolunda əvəzsiz iş görən ən güclü, təsirli mənəvi vasitəyə, məktəbə çevrilmişdir. Əsrimizin əvvəllərindən başlayan bu mənəvi sıçrayış ara vermədən bu günə qədər davam edir, milli mənliyimizin dirçəlişinə təkan verir. 1981-ci ildə ədibin 100 illik yubileyinin böyük təntənə ilə keçirilməsi, ümumxalq bayramına çevrilməsi bu sənətin ölməzliyini bir daha təsdiq etdi.

* * *

Abdulla Şaiq şerinə lap cavanlıqdan hakim olan romantik kövrəklik, pərişanlıq, həyatı, fəlsəfi fikri dərinlik, klassik şer ənənələrinə - böyük Füzuliyə bələdlik, məhəbbət, aşinalıq onun bütün yaradıcılığı boyu davam etmişdir.

Şaiqin hər misrasında həyatdan, təbiətdən, insandan, əməyin əzəmətindən zövq alan coşğun, həssas ruhlu, romantik şairin fərəhi vardır, o şeyi ki, böyük Sabir möcüzə saydığımız satirası ilə demiş, oxucularına çatdırmışdır, onu elə həmin poetik miqyasda Şaiq öz incə, kövrək misraları, duyğuları ilə müasirlərinə təlqin edirdi. Diqqət edilsə, müasiri və son dərəcə yaxın dost olduğu Sabirlə Şaiqin sənət mövzuları da son dərəcə yaxın, hətta eynidir, fərq əsasən onların bədii ifadə tərzində olmuşdur: biri böyük satirik şair kimi, digəri romantik şair kimi! Sabirin realist, satirik sənət qüdrəti Şaiqdə incə, vüsətli romantik bir örtüyə bürünmüşdür. Başqa sözlə, Sabirin realist, satirik təsvirindən fərqli olaraq, Şaiqdə "romantik mən" mərkəzi yer tutur. Sözü qıyası, Şaiq anadan romantik sənətkar kimi doğulmuşdu.

* * *

Talibzadələr nəslə Sarvanda* - Borçalının mərkəzində "axund uşağı" adı ilə məşhur olmuşdur. "Axund" – dövrün ən savadlı, bilikli, irəlidə gedən, yol göstərən şəxsiyyətinə, din xadiminə deyərtilər.

Soy adımız - XVII-ci əsrdə Şəmşəddindən qardaşları ilə Sarvana köçmüş Molla Talibdən başlamışdır. Həmin nəslin cavan nümayəndələri bu günə qədər orada yaşayır, öz mənzillərindən birini Abdulla Şaiqin Sarvandakı Kamal əmisinin mənzilində - hazırda Nəriman Axundovun yaşadığı binada yerləşən "Abdulla Şaiqin Mənzil Muzeyini" himayə edirlər.

Günlərin bir günü A.Şaiqin atası Axund Mustafanın Tiflisin Şeytan bazar hissəsindəki mənzilindən Mehri xanımın dünyaya gətirdiyi ikinci uşağının səsi eşidildi. Uşaq işıqlı dünyaya tək gəlməmişdi, əkiz tayı ilə bərabər göz açmışdı. Birinci muştuluğu eşidən də, ailənin başcısı özü olmuşdu, muştuluğu gətirənə də hədiyyələrini o özü vermişdi. Ancaq ikinci çağa yaşamamış, dünyasını tez dəyişmiş, cavan ailə dünyaya birinci göz açmış Abdullanın sevinci ilə yaşamalı, kifayətlənməli olmuşdu. O oğul ki, böyük oğul Yusifdən sonra da Axundun ailəsinə hədsiz sevinclər bəxş etmişdi. Abdulla həqiqətən cavan ailənin hədiyyəsi oldu, bir-birinin ardınca ötən illər bu körpənin dünyaya gəlişini təsdiqləyən illərə çevrildi. Bu uğurlu gün 1881-ci ilin 24 fevralı kimi tarixə döndü.

A.Şaiqin Qafqaz Ruhani İdarəsində şeyxülislamın müavini, altı sinifli məktəbdə ərəb və fars dilləri müəllimi olan atası Axund Mustafa Süleyman oğlu Talibzadə maarifsevər din xadimlərindən idi, dövrünün işıqlı ziyalıları ilə, o cümlədən Mirzə Fətəli Axundov ilə əlaqə saxlayırdı. Sonralar önəmli din xadimi, ziyalı və azadlıq mübarizi kimi tanınan böyük oğlu Yusifdə və Abdullada da elmə, maarifə o özü həvəs oyatmışdı. A.Şaiq ilk təhsilini Tiflis Ruhani idarəsinin altısinifli məktəbində (1889-1893) və Xorasandakı açıq fikirli, Türkiyə sultanı Əbdülhəmidin zülmündən xilas olmaq üçün

* Gürcüstan Respublikasının dövləti, nədənsə, Sarvan adını dəyişdirərək "Marneuli" qoymuşdur.

İrənin Xorasan şəhərinə "qaçmış" sevimli müəllimi Yusif Ziyanın məktəbində almışdı (böyük qardaşı Yusif "Ziya" təxəllüsünü Xorasandakı müəlliminə hörmət və məhəbbət əlaməti olaraq seçmişdi). Uşaqlıqdan Şərqi ədəbiyyatına, şerə, sənətə həvəs göstərən, 1900-cü ilin payızında Xorasandan Tiflisə qayıdaraq bir neçə aydan sonra Bakıya köçmüşdür. Həmin ildə Bakıda yurd-yuva salmış, şəhərin ictimai-siyasi, mədəni həyatına qarışmış, artıq Bakıda maarifçi kimi məşhurlaşmış Nəriman Nərimanovun sədrlik etdiyi rəsmi komissiya qarşısında "əla" qiymətlə imtahan verib, müəllimlik hüququ qazanmış, rus-tatar (türk) və realni məktəblərdə ana dili və şəriət dərslərini aparmışdır. Xorasanda islam dini və onun tarixi haqqında zəngin məlumat, bilik əldə edən, fars və ərəb dillərini öyrənən cavan ziyalı özünü xalqın tərəqqisinə, maariflənməsinə həsr edir, müəllimliklə məşğul olur, bir-birinin ardınca dərslilər yazır, böyüklər və kiçiklər üçün bədii əsərlər yaradır, Şərqi, rus və Avropa xalqlarının ədəbiyyatından fasiləsiz tərcümələr edir, beləliklə, az zaman içərisində xalqın məşhur maarif xadimi kimi tanınır, məşhurlaşır. A.Şaiq XX əsrin əvvəllərində çap olunan ibtidai və yuxarı siniflərə məxsus saysız-hesabsız təhsil vəsaitlərinin əsas müəllimlərindəndir. Həmin illərdə dünya ədəbiyyatından edilən çoxsaylı tərcümələrin də müəllifi Abdulla Şaiqdir. Az vaxt içində ədəbi mühitlə, Ə.Hüseynzadə, M.Ə.Sabir, M.Hadi, H.Cavid, A.Səhət, Ə.Haqverdiyev, N.Vəzirov, F.Köçərli, M.Mahmudbəyov, S.S.Axundov, Seyid Hüseyn, H.Minasazov kimi dövrün məşhur ədəbi şəxsiyyətləri ilə tanış olub, taleyini ömürlük ədəbiyyata, məktəbə və maarif işinə bağlamışdı. Ədəbi, pedaqoji fəaliyyətə can atan cavan Şaiqin fikri tərbiyəsində, türkçülük ideyalarına yiyələnməsində böyük qardaşı Yusif Ziyanın güclü təsiri olmuşdur. On altı yaşında bədii tərcümə və Füzuliyənə qəzəllərlə yaradıcılığa başlayan A.Şaiq Bakıda Avropa, türk və rus ədəbiyyatlarını da öyrənib; ən çox klassik milli ənənələrə, türk romantizminə dayanıb, "Füyuzat" ədəbi məktəbi ilə ilgilənməklə, ara-sıra "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin təsiri ilə əsərlər də yazıbdır.

Yeni yüzilliyin əvvəllərindəki inqilab hərəkatı A.Şaiqin dünyagörüşündən yan keçmir. İnqilabı "Azadlıq ulduzuna", "Hürriyyət pərisinə" bənzədən şair onun sönməsindən kədər-lənirsə ("Niyə uçdu?", "Bir quş", "Vətən" və s.) həyatı, siyasi olayları öyrəndikcə "bir zaman məhv olur şu istibdad" inamına gəlir. Onun romantik ruhlu humanizmi, demokratizmi "Hə-pimiz bir günəşin zərrəsiyiz" (1908) şerində daha aydındır. "Köç", "Dağlar sultanı" kimi əsərləri isə Azərbaycan təbiəti-nin romantik simfoniyası kimi səslənir. Bütövlükdə ədib ro-mantik əsərlərində daha təbii və azman görünür.

Azərbaycanda məktəb və maarif işinin yüksəlişi, milli uşaq ədəbiyyatının, uşaq dramaturgiyasının yaranması birbaşa A.Şaiqin adı ilə bağlıdır. O, Azərbaycan müəllimlərinin I, II qurultaylarının hazırlanmasında komissiya üzvü kimi böyük iş görmüş, "Uşaq çeşməyi" (1907), "Uşaq gözlüyü" (1909), "Gülzar" (1912) və başqa yeni tipli dərslilər yaratmışdır.

Bir folklorçu kimi xalq ədəbiyyatının toplanmasına və öy-rənilməsinə çalışan, dil və ədəbiyyat məsələlərinə dair məqa-lələr çap etdirən A.Şaiqin bu zəngin xəzinədən bəhrələnərək yazdığı "Tıq-tıq xanım" (1910), "Yaxşı arxa" (1910), "Tülkü həccə gedir" (1911) kimi mənzum nağılları, eləcə də bir sıra dram, şer və təmsilləri uşaq ədəbiyyatımızın incilərindəndir. Abdulla Şaiq uşaqlar üçün yazdığı əsərlərdə bədii ədəbiyya-tın, demək olar ki, əsas janrlarında qələmini sınımış, bu sahə-dəki yarım əsrlik fəaliyyəti ilə Azərbaycan ədəbiyyatının klassik nümunələrini yaratmışdır. Ədibin uşaqlar üçün yazdığı bədii əsərlər XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən kamil, yeni janra yol açan ən uğurlu bədii nümunələrindən olmuşdur.

Cavan maarif xadiminin ilk dəfə özü tərəfindən 1908-ci ildə səhnəyə qoyulan "Gözəl bahar" pyesi ilə Azərbaycan ədəbiyyatında uşaq dramaturgiyasının əsası qoyulur. Nəzərə almaq lazımdır ki, Abdulla Şaiqin yaşlı oxucular üçün yarat-dığı onlarla bədii əsəri də XX əsrin əvvəllərində işıq üzü gör-müş, müəllifinə böyük şöhrət gətirmişdir. Ancaq bu bir həqi-qətdir ki, azərbaycanlı oxucuların böyüyü də, kiçiyi də lap

əsrimizin əvvəllərindən A.Şaiqi özlərinin doğma yazıçısı kimi sevmiş, qiymətləndirmişlər.

"Məktub çatmadı", "Göbələk", "Dursun", "Əsrimizin qəhrəmanları" kimi əsərləri ilə A.Şaiq milli nəsrimizə mövzu, süjet, obraz və sənət özəllikləri gətiribdir. "İki müztərib" (1905) türk romanlarının təsiri ilə və "İblisin hüsurunda" (1917), "İdeal və insanlıq" (1917) isə Birinci cahan savaşı mövzusunda yaranan orijinal əsərlərdir və romantik ruhu ilə seçilir.

A.Şaiq azman sənətçi, azadlıq carçısı, gözəllik aşiqi kimi Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə daha həvəslə çalışıb. Əlinə qələm aldığı gündən zamanın siyasi, ictimai hadisələri, ab-havası ilə nəfəs alan Şaiq sənəti 1918-ci ildə Azərbaycan Cümhuriyyəti elan edildikdən sonra dövrün ruhu ilə daha ahəngdar səslənməyə başlayır, bu poeziyanın getdikcə qüvvətlənən, çılğın, romantik, məzmunu "Arazdan Turana" kimi türkçülüüyü zamanın müasir ideologiyası kimi tərənnüm edən nümunələri ilə zənginləşir. İlham mənbəyi zövcəsi Raziyyənin vaxtsiz ölümü, bacısı Ruqiyyənin cavan ikən həyatını dəyişməsi kövrək şair qəlbini rıqqətə gətirir, yaşı 40-a yaxınlaşmağa başlayan sənətkarın yarımçıq dünyasında yeni bir mərhələnin yaranmasına səbəb olur. Məktəblərin milliləşdirilməsi məsələsi haqqında rəsmi dövlət qəzeti "Azərbaycan"da ardıcıl çıxış edən, milli təhsili ilk həyata keçirənlərdən biri də A.Şaiq olmuşdur. Məhz bu illərdə o, Azərbaycanda milli orta təhsilin əsasını qoymuşdu, rəhbəri olduğu rusdilli realni məktəbdə rusdilli müəllimlərin davamlı müqavimətlərini qıraraq minbir əzabla, dərslərin milliləşdirilməsinə, ilk dəfə Azərbaycan dilində keçirilməsinə nail olmuşdu. Bu illərdə buraxdığı "Milli qiraət", "Ədəbiyyat dərsləri", "Türk çələngi" (1919), "Türk ədəbiyyatı" (1920) kimi dərsləklərindən Azərbaycan gəncliyinin böyük bir nəslə dərslərdir. "Müsavət" hakimiyyəti illərində yaratdığı "Arazdan Turana", "Yeni ay doğarkən", "Vətənin yanıq səsi" kimi silsilə şeir və poemaları Azərbaycan poeziyasına yeni məzmun, ab-hava gətirən sənət nümunələrindəndir.

Azərbaycanı Rusiya bolşevikləri ələ keçirdikdən sonra da A.Şaiq bir vətəndaş, sənətçi və müəllim kimi qırx ilə yaxın xalqın mənəvi yüksəlişinə çalışıb, həm pedaqoji kurslarda, texnikum və institutlarda dərslər aparıb, proqram və dərsləklər hazırlayıb, həm də çeşidli janrlarda əsərlər yaradıb. "İldırım", "Xasay", "Eloğlu", "Vətən", "Fitnə", "Ana", "Nüşabə", "Bir saat xəlifəlik" kimi pyeslər; "Araz" romanı, bir çox hekayə və şeirləri bu illərin ədəbi mühitində yüksək dəyərləndirilən əsərlərdəndir. Haqlı olaraq Azərbaycanın önəmli ziyalıları onu "Müəllimlər müəllimi", "mələk təbiətli insan", "Azərbaycanda intibah dövrünün ən böyük qəhrəmanı" kimi tanıyıblar. Yeni dövr Azərbaycan maarifi tarixində, 20-30-cu illərdə müxtəlif ixtisaslı görkəmli ziyalıların yetişməsində A.Şaiqin adını daşıyan "Nümunə məktəbi"nin böyük xidməti olmuşdur.

Ömrünün altmış ilini xalqına xidmətə yönəldən A.Şaiq bir ədəbiyyatşünas-alim, bir çox dünya ədəbiyyatı nümunələrini dilimizə çevirən sənətçi, xalq elçisi, el ağsaqqalı kimi də sayılıb, sevilib, ən ali dövləti məclislərə seçilib, mükafatlandırılıb, orden və medallar alıb, "Əməkdar incəsənət xadimi" adına layiq görülüb. Ən böyük mükafatı isə xalqın, millətin ona olan sevgisidir. Bu gün milli dövlətçiliyimiz və müstəqilliyimiz uğrunda mübarizədə A.Şaiqin yeri daha aydın görünür.

Abdulla Şaiq 24 iyul 1959-cu ildə Bakıda vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

A.Şaiqin "Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz" şeri:

Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz,
Həpimiz bir yuva pərvərdəsiyiz!
Ayramaz bizləri təğyiri-lisan,
Ayramaz bizləri təbdili-məkan.
Ayramaz bizləri İncil, Quran,
Ayramaz bizləri sərhəddi-şəhan.
Ayramaz bizləri ümmanü-mühit,
Ayramaz bizləri səhrayı-bəsit...
Ayramaz bizləri həşmətli cibəl,

Ayramaz Şərq, Cənub, Qərb, Şimal.

Yetişər kinü ədavət daşımaq!*

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının Azərbaycanadakı nümayəndəsi cənab P a o l o L e m b o bu şəri "Azərbaycan Respublikasında İnsan inkişafı haqqında hesabat - 1995" kitabına epigraf vermiş və kitabı A.Şaiqin Mənzil Muzeyinə təqdim edərkən demişdir:

"Azərbaycanın görkəmli şairi Abdulla Şaiqin bu misralarında bütöv bir xalqın, Azərbaycan xalqının qardaşlıq və sülh arzuları, istəkləri özünün parlaq təzahürünü tapmışdır, bu şer öz məzmunu ilə demək olar ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının proqramını əhatə edir".

* * *

XX əsrin peşəkar tənqidçisi Seyid Hüseyn Abdulla Şaiq "müasir şerin rüknünü (əsasını) qoyanlardan biridir" fikrini təsadüfən söyləməmişdi. Əsrin əvvəllərinin məşhur tənqidçisi ədəbi, elmi-pedaqoji fəaliyyətinə aşına olduğu möhtərəm bir sənətçini - müasiri Şaiqi mütərəqqi türk, Qərb və rus şerinin ənənələrini mənimsəyərək dövrün klassik bədi nümunələrini yaratmağa nail olan ədəbi şəxsiyyətlər sırasında təqdim edirdi.

Abdulla Şaiqin "Arazdan Turana" şerlər toplusunun yeniliyi bir də bu nəşrə repressiya illərində yazılmış sovet hakimiyyəti dövründəki milli zülmü, siyasi zorakılığı, ruslaşdırma siyasətini cəsarətlə tənqid tutan ilk dəfə nəşr olunan şerlər silsiləsinin daxil edilməsidir.

KAMAL TALIBZADƏ,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
həqiqi üzvü

* Şer burada ixtisarla verilir.

ŞERLƏR

VƏTƏN

Ey çeşmimin önündə mücəssəm vətən, vətən!
 Qəlbim kimi ələmlərə həmdəm vətən, vətən!
 Fikrim sarayını dolaşırsan zaman-zaman,
 Qanlı kəfənlə, dərd ilə toəm vətən, vətən!
 Baxdıqca həsrət ilə o solğun camalına,
 Çeşmimdə tar görsənir aləm, vətən, vətən!
 Axşam-səhər o gül üzünü isladan nədir?
 Göz yaşlarınımı yoxsa ki, şəbnəm? vətən, vətən!
 Dəhşət içində cismi-şərifin donub durur,
 N olmuş vücudi-pakinə bilməm, vətən, vətən!
 Baxdıqca gül-çiçəkli o gülgün çəmənlərə,
 Möhnət evi sanır onu adəm, vətən, vətən!
 Sənsən səbəb bəqayi-dilü cani-natəvan,
 Canım kimi nolar səni sevsəm, vətən, vətən!
 Gördükcə dərdini əriyir cismi-natəvan,
 Ney tək sızıldayır dili-pürqəm, vətən, vətən!
 Qarşımda dərd, matəmə batmış gözəl mələk
 Səslər həzin səda ilə hərdəm: vətən, vətən!
 Ey xaki-pak, söndümü parlaq ziyaların?
 Oldunmu zülmə, möhnətə həmdəm, vətən, vətən?
 Övladi-naxələfmi səni saldı bu günə?
 Ey vah, bu dərd, möhnətə dözməm, vətən, vətən!
 Aç, aç o qəmli köksünü, ey məxzəni- mələk,
 Bas bağına bu Şaiqi möhkəm, vətən, vətən!

1905

BİR QUŞ

Oturmuş nəğməzarında həzin fəryad edər bir quş!
 Alır gül yarpağından eşq dərsin, dad edər bir quş!
 Şu eşqin məktəbində şərqilər inşad edər bir quş!
 Buraxmaz ahü zarı, könlümü naşad edər bir quş!

Nəçin ol quşcuğaz qəlbim kimi məftuni-möhnətdir?!
 Ürək çırpındıran hər naləsi bir dağı-həsrətdir.
 Onun hər nəğməsi hicran əlindən bir şikayətdir.
 Məhəbbət əhlini rəhbər kimi irşad edər bir quş!

Dalır aləm sükutə eylədikcə qəmfəza fəryad,
 Nədəndir rəqsgahında oturmaz bir zaman dilşad?
 Xəzanın zülm, cövründən deyil bir ləhzə o azad,
 Həzin ötdükcə hər an qəlbimi bərbad edər bir quş!

Sədayi-dilfribi eyliyor vicdanımı bidar,
 İlahiləhndir, enmiş səmadən san pərigöftar,
 Böyük bir musiqi ustadıdır ki, kəşf edər əsrar,
 Mənim viran olan bu könlümü abad edər bir quş!

Sədası pək dərin təsir edər əfkarə, vicdanə,
 Duyurmaqda pək incə duyğular bir şair insanə,
 Deyil əfsanə fəryadı, cəfadən gəlmiş əfğanə,
 Lisani-hal ilə əyyami-vəsli yad edər bir quş!

Bu quş da mən kimi dünyada hissiyyata malikdir,
 Məhəbbətdən vurar dəm, şahirahi-eşqə salikdir.
 Cahanda eşq rahı, Şaiqa, neməlməsəlikdir!
 Mənim fəryadi-məhzunaməmi bünyad edər bir quş.

1907

BÖYÜK XADİM

(Həsən bəy Zərdabinin vəfatı münasibətilə)

Bu sənmişən, ey dahiya, ey nəcmi-müzəffər?!
Almış səni ağuşuna tabuti-mükəddər!
Ey şanlı «Əkinçi!», sən idin gəncliyə rəhbər!
Aldı səni bizdən ölüm, ey nur saçan ülkər!
Ey adlı, şərəfətli, fədakar, böyük insan,
Aləmlərə sığmaz vətənə etdiyin-ehsan.
Ruhun ola şad, ey ata, inamla çalışdın,
Sönməz, böyük ümmid ilə, vicdanla çalışdın.
Bar vermədedir bəslədiyin dadlı diləklər,
Almış sənin ətrafını, bax, canlı çiçəklər.*
Həsret gözünü aç bir an, ey şanlı mücahid!
Minlərcə bu məktəbli cavanlar buna şahid.
Yordu o zəif cismini zəhmət və məşəqqət,
Doğma vətənin qoynuna gir, ol daha rahat.
Gəlmiş hamı qəlbində kədər son görüşə, bax!
Mümkünmü səni, ey böyük insan, de, unutmaq!

1907

NİYƏ UÇDU?

Uçdu mələkim, qaldı bənə dərdi-mələli,
Fəryad! Yenə qaplıyor ətrafımı zülmat!
Həp qönçeyi-ümmidlərim solmada, heyhat!
Şu əski cahanda görəməm hüsnü məali,
Sevməm daha asayışı, uymam şu cahanə.
Söndü niyə vicdanımı tənvir edən amal?
Oldu niyə ümmidlərim cövrə pamal?
Ey hiyləgər iblis, nədir şimdi bəhanə?
Baxdıqca şu aləmlər edər könlümü dilgir.

* H.Zərdabinin dəfn mərasimində iştirak edən Bakı məktəbliləri nəzərdə tutulur.

Xəstə ürəyim aldı dərindən yenə yara,
Doktor! Yetər, əl çək, olamaz dərdimə çara.
Olmazsa muradınca şu ələmlilərə təğyir!
Durma daha, ey əbri müzəffər! Yetər imdad!
Ey bariqələr, gurlayınız siz də şitaban.
Ey badi-zəfər, qopar dalğalı tufan!
Şu əski cahan ta ola bir ləhzədə bərbad.

1907

ƏKİNÇİ

Yaz qapını aldı, əkinçi, oyan!
Dur ayağa, tarla səni gözləyir,
«Şumla yeri, dur gəl, əkinçi» – deyir.
Haydı, a zəhmət mələyi, qalx, oyan!

Qızdı günəş, aləmə verdi həyat,
Qonşuların tarlasını xışlayır,
Qan-tər içində hamısı işləyir,
Zəhmətinizlə yaşayır kainat!

Borclarına indi, gözüm, çarə qıl!
Çul-palazı qışda satıb soymusan,
Külfətini quru yerdə qoymusan,
Haydı, oyan, dərdinə bir çarə qıl!

Təknədə şey yox, nə axurda saman,
Külfətinin səndə qalıbdır gözü.
Yaz günəşi qarşılایır bax, sizi,
Haydı, a zəhmət mələyi, dur, oyan!

1907

ƏKİN NƏĞMƏSİ

Çək, şumla yeri, durma daha, qaşqa kəlim, çək!
Dırmaqlayaraq toxumları bən də səpim, çək!

Bəslər, a kəlim, danələrini yer qucağında,
Qalxar yaşıl otlar, göyərər hər bucağında,
Bir az keçərək, sünbülələr bar verər onda,
Dərya kibi, san, dalğalanar həp o zamanda,

Alqışlıyorum zəhmətini, ey köməyim, çək!
Məhsul ola bol, olmaya nabud əməyim, çək!
İştə biçinin vaxtı yetər, onda oraqlar
Qalxıb-enərək tarlada şimşək kibi parlar.
Bən onda başaqlar arasında uyuyub şad,
Rahət olaram zövqlə, qəm-qüssədən azad.

Çək, şumla yeri, durma daha, qaşqa kəlim, çək!
Şimdi sənə yem, su verərəm, durma, kəlim, çək!

1907

KÖÇ

May olcağın el köçür yaylaqlara,
Səs-küy düşür meşələrə, dağlara.
Atlar kişnər, qoyun-quzu mələşir,
Qara mallar bir-birilə səsləşir.
Qız-gəlinlər düzənlikdə çapır at,
«Hey» vurunca at, açır qol-qanad.
Yollar dağdır, ya meşə, ya düzənlik,
Hər tərəfi basmış böyük bir şənlik.
Bir çay kənarında düşürlər axşam,
Səfali bir yerdə olurlar aram.
Od qalayıb qızlar suya gedirlər,
Qocalar yığışib söhbət edirlər.

Rahət edir cavanlar malı, atı,
Çoban tütək çalır, oxur bayatı.
Bir tərəfdə sürü, naxır otaşır,
Bir tərəfdə colma-cocuq oynaşır.
Gecə olur, başlarını atırlar,
Arabalar arxasında yatırlar.
Məhtab gecə. Göydə ulduzlar axır,
Seyrək buludlar arxasından baxır.
Meşə, dağ-daş sükut içində inlər,
Yalnız hürür orda-burda köpəklər.

1907

PARÇALAR

Bərqi-əşarım saçar ətrafə atəşparələr,
Şölələnmiş atəşi-şerimlə səngi-xarələr,
Od tutub sizlər bütün dağ, daş, dərə, səyyarələr,
Bəs neçin bu daşürək cahillərə etməz əsər?

İnanın, dostlarım, mənə inanın!
Bir zaman məhv olar bu istibdad!
Qalar ancaq bu zülmdən bir ad!
Utanın, indi zülmdən utanın!

Sanma bu dərdü qüssəmin səbəbi
Olmamaqdır bu dünya kamınca,
Qəlbimi yandıran budur ancaq:
Vətəni görmədim məramımca.

1908

İYİRMİNCİ ƏSRƏ XİTAB

Məzlumların ümidisən, ey əsri-pürxətər!
İzlər böyük addamlarını bir sürü bəşər!
Dövrü zəmanədən nə gətirdin bizə xəbər?

F. Köçərli adına

Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI

INV. № 90189

Hiddətli bərq, saiqələrdən nə var əsər?
Tufanlı ildırımlarının qəhr, hiddəti
Xofü ümid ilə yaşadır çümlə milləti.
Qaldır buludlu pərdələri, anlasın cahən,
Sönməz günəşmi, ya qara bir kölgədir doğan?
Varmı ümid bir daha feyzü səadətə?
Ya çəkmədə bizi yenə girdabi-zillətə?
Bu qırmızı şəfəqlər içində nihan-nihan
Doğmazmı nur, mehr, məhbəbət cəhan, cəhan?!
Ey vah!.. Ənqərib bu əmvaci-kibriya,
Bir sahilə səfinəmizi zövq edərmi ya?
Duydum, bu üstümüzdə buludlardır oynaşır.
Məşriq dənizləri qabarır, yüksəlir, coşur.
Bilməm, bu dağlar, bu məhabətli fırtına
Öksüz bu milləti çıxararmı o bir yana?

HÜRRİYYƏT PƏRİSİNƏ

Söndün nə çapıq, ruhuma qüvvət verən ey nur,
Ümmidi-vüsəlinlə sənə bən yaşayırdım,
Şövqünlə o daşqın dərələrdən həm aşırıdım,
Hicrin bəni, ah, etdi yenə xəstəvü rəncur.

Oynatmadadır qəlbimi atəşli bir ahəng,
Vulkan kibi püskürmədə ətrafə şərərə,
Nolmuş ki, yaxırsan bəni sən, ey dili-parə?
Etmişmi həyatı bu mühitin səni də təng?

Müzlüm gecə, ətrafi bulud, çən bürüyərkən,
Göz yaşlarımın bəslədiyi ey gözəl ümmid,
Qarşımda təcəssüm edərək ver bənə təyid,
Bu zülmət ilə sübhə qədər ta vuruşum bən.

YAD ET

Vəqta ki, gülər bahari-amal,
Hər yerdə yaşıllanar çəmənələr,
Vəqta ki, olar müsəid iqbəl,
Bülbüllər ötər, susar zəğənlər,
Parlaq bir işıq alar fəzanı,
Dünyanın üzü dönər cinanə,
Gəzdikcə o aləmi-ziyanı,
Baxdıqca o gülşəni-cəhanə,
Yad et məni - şairanə yad et!

Vəqta ki, gələr sevimli ati,
Bir dairəyə girər həqayiq,
Nuru bürüyər bütün cihati,
Ulduzlar ilə yanar məşariq,
Vəqta ki, bulud, duman görünməz,
Qalmaz daha zülmədən nişanə,
Yerlərdə bəşər üzü sürünməz,
Qurd-quş sığınar bir aşıyanə,
Yad et məni – Şaiqanə yad et!

Atəşli, münir əməllərimlə,
Bir gün düşərəm soyuq məzarə.
Əşəri-təranəpərvərimlə
Bir gün susaram dönüb qubarə.
Vəqta ki, bu şairi-vətəndən
Dünyada nə iz qalar, nə bir nam,
Üzdükcə səadət içrə şən-şən,
Sürdükcə dəmadəm ömrü xoşkam,
Yad et məni – qaibanə yad et!

NIŞANLI QIZ

Zülmət gecədə nişanlı bir qız
Bir hüzn, kədər içində yalqız,
Atəşli düşüncələrlə inlər,
Bəxtindən uzun şikayət eylər.
Həsrlə qucaqlayıb dizini,
Yaqut üzüyə dikib gözünü,
Ən haqlı bir etirazla ağlar,
Fəryadı bu kainatı dağlar.
Söylər: «Bu üzük mənə nişandır,
Könlüm tək onun da bəxti qandır,
Layiqmidir, ey həyat, — söylər, —
Bir div ola bir pərilə həmsər?
Heyvan kibi sərvətə satıldım,
Suçlu kibi zindana atıldım.
Ey taleyim, etmə gəl bənə naz,
Qan qusmağa neylərəm qızıl tas?
Bən yalğızam, ah, yox münim,
Dağ-daşları sızladır əninim.
Söndürdü atam çırağımı, ah!
Bir qönçə, tikanla oldu həmrah».

1908

BAHAR

Haydı, bu boranlı qış da bitdi,
Alqışladığım bahar yetişdi.
Qızdı günəş, əsdi isti yellər,
Qarlar əridi, axışdı sellər.
Çöllər, dərələr tamam oyandı,
Hər yan yeni rəng ilə boyandı.
Oldu yenə yamyaşıl ağaclar,
Dağlar, təpələr, bütün yamaclar.
Gülşəndə bənövşələr açıldı,

Səhralara lalələr saçıldı.
Quşlar qayıdıb oxur tərənə,
Şaxlarda tikirlər aşiyənə.
Hər şeydə fərəh, sevinc, təravət,
Artıq oyanıb, gülür təbiət.
Görcək bunu qalmaz ixtiyarım,
Təbrik edirəm, gözəl baharım!

1908

DAĞLAR

Çeşməli yaşıl dağlar,
Yazdır, gül, açıl, dağlar.
Başın otdur, çiçəkdir,
Ətrin ətək-ətəkdir.
Havan xoş, suyun sərin —
Arın, kəpənəklərin
Budaq-budaq uçur şən,
Bal, mum tutur güllərdən.
Çörəyim bişir sacda,
Sürüm otlar yamacda.

1908

ŞİKAYƏTLƏRİM

Yenə hər yanda hökm edir zülmət!
Yenə söndü o nazənin ülkər!
Gecə-gündüz tapındığım dilbər,
Yenə qaldıq vüsalına həsrət.

Yenə dilsiz sükut içində bütün
Qaralır nur saçan düşüncələrim.
Ürəyimdə sönür o qüvvələrim,
Yenə hər şey qara, cahan küsgün.

Yenicə uçmağa qanadlandım,
Onu zülm ilə qırdı bir səyyad.
Sızlaram, indi eylərəm fəryad!
Nə qədər sadə idim, aldandım!

Bu qaranlıqları sevən bayquş
Ruhumu pəncəsiylə cırmaqlar.
Ürəyim həsrət atəşində yanar,
Dözə bilməz belə həyatə vühuş.

Sözümü dinlə, dinlə, ey qəhhar!
Bu qışı ya gözəl bahar eylə,
Ya məni gözsüz eylə, kar eylə,
Ya ki azadə bir diyara çıxar!

1908

LÖVHEYİ-QÜRUB

Dağın döşündə gözəl kənd, bütün ağacla mühat,
Uzaqda dağlar ucundan günəş saçar ləməat.
Uçur buludlar üfüqlərdə toplanır əlvən,
Alardı başqa lətafət dərə, təpə, orman.
Çiçəklər ilə döşənmiş çayır, bayır, gülşən,
Qüruba qarşı oxur, quşlar eyləyir şivən.
Uzaqda qarlar içində şəfəq vurur Qazbek,
İlan kibi ətəyindən axar köpüklü Terek.
Mətin qayalara hiddətlə çarparaq çağlar,
Səda verər iki yandan, qaya, meşə, dağlar.
Qanadların qayaya çarparaq uçar qartal,
Dikib yerə gözünü ov üçün baxar, dərhal
Yığıb qanadlarını ildırım kibi şığıyar,
Civilti ilə uçub quşlar ormana sığmar.
Qovar yamacda bir ahuyi seyd üçün səyyad,
Həzin-həzin baxışar yavrular edər fəryad.
Dönər, köçər obaya ilxı, mal-qara mələşər,

Çoban köpəkləri hərdəm xəfif-xəfif hürüşər.
Enər suya, dərəyə qızlar əllərində səhəng,
Dodaqlarında gözəl nəğmə, dadlı bir ahəng

1908

CƏHALƏTLƏ MÜCADİLƏ

Noldunuz, ey vətən qayıqçıları!
Qaldı dərya üzündə yelkəniniz.
Susdunuz, yox sədavü şivəniniz,
Ey elin şanlı hayqırıqçıları!

Qəlbinizdə tükəndimi cürət?
Fırtına, dalğa, çənmi yollarınız?
Yoxsa gücdənmi qaldı qollarınız?
Nə çapuq söndü atəşi-himmət?

Əldə etmək üçün böyük əməli
Qorxmayın, həp yigidcə qalxışınız.
Fırtına, dalğalarla çarpışınız,
İləri, arqadaşlarım, iləri.

Şəfəq altında, ya ki tək erkən,
İnanın sahilə dəmir atarız,
Şu qaranlıq dumanları yutarız,
Sizi alqışlayar mühüti-vətən!

1908

VƏTƏNƏ QAYIDARKƏN

Ey bulanıq Kür, dərə, səhra, çəmən!
Bu görünən sənmişən, ah, ey vətən!
Könlüm açıldı yenə gördüm səni,
Ey ulu əcdadımızın mədfəni!

Çoxdan idi həsrət idim vəslinə,
 Aç qolunu, aç, sənə gəldim yenə.
 Ömrümün ilk şərbətini, ey vətən,
 Sevə-sevə sən bənə içdirmisən.
 Mən uşaq ikən hələ, ey şux mələk,
 Dağ çəmənindən yıgar idim çiçək.
 Dayəm idi şu dərə, dağlar bənim,
 Oynağım olmuş idi bağlar bənim.
 Kür çayının fırtınası, nəğməsi,
 Sellərinin vəhşi, fəqət xoş səsi,
 Nənni oxurdu bənə, ah, ey vətən!
 Bən beşigimdə hələ yavru ikən,
 Ah, cocuqluq nərəyə getdin, ah!
 Ah, səadət nə çabucq bitdin, ah!
 Duymaz idim onda bu zillətləri,
 Çəkməz idim bunca səfalətləri.
 Şəfqəti-madərlə o dəm şad idim,
 Dürlü oyuncaqlara mötəd idim.
 Anlamaz idim ki, nədir qəm, mihən,
 Ah, vətənim, söylə şu hüznün nədən?
 Qaplamış ətrafını zülmət, duman,
 Siffətini pozmuş o zalım xəzan.
 Qəmlərinə, yasına dözməm də bən,
 Aç bənə ağuşunu aç, aç, vətən!
 Qollarını aç, a göylər dilbəri,
 Çünki cocuq mələcə edər madəri.

1909

KÖY DÜGÜNÜ

Açılıb dan yeri, günəş doğmuş,
 Onu lakin duman, bulut boğmuş.
 Arxasınca buludların qaçıyor,
 Ölgün-ölgün ziya, şəfəq saçıyor.
 Dərələrdən yavaş-yavaş lərzan,

Qalxıyor parça-parça pənbə duman.
 Qapayır sisli dağların başını,
 O dumanlar içində yoldaşını
 Qayıb etmiş yaralı bir durna
 Uçuyor Şərqə doğru tək-tənha.
 Pörtəhsər, yetişməyi-hicran,
 Duruyor çöl, çəmən, çayır, orman.
 O sönüklük içində bir şuriş,
 Qarışıq bir gurultu, bir cümbüş
 Qaplayıbdır köyü qaval, zurna,
 Çalınır, asiman xoş mina.
 Üzərində ağır-ağır uçuşan
 Qarğalar, həp qanadları lərzan
 Duruyor, gözlərin yerə dikərək,
 Dinliyor ol gurultuyu gəvəzək.
 Bir bağırtyla sonra dalğalanır,
 İştə şiddətlə həm dügün çalınır.
 Qarğalar göy üzündə qat-qarışıq,
 Uçuyorlar, qoparmada çıqılıq.
 Əmiraslan bəyin gözəl, yüksək
 Köşkü şənlik içində pək yügürək.
 Dırmanır köy cocuqları ağaca,
 Əks edər səs, gurultu dağ, yamaca.
 Axışır köylülər bir azca uzaq
 Uca yerdə bütün alay vuraraq,
 Baxıyorlar, dügündə gərm oluyor.
 Qız-qadınlarla dam-baca doluyor.
 Borçalı bəgləri o nərə bəşər,
 Hər biri bir igit, cəsür, dilbər.
 Qızıla qərq olub, guya axıyor,
 Gözləri ıldırım kibi çaxıyor.
 Azacıq keçməmişdi qopdu səda,
 Haydı, gəldi Muğanlı Səfdər ağa.
 Çıxdı bəgalər o dəm bağa, dərhal
 Səfdəri etdilər də istiqbal.
 İştə atdan düşüncə Səftər ağa,

Önünə çəktilər bir adlı buğa.*
 Olmadı, üzr istədi nə qədər,
 Qəməsin çəkdi qeyzlə Səftər.
 Gözucu izdihamı bir süzdü,
 Buğanın boynunu vurub üzdü.
 Qopdu bir şən bağırtı. hər yerdən:
 - Afərin, afərin, bəyim, əhsən!
 Qaval, zurna çalındı, qızdı düğün,
 Bu böyük hörmət idi Səftər üçün.
 Adlı bəylərlə doldu sol və sağ,
 Aldılar köşkə möhtərəm qonağı.
 Həpsi şən-şən deyər, gülər, yalqız,
 O düğündə görünməyirdi Oğuz.
 Atlıarla çölün düzü dolmuş,
 Sanki məşhər günü qiyam olmuş.
 Daşdəmir bəy hazırlanıb cıdırı,
 Bir komandan kibi beş-on tabura,
 Atını bulmuş həp at çaparaq,
 Bir-birindən cadırları qaparaq.
 Yıldırım sürətilə kəndlilərin,
 Sokuyor qarnı altına atının.
 Cənk məqlubə oldu pək sonra,
 Aldılar bir qaç igid cıdırda** yara.

* Borçalı türklərindən əskidən bəri qalmış bir adət var ki, düğündə (toyda) yaxud böyük qonaqlıqda hörmət və məhəbbət üçün ən igid və möhtərəm qonağın önünə bir buğa çəkərlər. Qonaq bir zərbədə buğanın boynunu vurub, başını yerə düşürməliydi. Bu adət şimdi belə Qafqazın bir çox yerlərində mövcuddur.

** Cıdır – qol yoğunluğunda, iki arşın uzunluğunda kəndirdən ibarətdir. Böyük, milli bayramlarda, düğünlərdə (toylarda) köy cavanları atı minib çölün düzündə dəstə-dəstə olub at çaparlar və o gün özlərinə bir komandan intixab edərlər. Düğündə cıdır oynayanların komandanı daməd olmalıdır ki, ona bəy deyirlər. Əllərindəki cıdır ilə bir-birini vurmaq, yıxmaq, atdan düşürməyə hər kəs minicilik və atçılıq məharətini o gün göstərməyə çalışır. Hətta tələfat belə olursa, adətlərinə qanunu kimsə poza bilməzmiş.

Əydilər baş, cıdır bitincə bəyə,
Sonra həpsi düzöldülər sıraya.
Birbaşa yıldırım kibi qoşaraq,
Köy içinə yetişdilər çaparaq.
Qaplamışdı köyü həzin bir səs,
Qonuşurdu yavaş-yavaş hər kəs:
«Götürübdür qaçıb Oğuz gəlini».

1909

HƏR ŞEY KÖHNƏ

Doğarmı bir yenilik bu hilalın altında?..
Bu yer, bu göy, bu günəş köhnə, bu həyat köhnə!
İdarə köhnə, bəşər köhnə, kainat köhnə!
Cahan yaşarmı bu müdhiş zəvalın altında?

Axıb gedir bulanıq çay kimi qara dövran,
Zavallı millətimin haqqı olmada pamal!
Yetiş, yetiş daha sən, ey ümidi-istiqlal!
Bu zillət ilə keçinsinmi boylə qanlı zaman?

Sönük sitarələr ilə gecəm yanar, heyhat,
Nə oldu dadlı o peymanlar, ədl, ünsiyyət?
Buludlara bürünən ey günəşli hürriyyət!
Bitir bu zülmələri, ver cahana şanlı həyat!

1909

VƏRƏMLİ HƏYAT

Əsir doğuldum, əsir getdim, ah, gənc ikən,
Vərəm ciyərlərimi dəldi, ömrümü biçdi.
Bahar içində həyatım bulud kimi keçdi,
Bütün ümidimi qırdı o ruzgari-mihən.
Gömüldü, soldu içimdə şükufeyi-əməlim,
Mənə təsəlli üçün şimdi sən yetiş, əcəlim!

Vətən, vətən! Mənə oldun məzari-yəs, nədən
Soyuq damarlarımı, ah, isitmədi günəşin.
Əməl çiçəklərimi heç bitirmədi yağışın,
Dodaqlarımdakı al-qırmızı nədir görünən?
Yaralı qəlbimin, ey vah, əksi-möhnətidir
Və ya ki, ömrümün amali-daği-həsərətidir.

Çiçəklənib dodağında əməllərim, heyhat!
Baxın, baxın nə qədər pürməlal, pürşivən.
Mənə yetişdi şu solğun çiçək bir ümmətdən
İyirmi beş sənəlik bir həyat üçün sovqat.
Onu təpiklədi mazi, məzara gömdü bu hal,
Fəqət nasıl baxacaqdırsa, bilməm, istiqbal?

1909

İKİ QIRLANĞIC

Bir sərin, saf səhər, gözəlcə hava,
Bürünüb yamyaşıl çəmənə səhra.
Dağ, yamaclar sükut içində tamam,
Dərələrdən axardı çay aram.
Dağ başından günəş saçardı ziya,
Qızarırdı şəfəqləriylə fəza.
İki pürzövq, nəşə qırlanğic,
Bir budaqda oxurdular: vic, vic!..
«Bən də gəlməklərin edib təbrik,
Oldum onlarla zövq-şövqə şerik».
Oxuyun, quşcuğazlarım, şən-şən,
Qəlbim olsun çiçəkli bir gülşən.
Oxuyun, quşcuğazlarım, azad!
Eyləyin nəğmənilə qəlbimi şad!
Çox uzun sürdü ayrılıq və səfər,
Oralardan gətirdiniz nə xəbər?
Çox zaman eyləmişdiniz ki, səfər,
Şu vətəndən gətirdiniz nə xəbər?

1909

ŞƏKLİNDƏ

Üzümdə gərđi-təkəddür hicab şəklində,
Gözümdə əşki-təhəssür hübab şəklində.
Peyimdə heykəli-mazi və hal bir kabus,
Önümdə sərvəti-ati iqab şəklində.
Başımda fəvci-xəyalat axın-axın dolaşır,
Üfüqdə parçalanan bir səhab şəklində.
Cəfayla qəlbimi dəlməkdə tiği-istibdad,
Alovlara yakılır dil kəbab şəklində.
Uzaqda dalğalanan, parlayan geniş qumsal
Görünmədə gözümə bir sərab şəklində.
Ümid, yəs arasında yuvarlanan könlüm
Sızıldıyor sınıq bir rübab şəklində.

1909

BU DA BİR ŞERİ-FANİYİ-DİGƏR

Çiçək altında bir kiçik kəpənək
Düşüb əfsürdə, çırpınır bifər.
Qızınır son günəşdə titrəyərək,
Əcələ pəncə fırladır bifər.
Çəkilincə günəş həyatı sönər,
Sabaha qalmaz artıq ondan əsər,
Bu da bir şeri-faniyi-digər.

Ya ki məhsullu, qos-qoca bir ağac
Devrilib çöldə sərnigun olmuş.
Şaxların yolçular edər tarac,
Yoluq, əfsürdə qəlbi xun olmuş.
Saralib yarpağı zəbun olmuş,
Günəşi sönmüş, ömrü dun olmuş.
Bu da bir şeri-şakiyi-digər.

Bir qoyun çöldə ayrılıb sürüdən
Dolaşır, yol arar, zavallı mələr.

Önünə bir ayı çıxar birdən,
Ürkərək qorxudan durub titrər.
Ayının pəncəsində hey inlər,
İztirabati-qəlbini dinlər.
Bu da əhbaba navəki-digər.

Bürüyür kainatı sis və duman,
Nagahan sim-siyah olur aləm,
Qopar üsyan qılıqlı bir tufan.
Gurlar həm arxasınca bərqi-kərəm,
Çəkilir sis-duman, olur bərhəm,
Açar əzhar, günəş doğar xürrəm.
Bu da bir şeri-şadiyi-digər.

1909

BİR ULDUZA

Yormuşdu bütün ruhumu, əfkarımı alam,
Bir dağ ətəyində düşünürdüm təkü tənha.
Qarşımda mücəssəm duruyordu səfi-ovham,
Qəlbim kibi küsgün görünürdü bütün əşya.

Fikrim kibi sevdalar içimdə uyuyordu,
Qəsvətlə cahən dalmış idi səmt, sükunə.
Baxdıqca o səhnə bənə dəhşət veriyordu,
Varmışdı bu vulkanlı dənizlər də cünunə.

Nifrətlə çevirdim üzümü göylərə nagah,
Cəlb etdi mənim ruhumu tez seyri-kəvakib.
Minlərcə səmadə uçuşurlardı o dəm, gah
Titrər kibi birdən sönərək olmada qaib.

Ulduzlar içində gözümə dəydi bir əxtər,
Məftun olaraq sevdim onu, heyrətə daldım.
Aydan daha parlaq, daha incə, daha dilbər.
Fərsiz gözümü dikdim ona, həm baxa qaldım.

Zülmət gecələrdə saçaraq nurini, sansız
Azmışlara hey göstərir o doğru siratı.
Dinlə məni, ol rəhbərim, ey sevgili ulduz,
Olmazmı mənə göstərəsən rahi-nicatı?

1909

LAYLAY

Laylay mələgim, sevdicigim, yavrucuğum, yat!
Bir də ələ düşməz bu cocuqluq dəmi, heyhat!
Türk oğlusan, əcdadın ulu, şanlı, sərəfraz,
İştə vətənidir, a quzum, şanlı bu Qafqaz.
Şimdi cocuq ikən uyu gəhvarədə rahət,
Bak, bak, bürüyür dağ-daşı çən, fırtına, zülmət.
Getdikcə coşub, daşlara Kür kəndini çarpır,
Saçdıqca köpük dalğalanır, hiddəti artır.
Müzlüm gecə, ətrafı bulutlar bürüyür, ah!
Bayquşlar ötür dəhşət ilə, artırır ikrah.
Yavrum, uyu şimdi, səhər ertə oyananda,
Parlaq günəş iştə səni alqışlayar onda.

1909

QIŞ GECƏSİ

Ətraf zülm içində yeksər,
Göylərdə görünməyir bir əxtər.
Hiddət ilə ruzigar gurlar,
Qar parçaların səmayə fırlar.
Damda-bacada həzin gurultu,
Səhraları qaplıyar uğultu.
Artıq qapı-pəncərə qapanmış,
Ətraf dumanla çulğalanmış.
Qurt-quş dəxi girmiş aşıyanə,
Bir səmt-sükun çökər cahənə,

Bir yanda nə bir səda, nə bir kəs,
 Bir daxmada nə ziya, nə bir səs.
 Rahət uyuyur köy əhli məsrur,
 Bağ tarlaları qar ilə məstur.
 Ancaq o zülam içində məhcur
 Bir daxmada görünür sönük nur.
 Övladını bir zavallı madər,
 Qoxlar qucuyar da nənni söylər.
 Ağlar, uyumaz şu tifli-nalan,
 Ölgün zarıyıb olar hirasən.
 Madər edərək şu tiflə şəfqət,
 Pəstan verib eyləyir məhəbbət.
 Almaz məməni cocuq dəhanə,
 Hiddət ilə başlayır fəğanə.
 Bir yas, ümid içində yalqız,
 Eylər beşig əli ilə təhziz.
 Yavru həyəcan içində qayət,
 Dalğın gözünü qapar nəhayət.
 Qızdırma içində zar, yuxlar,
 İnlər, həm ara-sıra sayıqlar.
 Duyduqca onu zavallı madər,
 Ağlar, cocuğa baxar mükəddər.
 Gəhvarəyə söykəyib başın zar,
 Atəşli düşüncələrlə yuxlar.
 Xülyadə görər yetimi nakah,
 «Bir ağ kəfənə bürünmüş, ey vah!
 Bir dar, kiçicik məzar içində».
 Qalxar o dəm iltirar içində.
 Övladını səs edir hirasən,
 Görcək uyuyur cocuq, şu nalan.
 Ağlar daha için-için edər ah!
 - Şu yavrumə sən şəfa ver, Allah!

1909

BİR MƏLƏKƏ*

(«Molla Nəsrəddin» məcmuəsinə)

Mahtablı gecə... Kənari-dərya,
 Əsməkdə nəsimi-xoş, müəttər.
 Titrərdi yaşıl-yaşıl çəmənələr,
 Qəlbimdə cahan – cahani-sevda.

Bu anda mələkdi, yoxsa huri,
 Vicdanını inlədirdi bir qəm.
 Səslərdi həzin səs ilə hərdəm:
 «Aclıq bürüyübdü Zəngəzuri».

Ay, ulduz olub da dərddə qəmzar,
 Sanki baxışırdı mat-məbhut.
 Bir qəmli sükut içində lahut,
 Dinlər o həzin sədanı təkrar.

1910

GƏLƏCƏK QORXUSU

Çulğalanıb çən və dumanla bayır,
 Mürgüləyir dağ-dərə, orman, çayır.
 Get-gedə ətrafi sükut sarsıyor,
 Kəndlilər asudə, fəraqət uyur.
 Bir küçücük daxmada ancaq çira,
 Saçmada ətrafını ölgün ziya.
 Tükləri qarışıq, bəti-bənizi soluq,
 Sarılmış yorğana yatır bir cocuq.
 Atası da xəstəlikdən inləyir,
 Soluq-soluq nəfəs alır arabir.
 Əcəl tozu qucaqlayıb yüzünü,

* Şer «Molla Nəsrəddin» məcmuəsinin Zəngəzurdağı aclığı təsvir edən nömrəsinə həsr edilmişdir.

Həsərət ilə dolandırır gözünü.
 Başı ucunda qadını ağlıyor,
 Dırmaqlayır yüz-gözünü dağlıyor.
 Yazıq qadın qucaqlayır dizlərin,
 Önlüğü ilə silərək gözlərin,
 «Allahım imdad!»-deyə yalvarır,
 «Lap kiçikdir uşağım», – ağlar:
 – Rəhm eylə, bu yavrumu qoyma yetim,
 Qıyma bu məsum cocuğa, ey rəhim!
 Kim ona axır atalıq eyləyər?
 Şıltağına, qayğısına kim dözər?
 Kim verib kəl tarlasını xışlayar?
 Kim günəş altında yanar, işləyər?
 Kim qoruyar mal-qarasın, kim güdər?
 Bunlara kim qatlaşar, ah, kim edər?
 Arpasını, buğdasını kim biçər?
 Dərz vurub, xırmanını kim döyər?
 Kim biçər ot? Kim qurudub toplayar?
 Kim tayaya vurur otu, bağlayar?
 Kim meşəyə qışda odunçün gedər?
 Bunlara kim qatlanar, ah, kim edər?
 Xəstəyə baxdıqca olur bağı qan,
 Vıyıldayar damda, bayırda boran.

1910

HAMIMIZ BİR GÜNƏŞİN ZƏRRƏSİYİZ

Əsrlərdən bəri zülmə alışan,
 Qan qusan, qan qusan, ey şər insan!
 Aldımı qəlbinizi qisvəti-şum?
 Yakdımı ruhunuzu badi-səməm?
 Gəlyormu sizə xoş qanlı həyat?
 Unudulmuş bəşəriyyat, heyhat!
 İştə tarixi açıb bir bakınız!
 Fitnəni, zülmü, nifaqı yakınız!

Hamımız bir yuva pərvərdəsiyiz!
 Hamımız bir günəşin zərrəsiyiz!
 Ayramaz bizləri təğyiri-lisan,
 Ayramaz bizləri təbdili-məkan.
 Ayramaz bizləri İncil, Quran,
 Ayramaz bizləri sərhəddi-şəhan.
 Ayramaz bizləri ümman, mühit,
 Ayramaz bizləri səhrayı-bəsit.
 Ayramaz bizləri həşmətli cibəl,
 Ayramaz Şərq, Cənub, Qərb, Şimal.
 Yetişər kinü küdurət daşımaq?!
 Qoxumuş məzbəhələrdə yaşamaq?!
 Uzadın dəsti-üxüvvət, sıxalım
 Rişeyi-zülmü, nifaqı yıxalım!
 Qəlbimizdə yaşasın mehr, səfa,
 Uzadaq bir-birinə dəsti-vəfa.

1910

SÜKUTUMDAN ŞİKAYƏTÇİ BİR QADINA

Soruşursan: – Nədir bu əczü sükut?
 – Məni hüsnündür eyləyən məbhut.
 Ey mənim qəlbimi çalan afət!
 Həm həyat, həm şüur verən fitrət!
 Hər kəsə nitq, həm bəyan vermiş,
 Şairə başqa bir nişan vermiş.
 Bir sükut ilə endirər gözünü,
 Duyurar aşinasına sözünü.
 O sükutimdə oylə sözlər var,
 Kəlməsindən beş-on kitab yazılar.

1910

SON BAHAR

Noldu rəngi çiçəklərin, a çəmən?!
Güllərindən dəmət yapaydım bən.
Niyə solğun baxarsın, ah! Öylə...
Soldumu həp çiçəklərin? Söylə!..
Susdu bülbüllərin nədən? Orman?!
Pozdumu ittifaqını şu xəzan?
Niyə solğun durur şu əşcarın?
Həp qapanmış dumanlı kühsarın!
Şu xəzandanmı oldunuz bərbad?
Səbr edin, ah, etməyin fəryad.
«Ağlamazsa bulud, gülərmə çəmən?
Ağlamazsa cocuq, bulurmu ləbən?»
Həp mətanətlə bir zaman dayanın,
İnanın, siz də bən kimi inanın.
Məhv olur qar, boran, günəş də doğar,
Yetişər qırmızı, sevimli bahar.
Ah, mən son baharı çox sevərəm,
Sevərəm, son baharı çox sevərəm.

1910

QIŞ

Parça-parça düşüyor quşbaşı göydən yerə qar,
Sarılır ağ mitilə, san, dərə, səhra, dağlar.
Sarıyor göy üzünü tar uçuşan qarlı duman,
Savırır göy üzünə qarları birdən burağan.
Toplayır bir yerə gah qarları bir dağ kibi,
Qazıyor, püskürüyor damları dəbbağ kibi.
Çayları don tutaraq, ormanı bir hüzn alıyor,
Tərk edib quşlar onu, qəmli sükuta dalıyor.
San, qocalmışdı təbiət ağarıb muyi-səri,
Qarlar altında uyur çölləri, kuhsarələri.
Dayanın, qar-borana, fırtınaya bir gün olar,
Qış bitər, yaz yetişər, qəmli bulutlar da uçar.

1910

DAĞLAR SULTANI

Dan atınca xoruz-beçələr banlar,
Çən-dumankən dərə, təpə, ormanlar,
Sürüsünü yayar dağa çobanlar,
Təbiətin zövqünü onlar alar.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,

Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Gözəl olur bu yerlərin səhəri,
Məncə, vardır dünyalarca dəyəri,
Quşlar oxur, səba açar gülləri,
Alır başqa bir lətafət hər yeri.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,

Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Günəş yaxın dağın ucundan doğar,
Buludları gözəl rənglərlə boyar,
Dumanları dağlara doğru qovar,
Hər tərəfi bir gözəllik qucaqlar,

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,

Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Gözəl olur bizim elin yaylağı,
Gül-çiçəkdir bu yerlərin otlağı,
Bir behiştə bənziyor hər bucağı,
Durna gözü kibi vardır bulağı.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar.

Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Mal qapıya gələndə axşam-səhər,
İnek mələr, buzov mələr, dağ mələr,
Səsə-küyə düşər, köpəklər hürər,
Dərə, dağ, daş həzin-həzin səs verər.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,

Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Hara baxsan – çölə, yamaca, dağa,
Çoban görərsən söykənib çomağa,
Qoymaz gözdən sürüsünü irəğa,
Bu sürüyə həm nökdir, həm ağa.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.
Çomaq əldə dolaşır dağı-daşı,
Qoyun-quzu, köpək, tütək yoldaşı,
Azacıqdır aşı, ağrımaz başı,
Bu xoşbəxtə hər nə desən yaraşı.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.
Sərin-sərin bulaqlardan su içər,
Kəsər, yeyər, kök quzulardan seçər,
Ömrü belə gözəl yerlərdə keçər,
Ot-çiçəklər solan zamanda köçər.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.
Varı-yoxu var sicimi, çatısı,
Patavası, çuxası, həm qartısı,
Bir də nehrə çalan gözəl Fətisi,
Oxuduqca ürək dələr bayatısı.

Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

1911

İNTİZAR

Çıxdı kənddən üç ayın müddətinə usta Səfər,
Fəhləlik qəsdilə etdi yaxın şəhrə səfər.
Bitdi üç ay, keçər on gün, nə xəbər var, nə pəyam,
Gözləyir ailəsi kənddə onu biaram.
Qış idi, qar yağıyor, səslənir hiddətli boran,
Bir çıraq idi həmin daxmada hakim olan.
Soba nəzdində həzin mürgüləyir sısqa cocuq,
Başının kölgəsi divara düşüb, rəngi soluq.
Bir tərəfdə anası həm əgirir cəhrəsini,
Qəmli zülmət bürüyüb alnını, həm cəhrəsini.
- «Gəlmədi, noldu?» - deyir: «Yox xəbər, Allahım, aman,

Bir müsibətmi buna üz verib, ey vah, inan.
Bənə rəhm eylə, canım zillət içində çürüyür,
İştə bir xəstə qadın yalqız əlindən nə gəlir?»
Baxaraq yavrusuna qəlbinə dolur qorxu:
«Dur, quzum, mürgüləmə! Gir yatağa uyul!»
«Yatmayarsun nə üçün, sən də ana! Dur uyuyaq!»
«Hövsələm yox daha, sıxdı bəni bu cəhrə, yumaq.
Nə olur? Ah, bu dünya bənə zülmət görünür,
Gözlərim həp qaralır, həm yürəgim də döyünür».
«Ağlama, ah, ana can!» - qalxaraq ol yavrusu dedi,
Başını annəsinin çiyinə dalğın söykədi.
Bir səs oldu qapıda, qalxdı cocuq cəld: «Ana!
Bax! Babam gəldi, papaq, bikə gətirmiş də bana».
Qapıdan girdi Səfər şad, səlamət, xürrəm,
Cocuq qaçdı, sarıldı babsından möhkəm.

(Nikitindən təbdildir).

1911

MƏRHUM SABİR ƏFƏNDİYƏ

Bir geniş cəbhə, bir səmayi ziya,
Bir ənis çöhrə, şux bir sima.
Gözlərində dərin bir ülviyyət,
Bir üfüqsüz səbat, ciddiyyət.
Bir təbəssüm dodaqlarında əyan,
Duruyor həp sönər kibi ləzan.
«Zahiri gərçi pək gülər kibidir,
Batini həp yetimələr kibidir».
Gülüyor, hıçqırıqla ağlayaraq,
Ağlıyor, həp gülər kibi duraraq.
Böylə simayi por vüqarilə,
Bütün əşar abdarilə,
Şairanə, dəqiq rəmzilə,
Güldürür bir lətifə tərzilə.
Oxşayıb əyləməkdədir nöhə,
Gülər, ağlar kibi edər şəkvə.

Bu ləqabınca Sabirə yakışır.
 O böyük, şanlı şairə yakışır.
 Səni bir az da oxşayım, Sabir,
 Noldun ey vah, möhtərəm şair?!
 Sənsən ey, Sabir, zəhmətin mələgi!
 Sənsən, ey şeriyyətin çiçəgi!
 Ədəbiyyata bir cığır açdın,
 Yollarında bənövşələr saçdın.
 Açmada şimdi pək yaşıl güllər,
 Çəkdin amma bu yolda, ah, nələr?
 Səni həp dərd, möhnət inlətdi,
 Səni kor millətin vərəmlətdi!..
 Dün degilmiydi şerə başlar idin?
 Ruhumu dadlı-datdı oxşar idin.
 Susdun ey vah, nerdəsin şimdi?
 Səni yoxluq uyutdumu əbədi?
 Əxtəri-tabdar idin, söndün,
 Sandım, ey çərx, sən də bəs döndün!
 Məhvərindən qiyamət oldu əyan,
 Ah, xülyaymış bu zənn, bu güman.
 Ədəbiyyatda qopdu bir matəm,
 Sən hələ cahilan kibi xürrəm!
 Siz, siz, ey hüzlü-hüzlü insanlar!
 Siz, siz, ey fitnə-şərr, nadandar!
 Siz, siz, ey bişur olan cühəla!
 Oldunuzmu fəraqət imdi daha?
 Yox! O mərhumun ismin andıqca,
 Ədəbiyyatda yer qazandıqca,
 Sizi ta təlinlər yad eylər,
 Sizə dair nəşidəsin söylər.
 Sabirim, yox, sən ölməyib dirisən,
 Sabit əncam kibi sönər kibisən.
 Biz qaranlıqda söndü həp sanırız,
 Hər şeyin zahirinə aldanırız...

Almış ağuşunla səni lahut,
 Deyiriz biz o heç, o yoxluğa mut.
 Halbuki yox deyim də sən, varsın,
 O mələklər uçuşlu təyyarsın...

Qardaşım, bir də istərəm bilmək:
 Şu cahanda bu «var», o «yox» nə demək?!
 Bəncə yox cism üçün cahanda fəna,
 Birdir aləmdə həp fəna və bəqa...
 Birdir aləmdə həp məmat, həyat,
 İdamə yetər şu bir isbat.
 Məsələn, qətrə su düşərsə yerə,
 Quruyur, yox olur da bilmərrə.
 Noldu? Sorsağ əgər o qətrəyi-ab,
 Yerə göydən enər mətin cavab:
 «Burada şimdi eylədim mənzil,
 Eyləriz biz səhabələr təşkil.
 Şu təbiət bəni buxar etdi,
 Uçurub zərrə-zərrə nar etdi.
 Yenə mayeləşib, suya dönərəm,
 Yenə qətrə olub, yerə enərəm».
 Şimdi ol qətrə heç və yoxmu demək,
 Halbuki, yox degil də var, bişək.

Bir də sözdür cahanda həp baqi,
 Qaplamış nuru ilə afaqi.
 Nola dersəm, a söz* sana müşkah,
 Alıyor nuru səndən həp zərrat.
 Buna kəndində eylədin iqrar,
 Şimdi, ey şairi-mələkköftar.
 Səni mütləq cahanda var sanıram,
 Səni kəndimlə həp yaşar sanıram.
 Oxuduqca şu dadlı sözlərini,

Mərhum «Füyuzat» məcmuəsinin beşinci nömrəsində «Söz» sərhəli «Ey söz, nola dersəm sana xurşidi-səvad / Səndən alır nur yayı həmi zərrat» əşarına işarədir.

San eşitməkdəyim sənin səsini.
Görünürsən o halətinlə bana,
Gülər-ağlar qiyafətinlə bana,
Ah, gördükcə qəmli heyyətini,
Ağlaram, dinləyib şikayətini.

1912

ALDANMA

Aldanma zahidə, sanma uludur,
Qəlbi hiylə, riya ilə doludur.
Həsəd ona sarılmış örkən kimi,
Fitnə-fəsad onun tirmə çuludur.
Bu gedişlə yetişməzsən bir yana,
Zahid, bu yol, məcə, çox qorxuludur.
Həsəd, qürur hər bir insanda olsa,
Köpəkcə saymasan, məcə, yoludur.
O kəsdə ki, yoxdur belə sifətlər,
Şaiq onun satılma quludur.

1912

BƏXTSİZ RƏFİQƏMƏ

I

Ey məni çulğalayan dərd, nədən
Bir zaman üz çevirirdin məndən?
Sizsiniz indi mənim sirdaşım,
Ən ağır gündə əziz yoldaşım.
Bəxtiyar günlərim uçdu-getdi,
Könlümə sizləri o, yar etdi.
Qəm olub təkçə təsəlli edənim,
Sanki qəmdən yoğurulmuş bədənim.
Zəhmət ilə yuva tikdim sevərək,
Tarümar eylədi cövr ilə fələk.

Söndü parlaq, gözəl ümmidlərim,
Aldı sevdiklərimi çərx mənim.
İndi çox sevdiyim aləmdə mənim
Ruhsuz bir quru qalıbdı tənim.
Bir qırıq saz kimi əfsürdə, həzin,
Gecə-gündüz edərəm nalə, ənin.
Ah, fəryadımə payan yoxdur,
Çünki istəkli o canan yoxdur.
Ah, itirdim elə bir tazə bahar
Ki, mənə bülbüli-gülzar ağlar.
Belədir bu qoca dövrənin işi,
Acıdır ağlayışı, həm gülüşü...
Qol-qanadsız sürünürkən yerdə,
Ürəyim dağlı, özüm pəjmürdə,
Mənə zindan görünürkən aləm,
Bu nə hikmətdir, ilahi, bilməm?
İstərəm mən yenə artıq yaşamaq,
İstərəm dərd, cəfalar daşımaq.

II

Bir dumanlı sabah idi, ürəyim,
Çarpıyordu, həzin və pürqəm idi.
Eşqlə çırpınan könül diyarı
Məni çəkmişdi bir məzarə sarı.
Ağlayırdım yanıqlı həsrət ilə,
Dərdləşirdim o nazlı afət ilə.
Qapanıb bir yeni məzar daşına,
O yaxında uçuq yuva başına,
Oturub bir quş etmədə fəryad,
Eyləyir qəmli nəğmələr icad.
Qanadın sallayıb həzin inlər,
Sanki söylər mənim kimi sözlər.
O da sanki mənim kimi nalan,
O da aludəyi-qəmi-hicran.
O da daim mənim kimi ağlar,

Sanki ruhumla aşinalığı var.
Gəl, quşum, gəl səninlə birləşəlim!
Oturub qəmli-qəmli dərdləşəlim!
Sən kimi mən də bağı qan, yalnız,
İldırımlarla tarümar yuvamız.
Mən də sən dərdliyəm, qubar etmə,
Gəl məni bunca biqərar etmə.
Odlu şerimlə mən sənə hər gün
Söyləyim dərdü macəramı bütün.
Sən də nəğmənlə dərdini söylə,
Yaşayaq böylə, daima böylə.

III

İki ənis – iki munis yaşardıq azadə,
Yox idi bir qəميمiz, dərdimiz bu dünyadə.
Ayırdı bir-birimizdən fələk sitəmlə bizi,
Bu Şaiqin sənə qan ağlasın müdam gözü.
Sən öldün, ah, vərəm qəlbimi mənim dağlar.
Unutmam, ölsəm əgər, torpağım da qan ağlar.

1912

NOHEYİ-İŞTIKA

Bəxtiyar bir cocuq kimi şən-şən,
Daha dün söyləyib-gülərdin sən.
Susdun, ey vah, nerdəsən şimdi?
Səni yoxluq uyutdumu əbədi?
Məskənin oldu, ah, dar məqbər,
Qoydun həsrətlə Şaiqi müğbər.
Qaldı bomboş o sevdiyin yuvamız,
Sən pərilərlə göydə, mən yalnız.
Nə çapıq soldun, ey bahar çiçəyi,
Sənə qıydı nasıl əcəl mələyi?
Ah, öldünmü, yox, yox, ölməmişən!

Bəzənib ağ libasla yavrum, sən
Getmişən hurilər ziyafətinə...
Görəsən, ah, qaydacaqmı yenə?

1912

İŞIQ MƏNBƏYİ

Qaranlıqdır vətənin hər bucağı,
Sönmüş ata-babamızın ocağı.
Babalarımız çalışdı ad qazandı,
Himmətlə qoydular dağ üstə dağı.
Yaramaz bir övlad qalarsa yurdda,
Sönər babasının yanar çırağı.
Heç bir zaman bir növ ilə keçinməz,
Hər bir əsrin var bir tərəqqi çağı.
Tərəqqi etməyə lazımdır ancaq,
Tərbiyəli anaların qucağı.
Qadınla hər millət eylər tərəqqi,
Qadındır millətin şamı, çırağı.
Yıxar bir milləti, bütün məhv edər
Qadınların tərbiyəsiz qalmağı.
Yaşa, adın dünya durunca qalsın,
Millət vətən ilə birgə ucalsın!

1912

ŞƏHİDİ DƏSTİ-CƏHALƏT OLAN

Hacı Molla Ruhulla Axundun ruhuna ithaf

Uçar havada xəbis ruh, uçar və durar,
Səmayə, yerlərə, insanlara həsədlə baxar.
Baxar, baxar, əzəmət, həm səadəti çəkəməz,
O ruh xaliqə, həqqə, səmayə baş əgəməz.
Uçar yenə göyə doğru, o anda qəhri-Allah
Enər, qanadlarını sındırır onun nagağ.

O ruh nəfsinə tabe və kəndinə məğrur,
 O ruh dərgeyi-həqdən bütün-bütün mənfur.
 O ruh yerdə fəna şum, toxumlar saçıyor,
 Dərin-dərin uçurumlar fəlakətə açıyor.
 O ruh sevməyir idi ədaləti, həqqi,
 O ruh sevməyir idi şu nur ilə şəfəqi.
 O ruh düşmən idi yerlərə, səmavətə,
 O ruh düşmən idi xaliqə, ibadatə.
 O ruh düşmən idi həqqi göstərən bəşərə,
 O ruh çəkmədə xəlqi qaranlığa, küfrə.
 O ruh rəhməti-həqdən bütün-bütün məyus,
 O ruh şəgilərə, qatillərə olur manus.
 Gecə olunca qaranlıqda göy yüzündə durar,
 Qara qanadlarını səs edər kibi çarpar,
 Mühib səslə bütün xəlqi əmrinə çağırar.
 Qoşar o səmtə şəqi şəxslər gürh-gürh,
 Görüncə onları xürrəm olur səmadə o ruh.
 O tabeininə şeytanlığı edər təlqin,
 Səmadə səfi-mələyik oxur ona təlin.

* * *

Siz ey o ruha pərəstiş edən səfil məxluq!
 Siz ey o ruhi-xəbisin əzasına mərzuğ!
 Siz ey cəhalətə, küfrə əsir olan insan!
 Siz ey güruhi-şəqi, səbti-ümməti şeytan.
 Müdam qətli-şəqavət nə yol, nə məslək bu,
 Bu məsləkə, bu yola lənət, ey xəbis, tfu!
 Siz ey dəni və şümri mülcəm oğluna yoldaş,
 Açıq fikirli, düha səcdə eyləyən bir baş.
 Hənuz səcdədə ikən nəslə şəhid edilir,
 Sizə bu əmr olunan dinmi, yoludur gedilir.
 Əlindəki o dəmir, aləti-cinayətdən,
 Qatı yürəkli ləin, dur feyzi rəhmətdən.
 Axır sizə ölüb-öldürmənin nə zövqü? Ah!
 İnanmıyormusunuz, yoxmu-yoxmu qəhr, Allah
 Zaman olur ki, sizi qəhri ilə qamçılayar,

Əzər, qəzəbləri altında iştə taptalayar.
 Uzaqda sürməz, o dəhşətli bir zaman yetişir,
 Xəbis ruhunuza eylərəm bunu təbşir.
 Bir az da şimdi sizi oxşayam, şəhid babamız!
 O şanlı məsləkinizdə çalışdınız yalqız.
 Siz ey mücahidi-din, qəhrəmani-bihəmta!
 Vətəni millət uğrunda, ey şəhid düha!
 Cəhalət ilə bütün qüvvənilə çarpışaraq,
 Qaranlığı, ədəmi, zülmü dəfə qalxışaraq
 Mətanətilə müdama çalışdınız da, fəqət,
 Nə etdi, bax, sizə axırda iştə gör millət.
 O ehtimamınıza, ah, əvəz bu milləti dun,
 Vücudi-pakınıza vurdu bir neçə qurşun.
 O ruhi-pakınızı iştə təhniyət edərək,
 Qanadlarında səmayə götürdü fəvci mələk,
 Yağırdı həzrəti-həqdən o ruhə nur rəhmət,
 İnan, inan buna, ay qəhrəmani-din millət!
 O şanlı namınız aləmdə ölməyib qalacaq!
 O qatilin adı lənətlər ilə yad olacaq...

1912

ƏKİNCİ VƏ XAN

Rəhm eylə, tərəhhüm çağıdır, xan, sənə qurban,
 Qoyma bizi gəl bisərü saman, sənə qurban.

Gəldim boş əl ilə qapına, qovma, dəxiləm,
 Yoxsul, üzü qarə, əməyi puç və səfiləm,
 Qəlbi qırıqam, boynu bükük, xəstə, əliləm.

Gəl eylə mənim dərdimə dərman, sənə qurban,
 Haqsız, quru muzdurca bu heyvan sənə qurban.

Əsdi qara yel, çəltiyi, bostanı sovurdu,
 Bu fəqr və zillət neçə ildir bizi yordu,
 Yağmadı yağış, yandı taxıl, cümlə kül oldu.

Bir danə ələ gəlmədi heç, xan, sənə qurban,
Nə darı, nə çəltik, nə də bostan, sənə qurban.

Aldı dolu, billah, sərü samanımı əldən,
Salmış iki ildir bu çəyirtgə bizi dildən,
Ar eyləyirəm böylə keçinməkliyə əldən.

Getdi keçən il borcuma yorğan, sənə qurban,
Bu başı bəlalı canım hər an sənə qurban.

Bundan daha artıq heç olurmuydu çalışmaq?
Hər ildə qabıq qoydum ilan tək, hər il ancaq
Qaldım quru yerdə yenə möhtac, yenə cılpaq.

Gülmür bizə bu çərx, bu dövrən, sənə qurban,
Səbrim tükənib, bağrım olub qan, sənə qurban.

Evdə mələşir, vallah, acından uşaq, övrət,
Qaçmış bəti-bənzi, hamısı bir quru surət,
Olmuş nə isə bunca müsibət bizə qismət.

Bir tövr elə, çək bizlərə saman, sənə qurban,
Rəhm eylə, tərəhhüm çağıdır, xan, sənə qurban.

Evdə yeyəcək nə darı qalmış, nə də buğda,
Bu il bizə gəl vergini rəhm eylə, bağışla,
Bəsdir bizi dırmaqladığı yırtıcı dünya.

Daxmamdakı beş ác-yalavac can sənə qurban,
Ət-yağ üzünə həsrətlik hər an, sənə qurban.

1913

BİRİ SƏNSƏN, MƏLƏKCIYIM, BİRİ MƏN

Qonşuda qarşı-qarşıya görünən
İri camlı, genişcə pəncərədən
İki baş daima çıxar dışarı,
Bir-birinə baxar, gülər şən-şən...
Bir patırtı pozar o nəşələrin.
Seyd, səyyad ürkərək birdən,
Sürət ilə çəkərsə başlarını,
O baxışlardakı təəssürdən
Çırpınır hey iki ürək, iki ruh,
Şad, məhzun iki vücud, iki tən.
O iki çırpınan, həzin düşünən
Biri sənsən, mələkciyim, biri mən.

Yamyaşıl gül-çiçəkli bir bağça,
Döşənib sanki yerlərə xalça.
Səhərin xoş nəsiminə qarşı
Açılırkən gülümsəyir qönçə.
Oxuyur şaxəsində bir bülbül,
Səsi məhzun, dəyərlı, həm incə,
Dolanır qönçənin müdam başına.
Ona bülbül məhəbbət etdikcə,
Görünür qönçə məst, pürnəşə.
Bülbülün bağrını dəlirsə tikən,
O iki məst, müztərib görünən
Biri sənsən, mələkciyim, biri mən.

Bir ağaclıq... axar önündən ab,
Sakit axşamdı, nur saçar mahtab.
Cökə altında baş-başa oturub
İki sövdalı gənc əlində kitab,
Danışır saf, təmiz məhəbbətdən,
Bu görüş həm sevinc verir, həm əzab.
Nazənin qız kimi süzürdü ay,

Üstünə kölgə salmış idi səhab.
Hər şeyə hökm edir sükut, yalnız
Titrəyir ortalıqda busi-dəhən.
O iki bəxtiyar – gülən, sevişən
Biri sənşən, mələkciyim, biri mən.

1913

NƏCƏF BƏY VƏZİROV HƏZRƏTLƏRİNƏ

Sən ey bu yomi-ali qəhrəmanı, ey işıq ulduz!
Təşəkkür etməyə səndən mənim qəlbim, dilim aciz.
Vətənciymin sən ey fəxri, sevimli, şanlı övladı,
Çalışqan qəhrəmansan sən, deyilsən bir nəfər adi.
Tamam qırx il çalışmaq, cəhlilə həmvarə dartışmaq,
Qaranlıqlarla, nifrətlərlə, bayquşlarla çarpışmaq
Asan bir şeymi? İnsan qüvvətindən pək uzaq qüvvət,
Olurmu hər kəsə bu bəxtiyarlıq hər zaman qismət?
Nəcib bir millətin ruhinə min zəhmətlə yol buldun,
Bu qövmün qəmli, xürrəm günlərində həp şerik oldun,
Sən onlarla bərabər bir pədərtək ağladın, güldün,
Yetimlər gözlərindən fişqıran göz yaşların sildin.
Qaranlıq bir məişət çöllərində zar, sərkərdən
Qalarkən, sən yetişdin dadə, ey parlaq məhi-taban.
Bu millətçin geniş, parlaq, müzəyyən bir cığır açdın,
O yollarda işıqlardan çiçəklər, toxmlər saçdın.
Bu gün bir qalib orduya müzəffər bir komandansan
Və hər türk oğlu bir türkə mədari-fəxrsən, şansan,
Yaşa, ey yomi-ali qəhrəmanı, fəxrü izzətlə!
Yaşa bu sağlam ünsürlə, yaşa bu şanlı millətlə!

1913

BƏRADƏRİM FİRİDUN BƏYƏ TƏQDİM ETDİYİM RƏSMİMİN ALTINA

Qəlbinə yəs, iğbirar açan,
Gözlərimdə əməllərimdir uçan.
Bəllidir hər baxışda dərd, qəmim,
Baxma, əks eyləyər sənə ələmim.
Ürəyimdə coşan bu fırtınalar
Səni də mən kimi məlul eylər.
Məni ağlar görüncə, sən gül, gül!
Çünki əbr ağlayar, gülər sünbül.

1908

FİDAN

Kötüklərin arasında ulu, sağlam bir kötük,
Ağır, kəskin baltalarla qol-qanadı qırılmış,
Tufanlarla çarpışaraq qalib gəlmiş, yorulmuş,
Uca, sağlam və kölgəli dalları qalmış tək-tük.

O dalların damarında, suyundakı əsalət,
Şanlı keçmiş tarixini anladıyor; hər yarpaq
Bayraq kibi kölgəsində bəsləmişdir bir oymaq,
Şimdi artıq qocalmış, qalmamış əski qüvvət.

Qoca kötük keçmişlə əsla məğrur deyildir,
Rişəsindən sormuş olan bir çox sağlam pöhrənə*,
Məğrur baxışlarla baxar, fəxr edər artıq, yenə
Gələcəyə şanlı ümid, şanlı tarix doğurur.

Bu pöhrənlər həpsi sağlam bir kötükdən cücərmiş,
Bir damardan ayrılmış, həp bir torpağın fidanı,
Bir döldən, bir yataqdandır, həpsinin birdir qanı,
Bir çeşmədən su içmişlər, bir bağdan becərmiş.

* Pöhrə – kötüklərin rişəsindən çıxan filizlərə deyilir.

Uca, sağlam və kölgəli ağac olur bir zaman,
Kölgəsində bir çox insan ömür sürür asudə,
Fırtınadan, tufanlardan sən bunları əsirgə,
Ey mehriban ulu tanrı, ey sevimli yaradan.

1914

İRƏLİ

Keçmişləri unut, quzum, artıq ona əl vurma!
O dumanlı pərdələri üzərindən qaldırma!
Ora min bir nərdivanlı quyu olmuş hər zaman,
Hər nərdivanda yuxlayır bir əjdaha, bir ilan.
Sakin, açma, açma, quzum, o quyunun ağzını,
Çalma artıq keçmişlərin ruh inlədən sazını.
Burax, onlar o qaranlıq məzarlığa atılsın,
Razı olma gənc ömrünə, gülüm, zəhər qatılsın.
İrəliyə doğru yürü, yersiz arxana baxma!
Gələcəyi düşün daim, onu gözdən buraxma!
Unutma ki, o alnının altında nurlu gözlər
İrəlini görmək üçün verilmişdir, yol izlər.
Sən o parlaq yol izləyən gözlərini daima
İrəliyə dik hər zaman, yürü, yürü və durma.
O dumanlı, fırtınalı keçmişlərdən uzaqlaş!
Odlu, mətin addımlarla yürü, yürü, durma, arş!
İrəlidə, inan ki, bir cənnət kimi cahan var,
Sabah günəş orda doğar, səadət orda parlar.

1914

DAN ULDUZU

Ot-ələfsiz bir çöl idi, qorxunc, dəhşətli zülmət
Qapamışdı hər tərəfi, hökm edirdi fəlakət.
Cavan, qoca, kişi, arvad o çöldə heyran-heyran,
Səfil-səfil dolaşırdı boynu bükük, pərişan.

Bürümüşdü o səhranı gurultulu səs-səmir,
Sanki vəhşi yırtıcılar bir-birini gəmirir.
Sağda açmışdır ağzını uçurumlu bir dərə,
Qızları, ac nəhəng kimi, udur göz görə-görə.
Solda isə ürəkaçan yaşıl, sevimli çəmən,
Çiçək açmış zanbaq, bənövşə, qızılgül, yasəmən.
Günəş qızıl tellərini o çəmənə saçmışdı,
Təbiət min çeşid canlı mənzərələr açmışdı.
Sağ əlində gözəl bir qız tutmuş idi al bayraq,
Gözlərini o qaranlıq çölə dikmişdi ancaq.
Qız bayrağı sallayaraq uca səsle bağırdı,
Səhradakı insanları o çəmənə çağırırdı.
Hamı sanki kar olmuşdu, yox idi bir eşidən,
Ona yalnız öz səsiydi cavab verən dərədən.
Yavaş-yavaş o dərədən aydın bir nur parladı,
Zülmət saçan o çölləri günəşə ismarladı.
Böyük-kiçik aydınlığa axışdı birdən-birə,
Yollarını kəsdi ancaq uçurumlu o dərə.
Dərə ucundan həsrətlə baxırdılar çəmənə,
Gözəl səsli bülbüllərə, zanbağa, yasəmənə.
Sonra nə oldu, bilmədim, bir az eylədim diqqət,
Çəmənliyə doğru, gördüm, axışırdı cəmaət.
Nura boyanmış gözəl qız uzadaraq əlini,
O qaranlıq uçurumdan qurtarır qız-gəlini.
Diqqət ilə bir də baxdım, görünəcə nurlu qızı,
Sevdim onu, bir də ona ad qoydum «Dan ulduzu».

1914

MÖHTƏRƏM NƏRİMAN BƏY NƏRİMANOV CƏNABLARINA

Nişan qoymusan, eşitdim, xeyir olsun,
«Dan ulduzu» kimi bəxtin durulsun.
Yaşa, yeni yoldaşınla çox yaşa,
Bu dünyanı rahatlıqla vur başa.

Fırtına, tufanlardan sonra, əlbət,
Gözəl olur sakitlik, istirahət.
Yox, sən rahatlik sevməyən atəşsən,
Əriyəcək qəhrinlə müdhiş düşmən.

1914

SİMURĞ QUŞU

(Xalq əfsanəsi)

– Anacığım, bax o uca, sarp dağa,
Qəm yurdudur sanki başdan-ayağa.
Diqqətlə mən ora baxsam nə zaman,
Təpələri qış-yaz dumandır, duman.
Neçin duman əksilməyir o dağdan?
Ora günəş doğmayırmı, anacan?
– Oğlum, o dağ inləyən Qaf dağıdır,
Simurğ quşu daim orda yaşayır.
Yaşar, bilməm, çox əsrlərdən bəri,
Nə izi var, nə tozu, nə əsəri.
Onu görən, yerin bilən yox, oğlum,
İnsanlar ki qan tökər, eylər zülüm,
O quş qanadların acıqla çırpır,
Uşaq kimi bitməz-tükənməz ağlar.
Göz yaşları dönər göydə dumana,
Qatar-qatar yayılar hər bir yana.
– Ah, anladım, ondandır ki, hər zaman
Göy üzünü alır hər gün çən, duman.
Ürəyimi sıxır daim bu zülmət,
Heç doğmayır günəş. Soyuq, rütubət
Sümüyümə, iliyimə işləyir,
Bir qurd kimi sanki məni dişləyir.
Üstümüzdə, bax, nə qara bulud var...
Quş ağlayır, demək, bulud da ağlar.
– Eşitmişəm, oğlum, mərhum babandan:
Çox çəkməmiş yetişəcək bir zaman,

Sevinəcək o quş, şən-şən güləcək,
Qəlbimizdən dərdi, qəmi siləcək.
O gün sanki başqa günəş doğacaq,
Bu qaranlıq buludları boğacaq.
Enəcəkdir onda yerə səadət,
Yaşayacaq hamı asudə, rahat.
– Ah, o günəş, ana, haçan doğacaq?
Haçan o quş güləcək, şadlanacaq?
O al günəş gərək bu gün doğaydı,
Üstümüze nur, səadət yağaydı.
Qaranlığa düşməyəm mən, anacan!
Haçan doğar günəş?
– Yox bilən insan.
Söyləyirdi baban ki, Qaf dağında
Uçurumlu dərə var, sol-sağında
İgidlərin ruhu ora toplanır,
Qaranlıqda çıraqlar kimi hey yanır.
O dərələr bir gün ruh ilə daşar,
Qaf dağının təpələrindən aşar.
Onda, oğlum, günəş doğar, quş gülər,
Göydən yerə nur və səadət enər.
(Cocuq dərin-dərin fikrə büründü,
Qaf dağına baxdı, baxdı, düşündü).
– Bir söz desəm, ağlamazsan ki, anam?
– Sən söylə, oğlum, söylə, mən ağlamam.
– Atamdan söz söylənəndə arabir
Ağlayırsan, həm gözlərin qızarır.
Xoşlanmıram ağlamaqdan, doğrusu.
– Ağlamaram, söylə, aslan yavrusu.
– O gün atam ki, gəlmişdi yaralı
Qan içində üzür idi... Əhvalı
Qorxuluydu. Sən eyləyirdin şivən,
Ağlayırdın, sızlayırdın... Amma mən
Səs-səmirsiz durmuş idim yanında,
Nur tək bir şey parlayırdı alnında.
Baxdım, baxdım, mən yanında oturdum,

Qanlı başın dizim üstə götürdüm.
 Qollarını açdı, məni qucadı,
 Gözlərindən yaş töküldü, ağladı.
 Heç ağlayan görməmişdim atamı,
 Derdi: «Tufan qopsa, erkək ağlarmı?»
 Gözlərimi dikmiş idim üzünə,
 Baxırdım həsrətlə yaşlı gözünə.
 Çapaladı dizimdə birdən-birə,
 Mən çox qorxdum, başı düşürdü yerə.
 Gözlərini yenə dikdi üzümə,
 Mən dayadım başın yenə dizimə.
 Ağzını bir-iki açdı, qapadı,
 Quş şəklində bir nur ağzından çıxdı.
 Daxmamızı bir dəqiqə dolaşdı,
 Qanadlanıb birdən uçdu, uzaşdı.
 Getdi, getdi, baxdım, o dağ səmtinə,
 Qorxmuş idim, söyləmədim heç sənə.
 – O nur, oğlum, ruhu imiş atanın,
 Uçub o ruhlara qarışdı yəqin.
 – İgid ruhlar ki, Qaf dağın aşacaq,
 Sonra onlar, ana, hara qaydacaq?
 – Sonra, oğlum, o igid ruhlar yenə
 Şən, bəxtiyar qayıdacaq evinə.
 – Atam da mı?
 – Atan da sağ-salamat
 Gələcəkdir...
 – Ah, nə böyük səadət!
 Heç evimizin ləzzəti yox atamsız,
 Boş daxmada bir mən, bir sənsən yalnız.
 (Bu kəlmələr qadınıcığı ağlatdı,
 Beş-on damla yanağını islatdı.
 Sonra qırıq-kəsik bir səslə dedi:)
 – Oğlum, atan başqa bir insan idi,
 Onun başın heç bir igid bükmədi,
 Haqsız yerə ömründə qan tökmədi.
 Hörmətini, namusnu sevərdi,

Haqq yolunda candan-başdan keçərdi.
 Qurumadı neçin o xain əllər?!
 – Səbr et, anam, Qaf dağında dərələr
 Dolub-daşar, xain əllər quruyar,
 Simurğ quşu gülər, günəş də doğar.
 Göydən yerə enər sevgi, səadət,
 O gün atam yenə gələr səlamət.

1914

ƏSRİMİZƏ XİTAB

Bilməm şu qanlı səhnə əsri mimniyyəət,
 İzhari-nifrət etməli, yainki təhniyyəət.
 Dəhşətli ildırımlarının qəhr, heybəti
 Xof ümidilə yaşadır şanlı milləti.
 Qaldır dumanlı pərdələri, olsun aşkar
 Ağ günmə, ya yenə qara günmə irəlidə var.
 Şu qırmızı alovlar içində nihan-nihan
 Doğmazmı mehri-məhəbbət cəhan-cəhan!
 Varmı ümid bir daha fəvzi-səadətə?
 Ya çəkmədə bizi yenə girdabi-zillətə?
 Şu dalğalar, şu fırtınalar ki, edər səda,
 Şu sahilə səfinəmizi şövq edərmi ya?
 Bax üstümüzdə qanlı buludlardır oynadır,
 Məşriq dənizləri qabarır, yüksəlir, coşur.
 Bilməm şu taləğələr, şu məhabətli fırtına
 İtlafə şövq edər bizi, yainki möminə.

1915

CÜMHURİYYƏT DÖVRÜ

İKİ MÜCAHİD

Sən, ey atəş vücudlu, oynaq atım!
Ey ildırım baxışlı qol-qanadım!
Biz türklərə saldırcı babamız
İki ağır miras buraxmış yalnız.
Biri dəmir silah, birisi atdır,
Biz türklərə bunlar iki qanatdır.
Bunlar ilə yüksəklərə uçarız,
Üç dünyanın tilsimlərin açarız.
Qovunca biz yeriinin üstünə,
Qeysərlərin, kəsirlərin təxtinə
Sahib olan fateh dövrü alarız,
Arslandan, qartaldan tük saldırarız.
Kədərli, şən nümayişli günümüzdə
Ayrılmaz arkadaşsınız həp siz də.
Bulduğumuz qovğalarda nə kadar
Nəqş etdin qəlbimə xoş xatirələr.
Uzaqlardan görünəcə həp düşməni
Çeyniyordu cəlavənin kəmini.
Qulağını qırpar, yeri eşərdin,
İldırımli bulut kibi kişnərdin.
Üzənginə ayağını basınca
Cilan kibi sıçrardın, göz açınca.
Şahin kibi həm qol-qanad açardın,
Dörd ayaqla hava ilə uçardın.
Bən düşməni qılincımla, qurşunla,
Sən çeynərdin dırnağımla, dişinlə.
Duyulunca sonra hər yanda zəfər,
Ona qatardın düşməni sərəsər.
Şən və müzəffər bir sima alardın,
Cəbhələrdə kişnər, meydan sulardın.

Fəqət şimdi nədən oynaq dik başın
Dalğın durur ildırımli baxışın?
Şimdi nədən aşağıya dikilmiş?
Qara yallı təmiz boynun bükülmüş?
O narıncı, parlaq atlas tükələrin,
Tikan kibi qabarmış kipriklərin.
Bir top sivri iynə kibi düzölmüş,
İldırımli, qara gözlər süzölmüş.
Yara almış qartal kibi bakarsın,
Gözlərinlə sönük şimşək çakarsın.
Atlıları anan cilan gözlərin,
Süslü ayaqların, incə dizlərin
Yorğun-argın, ölgün kibi duruyor,
Bu halların ümidlərimi qırıyor.
Bilməm ki, kaç tarixi xatirələr
Hiddətli son baxışlarında titrər.
İnanmazdım ki, bir çəlik, bir qurşun
O atəşli vücudunu soldursun.
Son nəfəsdə qoy başını dizimə,
Oxşayayım, sürtəyim üz-gözümə.
Bən mərsiyə qoşub sənə ağlamam!
Deyəcəyim son sözümdür, vəssəlam!
Vəzifəni pək namusla bitirdin,
Bir bəxtiyar şəhid kibi can verdin.
Lakin görələr hala hücum topları,
Bizimkilər dırmanır dağ yuxarı.
Vicdan səsi kibi bu səs də titrər,
Bəni də şübhəsiz hücumə səslər.
Halal elə, arkadaşım, bağışla!
Getməliyəm, yoldaşını alqışla!
Vəzifəmdir bu yoldan yoxdur dönüm,
Şanlı zəfər... ya şərəfli bir ölüm!..

1918

**TURK ƏDƏMİ-MƏRKƏZİYYƏT
FİRQƏSİ «MÜSAVAT»A İTHAF**

MARŞ

Birləşəlim, türk oğlu, bu yol millət yoludur,
Ünlə, zəfərlə, şanla tariximiz doludur.
Yürüyəlim irəli, haydı millət əsgəri,
Keçmişimiz şan, zəfər, durmayalım biz geri.
Yıldırımli gözünüz qan ağladır düşmənə.
Qorxaq, alçaq, xainin bu meydanda işi nə?!
Dəniz kibi coşalım, dalğa kibi qoşalım,
Altun ordu, irəli! Dağlar-daşlar aşalım!
Türk qafasında qorxu yuvalamaz, düşmənim!
Həp dəmirdən yapılmış ruhum, qəlbim, bədənim.
Süngümüzün ucundan damar qətrə-qətrə qan,
Hürriyyətdən, vətəndən ölüncə keçməm, düşman.
Dalğalanır üstümdə şanlı Turan bayrağı,
Alovlanır qəlbimdə «Ərkənəqon»¹ ocağı.
Haydı, yola çıxalım, haqsızlığı yıxalım,
Turanda gün doğunca zülmətlə çarpışalım!
Arş irəli, irəlidə cənnət kibi cahan var.
Günəş orda həp doğar, səadət orda parlar!
Türk firqəsi «Müsavat»,
Açalım quş tək qanad.
Sarılıb hürriyyətə,
Bulalım şanlı həyat.

1918

NEÇİN BÖYLƏ GECİKDİN?

(İntizar qarşısında)

Sənsiz qəlbim qırıq, sönük, çeynənmiş, xırpalanmış,
Ömür şüşəm daşa dəymiş, həyatım parçalanmış.
Qırıq bir saz kimi sizlər qanlı, yorğun telləri,
Yakılar da, yakar bütün qayğı vurmuş elləri.
Şu vətənin öksüzləri, gəlinləri, dulları,
Göz yaşıyla sulanmış həp keçdiyiniz yolları.
Yolunuzu bəkləməkdən bənizləri saralmış,
Heç gəlmədin. O şən, gülər ürəkləri qəm almış.
Sən gəlməsən, dolumsanmış ürəklər heç şad olmaz,
Sən gəlməsən, xərəbaya dönən qəlb abad olmaz.
Sən gəlməsən, günəş doğmaz, ümid gülüm açılmaz,
Dodaqlarım gülməz, sönük baxtıma nur saçılmaz.
Başqasını istəməm də, ey türk, çabuk sən gəl, sən,
Bəkləməkdən yoruldu, eh, iştə gec qaldın, nədən?
Yollarına daşmı qalanmış? Ya azğın quldurlar
Burakmıyor? Daş dəmir, ya polad olsa da onlar,
Ürəyində şölənənən mətin, qızğın atəşlə
Yak onları, ərit, söndür, çeynə, boğ, əz, xırpala!
Xain, alçaq düşmənlərə qol gücünü həp göstər,
Aç yolları, çabuk gəl ki, qəlbim səni pək istər.

1918

VƏTƏNİN YANIQ SƏSİ

Uca, qarlı dağlarımın başından
Altaylara bakar, bakar, durardım.
Çəmənindən, çölündən, dağ-daşından
Qızğın ürəklə sizləri sorardım.

Qısqanırdım sizi hər bir toprağa,
Zira sizdə vətən eşqi var idi.
Bakdıqca o doqquz tuğlu bayrağa
Könlüm sevgi, təsəlliylə dolardı.

¹ «Ərkənəqon» – türklərin azadlığına, qurtuluşuna həsr olunmuş əfsanəvi xalq dastanı

O gün tufan kibi Elxan ordusu
Ki, «Güc» deyə qımıldandı yerindən.
O tufanı salamlamaq duyğusu,
Əksilmiyor, azalmıyordu bəndən.

Yürüyürdü sarsılmaz altun ordu,
Yürüyürdü ləkəsiz bayrağıyla.
Yürüyürdü günəşə, Şərqə doğru,
Altun oxu, qarğısı, mizrağıyla.

Yürüyürdü, çırpınan bir ürəklə,
Ün, şən, zəfər arxasına düşərək.
Yürüyürdü o, bükülməz biləklə,
«Altun ordu» türküsü söyləyərək.

Əyilirdi qarşısında sərt dağlar,
Bir düzən yer onlar üçün dağ, dərə.
Qıvrılırdı dəniz, nəhr, ırmaqlar,
Əzilirdi, ayaq bassa, hər yerə.

Altun ordu ilərlədi bu qərar,
Şərqə, Qərbə, Cənuba yol açıldı.
Büküldü həp zalım və məğrur başlar,
Hər ölkəyə feyz, rəhmət saçıldı.

Alp, Himalay və Karpat həp şənləndi,
Çobanları dadlı türkü çağırırdı.
İrmaqları coşdu, dağlar gülləndi,
Bülbülləri «sevgi» - deyə bağırırdı.

Bən uzaqdan seyr edincə həsrətlə
Taleyimə küsdüm, saraldım, soldum.
Ana qəlbində çırpınan şəfqətlə
Altun ordu fərağında saç yoldum.

Bağırırdım ki, ey dəliqanlı ərələr!
Sizlər üçün qollarımı açmışam.
Oralardan əksikmi ya bu yerlər?
Yolunuzda mənəkəşələr saçmışam.

Ən sonunda çiçəkləndi diləyim,
Xatirimdən heç silinməz o günlər.
Ey yaradan, puç olmasın əməyim,
Yasa batsın şimdi bana gülənlər.

Xatırlarım, yaz idi, həp dağ-daşım
Tazə gəlin kibi pək süslənmişdi.
Sevincimdən göyə dəyirdi başım,
Üzərimdə dilək qanatlanmışdı.

Əldə kəskin saldırcı qılıncı
Üç dünyanı tiril-tiril titrədən,
Qəlbə iman, ümid, sevgi, sevincə
Düşmənləri intiqamla inlədən.

Üzü dönməz, qorxu duymaz ərələrin
Səsləri ildırım kibi gurladı.
Haqq üçün çırpınan bahadırların
Gözləri həp şimşək kibi parladı.

Dırmanırdı onlar həp dağ-daşıma,
O qüvvətlə dolmuşdu hər bir yerim.
Altundan tac takınmışdı başıma,
Uçmuşdu həp təsələrim, kədərim.

Başlarına gül səpərdi dağlarım,
Ağaclarım salam üçün durmuşdu.
Şən-şən axardı coşqun ırmaqlarım,
Bülbüllərim keyf məclisi qurmuşdu.

Qırlarımda bitən pənbə çiçəklər
Əllərini öpmək üçün açardı.
Altun qanat bəzəkli kələbəklər
Onlar üçün daldan-dala uçardı.

O acıqlı türkülərin dinlərkən,
Qırlanğıclar yeni dillər söylərdi.
Quzuları yamacımda mələrkən,
Otlaqlarım yaşarardı, gülərdi.

Ulu, əski, ruhsuz, hissiz yazıq bən
Artıq yeni ruh ilə canlanırdım.
Alqış sizə diyordum yüz bin bəndən,
Güvənərdim, qürurla şadlanırdım.

Şəfasınız, deyərdim, hər ağrıma
Ürəyimdə alov saçan atəşlə.
Övlad, deyə, basdım həpsin bağrıma,
Sevincimdən gözlərim dolu yaşla.

Torpağımın qartallı dağ-daşına
«Uğurlar olsun!» – dedilər, qondular.
Ağ alınla yeni yurdun eşqinə
Köpüklü və dadlı qımız sondular.

O dualı qılıncları öpərək,
Etdilər də dayanıqlı bir yəmin.
Vətən, deyə, həpsi dizə çökərək,
Dedilər ki: Annəciyimiz, ol əmin!

Aramızda yoxdur alçaq və qorxaq,
Bundan sonra götürməsin nəslimiz.
İştə şahid başda gəzən şu bayraq,
Şan, zəfərdir tariximiz, əslimiz.

Haram olsun qanımızı daşıyan
O övlada ki, xor baxa vətənə.
Heç uğurlar bulmasın da, qussun qan,
Yurdumuzu tərk edərsə düşmənə.

Şimdi, siz ey Altayları andıran
Dəmir ürəkli bir nəslin övladı.
Ey qəlbində iman, zəfər daşıyan
Oğuzların, Elxanların əhfadı!

Ananız, bak, sürüklənir yerlərdə,
Hər yanına xəncər, nəştər, saplanmış.
Düşmüş də pək təhlükəli bir dərdə,
Sızlar, ağlar, bağı qan, xırpalanmış.

Babanızdan üzüləncə əllərim
Gözlərimi sizə dikmişdim yalnız.
«Bu qan da o qandan süzölmüş» - derdim,
«Yaman günəmdə imdadım olursunuz».

Nədən şimdi fəryadıma qayqusuz,
Dəyişdimi damarınızda əski qan?
Nədən oldu dərdlərimə duyğusuz,
Qəlbinizdə söndümü sevgi, iman?

Babalarınız etdiyi bir yəminə,
Yoxmudur ya sizdə hörmət, riayət?
Onlardakı şənə, imana, dinə,
Çarpmıyormu qəlbinizdə məhəbbət?

Rəvamidir o bəxtiyar günlərim,
O dəbdəbəm, o şövkətim alınsın?!
Al duvaqlı, şən, parlaq düyünlərim
Yasa batsın, başına qara bağlasın?

O qəhrəman ata-baba yurduna da
Yazıq, qalsa sizin kibi övlada
Daşısın bin fəlakəti, ardında
Başlamasın çırpınmağa, fəryada.

Didinməsin, zümləri boğmasın,
O arslanlar yurdu olan torpağım.
Böylə namussuz övladı doğmasın,
Qararmasın başda gözən bayrağım.

O şən, o bəxtiyar könlüm dolu qan,
Böylə səfaləti artıq çəkəməm!
Sönməz bəndə əski sevgi və iman,
Uca başımı alçaqlara əyəməm!

İldırımlar gurlasın!
Bulutlarım hazırlansın tufana!
Dağım-daşım boyansın həp al qana,
Şimşəklərim parlasın!

Anacığım, qanımız həp əski qan,
Elxan nəslə hər bir zaman xələfdir.
Ürəymizdə həp o duyğu, o iman,
Taleyimiz ün, zəfərdir, şərəfdir.

Şu vətənin dağlarında-daşında
Qurtarıcı qəhrəmanlar az deyil!
Hər obanın, hər ocığın başında
Bin qəhrəman fürsət bəklər, əmin ol!

Beş dünyanın vəhşiləri toplansa,
«Ölüm» deyə, «Vətən» deyə qoşarız.
Bu torpaqlar qanımızla boyansa,
Nəfəsimiz qalınca öc alarız.

O əllər ki, bu gün səni qurtarmaz,
O dillər ki, səni bu gündə anmaz,
O ürək ki, sənin üçün çarpamaz,
O ayaq ki, «Vətən» deyərək qoşmaz,
Al qana boyansın!
Sevdiyi başı ucunda yas qursun!
Anaları ağı desin, saç yolsun!
Sənin kimi ağlasın!

1918

ARAZDAN TURANA

Bin göl ətəklərindən coşğun Araz axaraq,
Yıldırımlı, qartallı qayalara çarparaq,
Qaplan kibi kükrəyib, dəniz kibi qabardı,
Məmləkətlər aşaraq, dalğa kibi yol aldı,
Turan-İran dolaşdı, döndü Qafqaz elinə.
Yaklaşınca o daşğın, acıqlı Kür nəhrinə
Hayqırdı: «Ox, qardaşım, dinlə bəni bir zaman!
İztirablar içində çarpınır şimdi Turan.
Girmiş sehirlə divlər qızıl alma bağına,
Qara quzğun uşuşmuş soluna və sağına.
Derlər, dünya gözəlinin dizində yad başlar var,
Süzgün, baygın gözündə qan köpürən yaşlar var.
Bərələnməmiş gül kibi gündən-günə soluyor,
Qara, gur saçlarını əlləriylə yoluyor.
Gülümşərkən ağzından güllər saçan o gözəl
Şimdi ağlar, gözündən inci damlar. Xain əl
Girmiş məsum qoynuna, yaralayır köksünü,
İnlər: Yoxmu Turanda qurtaracaq ər bəni?
Nərdə o türk nişanım, o qoç igit, qəhrəman?
Yolunu pək özlədim, yol ver ona, yaradan!
Yel atına binsin də, gəlsin səni qurtarsın!
Yağı olan bu xain başları həp qoparsın,

Şu sehirlilə tilsimi qırsın namus eşqinə.
Quruntulu bir kədər çökmüş Turan yurduna.
«Qızıl ırmaq», «Süd gölü» bu anda qan köpürür,
Qoç igitlər Turanda bığ çeynəyib də durur.
Bəni daim inlətən, bax, şu acı duyğudur,
Çağlayanlar dağımda köpüklü qan qusdurur».
Coşğun Araz sözünü hiçqırıqla bitirdi,
Kür nəhrini bu xəbər xələcana gətirdi.
Əvət, qara bulutlar almış yurdu, qardaşım,
Nə yaşarız, nə gülər çəmənlərim, dağ-daşım.
Böyük türkün sevdiyi yekta dünya gözəli
Qan ağlasın, qoynuna girsin yabançı əli.
Turanda yüz milyonluq türklük buna qızmazmı?
Qızmazsa, bu xain əl yasamızı pozmazmı?
Gəl, qardaşım, boynuna keçirəyim qolumu,
Annəmiz «Quzğun dəniz» bəklər bənim yolumu.
Gədəlim, dərdimi annəmizə açalım,
Əski yurduna ildırımlar saçalım.

* * *

Kür və Araz coşaraq bir-birinə qarışdı,
Sahilləri çeynəyib, iki aşiq qovuşdu.
Axın-axın axaraq, fırtınalı dənizə
Töküləncə anladı hər ikisi diz-dizə:
- Annə, Turan elindən quruntulu bir xəbər
Gətirmişiz şu tasa, ürəyimizi həp dələr.
Girmiş sehirlilə divlər qızıl alma bağına,
Qara quzğun uşuşmuş soluna və sağına.
Derlər, dünya gözəlin dizində yad başlar var,
Süzgün, bayğın gözündə qan köpürən yaşlar var.
Bərələnməmiş gül kibi gündən-günə soluyor,
Qara, gur saçlarını əlləriylə yoluyor.
Gülümşərkən ağzından güllər saçan o gözəl
Şimdi ağlar, gözündən inci damlar. Xain əl
Girmiş məsum qoynuna, yaralayır köksünü.

İnlər: Yoxmu Turanda qurtaracaq ər bəni?
Nərdə o türk nişanım, o qoç iyit? Yol alsın!
Şu sehirlilə tilsimi qırsın, bəni qurtarsın!

* * *

«Quzğun dəniz» bu qara xəbərləri dinlədi,
Yara almış dişi bir arslan kibi inlədi.
Basdı Kürü, Arazı dalğaların selinə,
Birdən-birə köpürdü, daşdı Turan elinə.
O dağ kibi yüksələn dalğaları yürüdü,
Yüz milyonluq Turanı başdan-başa bürüdü.
Hər kiçik dalğasında bir ildırım patladı,
Almas kipriklərində birər şimşək oynadı.
Hər bir öksüz bucaqda qopdu yeni bir tufan,
Coşğun sellər qaldırdı əngəlləri aradan.
Artıq sehirlilə divlər yediyini həp qusdu,
Sonra Turan da susdu, dəniz də, göy də susdu.

* * *

Yenə dalğacıqlarla oynar «Quzğun dənizi»,
Güzgü kibi parıldar ay-yıldızlı bənizi.
Göbəyində görünür yaşıl zümrüd bir ada,
Altun kərpicli bir köşk adanın ortasında.
Köşkün qarşı tərəfi qızıl alma bağıdır,
Ayaq bassa, daş olur, hər kəs ona yağdır.
Qızıl alma bağında gəzər dünya gözəli,
Gülər coşğun sevinclə türkün əlində əli.

1919

YENİ AY DOĞARKƏN...

(Türk bikələri qiyafəsində alicənab bir qadın
oğlu Yavuzə yeni doğan Ayı göstərərək)

Qadın:

Oğlum, Yavuz, o alaca bulutlardan az uzaq,
Gül yanaqlı, ağ bənizli, yeni doğan Aya bak.
Almas kiprikli gözlərin nasıl dikmiş üzünə,
Nur saçaqı saçlarını dağıtmış üz-gözünə.
Adaqlı bir gəlin kibi süslü, sevimli, dilbər,
Bak, nə kadar yakışmış da yanında yeddi ölkər.

Yavuz:

Annəciyim, bən Günəşi Aydan, yeddi ölkərdən
Çox sevərim, lakin bilməm, şu Ayə bən bakarkən
Neçin əski diləklərim dalğalansın gözümdə?
Neçin tatlı, uğurlu bir duyğu doğar özümdə?
Neçin bu Ay ruhuma pək uyğun, munis görünür?
İçim, tışım Günəş kibi neçin nura bürünür?
Neçin bu Ay gözümdə bir dilək qadar sevimli?
O əski Ay bunca parlaq, şux baxışlı degildi,
Söylə, o Ay, annəciyim, noldu, nerə uğradı?

Qadın:

Yavrum, onu mələklər həp yıldız-yıldız doğradı,
Bak, o Ayın bölüyüdür parlaq, o yeddi ölkər,
Hər birisi bir Ay qadar, Günəş kadar nur səpər,
O ölkərin hər birisi bir igidin yıldızı.

Yavuz:

Ya, bənimki hankisidir?

Qadın:

Pək parlaq, o qırmızı!

Yavuz:

O ölkərlər, annəciyim, bak, nə qadar ufaqdır,
İşıqları pək sönük, həm bir-birindən uzaqdır.
Bən istərim yeddi ölkər qovuşsun bir-birinə,
Üzərmizdə Günəş kibi doğsun ölkər yerinə.
Şu Günəş həp doğsun da həqq eşqinə, heç sönməsin!
Şən-şən yurtlar bir qaranlıq məzarlığa dönməsin!
Bən istərim ki, şu Günəş yıldızları dinlətsin!
Üfüqlərə çökən qara bulutları inlətsin!
Bən istərim şu Günəşə bütün yer, göy tapınsın!
Qurt-quzu həp bir otlasın, bir yatağa sığınsın!
Şu Günəşdən vulkan kibi həyat coşsun, qaynasın!
Dört yanımda həp yıldırım çaksın, şimşək oynasın!
O Günəşdir iştə bənim taleyim ölkəri!

Qadın:

Öylə isə, anlı oğlum, o ayı, yıldızları,
Bir-birinə bitişdirib uğurlu bir Günəş yap!

1919

ÜLKƏR

Sorucu gözündə sevda uçarkən,
Ey xoş kölgəsində səfələndiyim.
O qönçə dodağın bir sirt açarkən,
Uçan nəğməsilə havalandıyım.
Yolçu yol ararkən düşər izinə,
Qurtular baş qoyan sıcaq dizinə.

Mən çoxdan vurğunam o şux gözünə,
Ey oynaq nurilə ziyalandığım.

Ruhumda çırpınan dəli üsyan var,
Qəlbimdə qaynayan zəhərli qan var,
Beynimdə bir çılğın səsli vulkan var,
Yanaram, görünməz oda yandığım.

Sənədir ümidim, ey parlaq ülkər,
Mən də bir yolçuyam itkin, dərbədər.

Qurtuluş yolunu mənə də göstər,
Mələkdən, fələkdən uca sandığım!

1919

O SƏN İDİN...

Mən bir gözəllik heykəli, dilbər, afət bir pəri
Xəyalımda təsvir edər, durardım çoxdan bəri.
Yaraşıqlı, sevimli bir əndam ölçər-biçərdim,
Yanağına, dodağına güldən rənglər seçərdim.
Xəyalımda yaratdığım o gözəllik pərisi,
Qəlbimə çox uyğun, munis görünmüşdü, doğrusu
O lövhəni ürəyimin özəyinə nəqş etdim,
Sevdim onu, bir mum kimi eşqində söndüm, bitdim.
Ara-sıra xəyalımda canlanırkən o afət,
Önümdə sanki titrəyirdi canlı bir həqiqət.
Nurdan yaranmış əlini sallayaraq deyirdi:
«Get, ara bu həqiqəti, taparsan» - söyləyirdi.
Bir sərsəri Məcnun kimi mən də düşdüm çöllərə,
Bu gizli sirri söylədim dağa, daşa, ellərə.
Bir çox rəssam sərgisini dolaşdım ölkələrdə,
Mən o canlı həqiqəti tapmadım heç bir yerdə.
Hər gözəli görünmə mən o lövhəni anardım,
Gündüz günləri, ayları, gecə ulduz sanardım.
Aylar, illər keçdi, ancaq o rəsmə bənzər afət

Tapılmadı. «Yaranmamış böyləsi – derdim – əlbət».
Ürəyimdə lakin o bir günəş kimi parlayar,
Qızgın sevgi, parlaq ümid, qartal qüvvətli inam
Səslənirdi: Ümidini qırma, haydı, get, ara!
Mən də möhkəm etiqadla arayırdım daima.
Ox, mələyim, o uğurlu saatda ən nəhayət,
Parladı bir günəş kimi izlədiyim həqiqət.
Şaşqın-şaşqın hey baxırdım, ey qəlbimin əməli,
O həqiqət sən idin, sən, ey gözəllik heykəli!

1919

HƏYAT – SEVMƏKDİR

Qurumlu bir ocaq kimi fikrimə his çökmüşdü,
Qanadlanan ümidimi qırıb yerə tökmüşdü,
Çırpınırdım burağanlı fırtınalar içində.
İstəklərim, diləklərim həpsi gözüm önündə
Yaralanmış bir quş kimi yerdə sürüklənirdi,
Yıldırımli buludlar da fikrimlə əylənirdi.
Kölgəm kimi arxam – sıra qoşan qara günlərim
Bir an məndən ayrılmazdı, daşıyordukədərim.
«Həyatımdır bu, - deyirdim, - könül buna darılır.
İnsan neçin bu ilana dilək qədər sarılır?
Yoxluq, ölüm şərəflidir böylə çirkin həyatdan,
Kərtənkələ, soxulcanmı – yerdə sürünsün insan?»
Vücudumda üsyan etmiş qüvvələrim söndükcə,
Həyatımın o yıpranmış yarpaqları döndükcə,
Əzilirdim, sönüyordum, nifrət derdim həyata.
Göz qapamaq istərkən bu zindanlı kainata
Birdən-birə kipriyimə lətif bir şey toxundu,
Qulağımın ucunda pək dadlı nəğmə oxundu.
İçimdə bir günəş doğdu, qəlbimə nur saçıldı,
Qarşımda həp başqa dünya, başqa cənnət açıldı.
O cənnətdə sən görüdüün, əlində qönçə çiçək,
Ufaq-ufaq addımlarla irəllədin, gülərək,

O çiçəyi mənə verdin, bilməm nə söylədin sən,
Birdən-birə pəri kimi qeyb oldun gözlərimdən.
Sən qeyb oldun, əvət, mən də kəndimi qeyb etmişdim,
Xəyalına dalmış, bilməm, nerelərə getmişdim.
Ayıldım da, o verdiyin qönçəciyi qoxladım,
Həyat nədir, duydum, onu pək yaxından yoxladım.
Həyat – sevmək, pəriciyim, sənin üçün yaşamaq,
Gecə-gündüz çalışaraq, sənə qovuşmaq ancaq.
Bax, bu dadlı həqiqəti həp sən mənə anlatdın,
Acı, sönük həyatıma işıq saçdın, bal qatdın.
Sən sevirdin o iyrenib çeynədiyim həyatı,
Gözümdə sən şirinlətdin bu isli kainatı.
Mənə yeni həyat verən, günəş verən sənsən, sən!
Sevmək – iştə yaşamaqdır, yaşamayır sevməyən!

1919

UNUDULMUŞ PARÇALAR

Bağrımı qan eyləmiş ay üzlü bir gülyanaq,
Mən ölməsəm, vüsali nəsibim olmayacaq.
Bəlkə, dodaq-dodağa öpüşəydim onunla,
Kuzəgər torpağımdan yapsaydı tazə bardaq.

Mən hər zaman dənizlərin daşğın, coşqun sularında,
Öyrənirəm çarpışmağı yeni həyat yollarında.
Göstərdiyim hünər, qüvvət azmı şeydir? Sanma qolay,
İnan, qorxmam, dünya mənə qarşı çıxsın alay-alay.

Bilirəm ki, iradəm var,
Əzmim hər qüvvəti yıxar!

Mən əsəbi dalğayam ki, yüksəlirəm bir dağ kimi,
Ən sarsılmaz qüvvətləri oynadıram yarpaq kimi.
Dalğalardan bac alıram, əzmim mənə baş əyəndə
Martı kimi yüksəlirəm fırtınalar göbəyində.

1919

SEVGİ HAKİM OLMALI

Nərdə işıq bir ölkə var, orasını şənletən
Həp eşqdır, məhəbbətdir, həp şerlə şairdir.
Haqsızlığı hakim edən ədalətsiz qüvvətdir,
İnsanlığı odur hər an öksüz kibi inlətən.

Qüvvət hakim olan yerdə çiçəklənməz məhəbbət,
Ürək, o bir nur ocağı, qaranlıqdan xoşlanmaz.
Ruh ki sönər, həyat çırağıdır – o yerdə yanmaz,
Zülmətlə nur bir araya girməz – bu bir həqiqət!..

İnsanlığa qüvvət degil, sevgi hakim olmalı,
«Qüvvət» sözü insanlığın içindən həp qovulsun.
Hətta bütün qamuslardan silinməli büsbütün,
İnsanlığın qəlbi, ruhu sevgi ilə dolmalı...

1919

1921-1936

ŞƏRQ GÖZƏLİNƏ

Şəfəqlər sökərkən öpüşlərindən
Yaranmış al, incə yanağın sənini!
Çiçəklər açarkən gülüşlərindən
Doğmuşdur o qönçə dodağın sənini!

Göylərdə ulduzlar oynar, uçarkən,
Yamacda ceyranlar ürküb qaçarkən,
Qaranlıq gecələr sövda saçarkən,
Doğmuş zülfün, gözün, buxağın sənini!

Hər səhər saçını nəsimlər darar,
Üzünü, gözünü şəfəqlər yuyar,
Alnını aydınlıq öpərək oxşar,
Gözəllik suyudur bulağın sənini.

Pərilərdən sordum – çiçək, dedilər,
Çiçəklərdən sordum – mələk, dedilər,
Ay, ulduz, ülkərdir gərək – dedilər,
Nəsən, heç verən yox sorağın sənini!

Cocuqkən eşitdim, qoca nənələr,
Aşıqlar, igidlər, yaşlı dədələr,
Odlu dillər töküüb nəql edər, söylər:
Divlərin dizləri o trağın sənini!

Bir zaman olmuşdun Şərqi əsiri,
Şimdi çeynər səni Qərbin zənciri,
Ey adaxlısına həsrətli pəri,
Qalx, gətir, nərdə al duvağın sənini!

Həsrətli qəlbində kinlər bəslənir,
Köksündə intiqam odu səslənir
Qiyam et, hazırlan, nişanlığın gəlir,
Al duvağın – şanlı bayrağın sənini!

Qalx, qiyam eylə, ey Şərqi gözəli,
Qır səni inlədən o kirli əli.
Çoxdandır səni mən şən görmiyəli,
Parlasın o qızğın ocağın sənini!

1921

ÜSYAN ET

Ey əski boş dünya, yıxıl, parçalan!
Yediğin gəmikdir, içdiyin həp qan.

O alçaq hirsələrin, tüğyanlarınla,
O dəmir pəncəli qaplanlarınla,
Sərəblər dolduran boş şanlarınla,
Heykəli zülm olan sultanlarınla,
Ey məğrur loş dünya, yıxıl, parçalan!
Yediğin gəmikdir, içdiyin həp qan,

Vulkanla patlasın o bayquş gözün,
Yerlərdə sürünsün o məğrur üzün,
Nə kölgən, xəyalın qalsın, nə izin,
Tarixdən silinsin bilmərrə izin.

Ey əski loş dünya, yıxıl, parçalan!
Yediğin gəmikdir, içdiyin həp qan.

Tufanlar köpürsün, ildırım çaxsın,
Riyakar köklərin yerlərə axsın.
Bütün əskiliyi çevirsən, yaksın,
Nə eniş, nə yoxuş bir iz buraxsın

Yıxıl ki, insanlıq sevinsin, gülsün!
Gözümüz bəxtiyar bir dünya görsün!
Ədalət hər yerdə hökmünü sürsün!
Başına bir zəfər çələngi hörsün!

Bizimlən olalım, dünya-cənnətimiz,
Şən-şən yaşayalım-son niyyətimiz.

1921

GƏNCLİK MARŞI

(Ali Pedaqoji İnstitutun tələbələrinə)

Bizik bilik, şan ordusu, Azərbaycan ordusu,
Qaranlıqlarla çarpışan elm, ürfan ordusu.

Köhnə, çürük qüvvələri parçalayıb yıxan biz,
Şimşək kimi parıldayan, ildırım tək çaxan biz,
Daşqın, coşqun sellər kimi hər tərəfə axan biz,
Bizik nurlu aləm quran azad insan ordusu.

Sevgi, atəş ocağıdır Azərbaycan ölkəmiz,
Şərqə, Qərbə işıq saçan, atəş yakan bizik, biz.
İgidlikdə, hər sənətdə ad çıxarmış nəslimiz,
Bizik bilik arxasınca gedən ön, şan ordusu.

Üstümüzdə dalğalanır nur saçaqlı bayrağımız,
Elmsizlik, istibdaddır bizim böyük yağımız.
Yorulmadan çarpışaq ki, parlasın ocağımız,
Bizik qaranlığı qovan, nur saçan dan ordusu.

1921

SAVAŞ

(Köçəri həyatından)

Yenə səssiz, cansız yurdlar qol atmışdı hər yana,
Alaçıqlar muncuq kimi düzülmüşdü yan-yana.
Göy üzündə şux ulduzlar şən-şən oynar, axardı,
Vərəm almış gəlin kimi ay da solğun baxardı.
Sağılmışdı sürü, naxır, çatılmışdı ocaqlar,
Süd bişirdi, səs-səmir yox, heyvan güdən uşaqlar
Bir təpənin ətəyində od qalayıb isinir.
Qara qoçdan, boz buğadan, təpəl kəldən arabir
Söz açaraq hər birini öyür onlardan biri,
Sonra şənlik, oyun səsi bürüyür o çölləri.
Ağıllarda quzu, oğlaq, buzov qəmli mələşir,
Orda-burda yorğun itlər yarımamız hürüşür.
Alaçıqın arxasında halqa vurmuş kəndlilər,
Toplanaraq hər biri öz gəncliyindən bəhs edər.
Qız-gəlinlər lalə kimi qızarıb bir təpədə,
Onlardakı kef, nəşədən ulduzlar düşmüş dərddə,
Gizli-gizli bir-birinə gözlərini qırparlar,
Qibtə edər kimi göydən yer üzünə baxarlar.
Yaşıl yurda sanki göydən pərilər nur sağardı,
Fəzalarda əriyərək damcı-damcı yağardı.
Dağ və meşə çiçəkləri onu əmər kimiydi,
Təbiətin gizli, dərin əsrarına bax indi.
Ortalığa açacaqmış sanki bir ülvi qüdrət,
Hər tərəf göz-qulaq olmuş, hər şeyi almış heyrət.
Elə bu vaxt alaçıqdan bir boz kölgə fırladı:
– Quduz dəymiş, itil! – dedi. «Şıraq!» – bir səs gurladı.
Sonra isə bir köpəkcik zingildəyib bağırdı,
Sanki bütün yurd xalqını imdadına çağırdı.
– Ox, Alabaş! Kimdir vuran?
– Süd içirdi, vurdum mən!
– Sənmi vurdun? İt vurulmaz! – «Şıraq» – Get bir də öyrən!
Səs-küy qopdu, bir-birinə dəydi titrək kölgələr,
Bir az sonra o ortalıq kəsilmişdi bir məhşər.

Şıraq, şıraq... çomaq səsi, şillə, yumruq, ah, şivən,
Təbiət də şaşırırmışdı bu dəhşətli səs-küydən.
Yerdən, göydən çomaq, mızraq üst-üstündən yağırdı,
İnsanların yaşadığı ilk dövrü andırırdı.
Köpək səsi, insan səsi qarışmış bir-birinə...
Bir az sonra təbiətə sükut çökmüşdü yenə.
Dalğın-dalğın yuxlayırdı hər yan, yalnız arabir
Çadırlardan acı, həzin iniltilər yüksəlir.
Göy üzündə şux ulduzlar yenə şən-şən axırdı,
Gözlərinə yuxu girmiş xəstə Ay da baxırdı.
Uzaqda bir tütək səsi yana-yana inlərdi,
Mürgüləyən təbiətə qəmli layla söylərdi.

1921

QIZIM ALTUNSAÇA

Zalım əcəl, bağçamdan qopardı şən gülümü,
Bahar ikən susdurdu o körpə bülbülümü.
Qaraldı gözlərimdə artıq bütün kainat,
Nə günəş var mənimçin, nə də dadlı bir həyat.
Hər şey gözümdə bir heç, hər yer mənə bir matəm,
Sanki dönər başıma laqeyd olan bir aləm.
Ey ruhumun çırağı, sürünürəm yarımcan,
Ya al məni yanına, ya baş qaldır məzardan.
Şən ömrümün günəşi gömüldü şüm torpağa,
Baharımın çiçəyi döndü quru yarpağa.

1922

BİZİMDİR

Bu gördüyün şən-şən ellər bizimdir!
Qarlı dağlar, coşqun sellər bizimdir!
Bizimdir bu əngin, atlas ovalar,
Qoynunda qartal bəsləyən qayalar,

Şux səslərlə dolu isti yuvalar,
Daşqın çaylar, durğun göllər bizimdir!

Uçurumlu göy dərələr, ormanlar,
Yamacında tütək çalan çobanlar,
Ətəyində dalğalanan heyvanlar,
İldırımlı dağlar, çöllər bizimdir!

Ruzgar oynar dərəsində, dağında,
Quşlar ötər çəmənində, bağında,
Qönçə güllər açar hər budağında,
Şən bülbüllər, dadlı dillər bizimdir!

Lalə üzlü qızlar, canlı çiçəklər,
Şux gəlinlər, sevgi doğan gərdəklər,
Şən balalar, dağ gövdəli erkəklər,
Sadə, təmiz, saf könüllər bizimdir!

1922

HƏR ŞEY VAR

Bu ölkədə nələr yoxdur görənə?
Hər yan, hər şey bir-birindən gözəldir.
O qartallı dağlara sor, nə deyir:
Yüz min bahar gördüm, gəncəm, bax, yenə.

Baxsanız o beli çökmüş yamaca,
Sinəsində şən quzular bəslənir.
Çoban oxur, çalır, dağlar səslənir,
Nə anladır o kəkliklər turaca?

Göy yamacın ətəyində kəndciyəz,
Dörd yanında dalğalanır tarlalar.
Ətir saçan çöl-çəmənlər, ovalar,
Yaşıl bir atlasdır – ucu görünməz.

Bağlarında, bax, gül-gülü çağırır,
Ətək-ətək noğul səpər hər ağac.
Dağ başından günəş baxınca qıyğac,
Quşlar durmur, sərsəm kimi bağıdır.

1923

BİR AZ DA ATƏŞ QAT

(Gənc xanəndəməz Bülbülə)

Nədir, nədir o gözəl səsdə titrəyən fəryad
Ki, hər tərənəsi ruhumda min fəğan oyadır?
O inləyişlər, aman, kimdən istəyir imdad
Ki, qəlbimin içini heç zaman-zaman qanadır?

Neçin, neçin dodağından uçan fəğanlardan
İçimdə dalğalanır ən acıqlı duyğu, kədər?
Neçin, neçin o səni inlədən «amanlar»dan
Gözümdə kölgələnir bir yığm səfil üzlər!

Neçin, neçin o fəğanlar, «amanlar», gəl, anlat,
Bəlalı Şərfin o keçmiş kədər və matəmimi?
O inlədən səni də qəlbə od vuran qəmimi?
Unut o keçmiş, hayqırma, bitsin əfğanlar,
Bir az da gurlasın artıq səşində üsyanlar,
Bir az da nəğməyə qüvvət, bir az da atəş qat!

1924

Gərdəni ağ qu kimi,
İncə beli mu kimi,
Dəhri araşdırmışam,
Yox o səmənbu kimi.

Munis ona hər dəni,
Sevmədə hər rəhzəni,
Gördümü ancaq məni,
Ürküyor ahu kimi.

Keçdi bahar günlərim,
Gəldi xəzan inlərim,
Bu gedişi dinlərim,
Ömr axıyor su kimi.

Hər şeyim olmuş talan,
Qəlbimi yoxdur alan,
Xatirələrdir qalan
Hər mənə uyğu kimi.

1925

GÖZLƏR

Qıvırcıq saçının şux tellərində
Ülkər tək parlayıb axan a gözlər!
Dumanlı ömrümün boz çöllərində
Şimşək tək oynayıb çaxan a gözlər!

O gözdə incə bir sirr var, bilinməz,
O necə baxışdır, izi silinməz?
Ah, ona heç bir göz qarşı gəlinməz.
Nədəndir doymaz hər baxan, a gözlər!

O gözdə çox dərin bir ülviyyət var,
İncə minyatürlük, uca sənət var,
Həyat var, ziya var, həm hərarət var,
Ruhumda bir çıraq yakan, a gözlər!

O gözü tanıram kiçik yaşından,
Uzun kipriyindən, qələm qaşından,

Görüncə vuruldum ürək başından,
Bir gündə gəl etmə min qan, a gözlər!

1926

XİRÇİN QIZ

Deyirdi ki, məsud olmaq mənim böyük diləyim,
Yaşamaqdan yalnız budur son qayəm, son istəyim.
Bir gün yaxalasan onu, ayrılmazdım ölünmə,
Ruhum titrər başqalarda o afəti görüncə.
Bilsəm – harda, qovuşmaqçın dağ, dənizlər aşardım,
Hətta qorxunc, ölüm üzlü qütblərə qoşardım.
Sürünərək ilan kimi sarılardım boynuna,
Gülə qonmuş bir şəh kimi atılandım qoynuna.
Artıq həyat nədir – anlar, məsud yaşardım bir az,
– Ey gənc qız, dur! Bəxtiyarlıq uzaqlarda aranmaz!
Onu get öz evində tap, axtar doğma yurdunda,
Çalış, çalış, əmək sərf et səadətə uğrunda.
O da səhər günəşilə şux üzünə gülümsər,
O səmimi bir dost kimi sənə anladır nələr:
«Ay qız, mənə sarıl, – deyir, – yaşayaq gəl birlikdə,
İncəliklər anladım ta bu saf, sadə dirlikdə.
Bax bir yanda tarla, dəzgah, əməkdən damlayan tər,
Bir yanda həm şən ailə, cocuq, ana, şux səslər».
– Yox, yox, bunlar bir misaldır, mənim həyat haqqında
Nəzərim lap bam-başqadır, bu fikrindən saqın da!
Mən istərəm xülya kimi keçsin bütün günlərim,
Bir adilik duyulunca asi olur, inlərim.
Həyat nədir? Bir qayəsiz xülya, rəya... o, mənə,
Vur patlasın, çal oynasın, hər gün, hər an əyləncə.
– Həyat xülya deyil, quzum, o şüurlu addımla
Bir qayəyə doğru yürür, onu izlər daima.
Yaşamaq, həm yaşatmaqdır...
– Bu fikir çoxdan bəlli,
O şüursuz bir qayədir, qayəsiz bir təsəlli...

Doğru, həyat yaşatmaqdır fəqət yalnız özünü,
Hər gün təzə libas geyib, bəzəmək üz-gözünü.
Sadəlikdən heç xoşlanmam, adilikdən zövq almam,
Başqalıqdan həzz alıram, əyyaşlıqdan yorulmam.
Mən istərəm böyük-kiçik yalnız məni dinləsin,
Mənə baxsın, məni sevsin, mənim üçün inləsin.
Mən də zövq aləminə, eyşə, qürura dalım,
Doya-doya ömür sürüb ondan şirin kam alım.
– Nifrət sənə gənc ömrünə ağı qatan əllərə!
Nifrət sənə saf ruhunu bulandıran dillərə!
Nifrət, nifrət qadınlığın o uğursuz qurduna!
Yazıq olsun insanlığın pəri görməz yurduna!

1926

GƏNC MÜƏLLİMLƏRƏ

(Pedaqoji texnikumun on illiyi münasibətilə)

– Dünən artıq bir uşaqdın, qansız, cansız, çəlimsiz,
Ərimiş bir kölgə kimi uçmuş idi bət-bəniz.
On il əvvəl görmüş idim iməklərkən səni mən.
Küskün, dərğın inləyirdin, heç görmədim səni şən.
Həyata göz açmış hələ körpə idin o zaman,
İndi həyat fişqırır, bax, o al yanaqlarından.
Üz-gözündə bir mətənət, dərinlik və səfvət var,
Şən alnında bilgi, zəka ulduzları parıldar.
Anlat mənə, hardan doğdu alnındakı bu ulduz?
Hardan sənə bu başqalıq?
– Bu başqalıqlar yalnız
Bu alnında doğan yeni günəşdən bir şəfəqdür,
Parlaq ismi inqilabdır, zülmətləri inlədir.
Mən də onun ildirimli qucağında bəsləndim,
Şimşək kimi işıqlandım, vulkan kimi səsləndim.
Şaşqın, yorğun gözlərimə nur səpdi bu afitab,
Mənə qüvvət, səfvət verən inqilabdır, inqilab!

1929

GƏNC QƏLƏMLƏRƏ

Güclər yenən, fəzaları da sarsıdan səsin
Mən istəyəm ki, ruhumun üstündə titrəsin.
Sübhün üfüqlərindəki daşqın şəfəq kimi
İlham verən o səslə qurulsun könül simi.
Olsun o səs Ayım, Günəşim, asimanlarım,
Şimşəklərim, qasırğalarım, kəhkəşanlarım.
Sübhün bahar nəfəslərini andıran o səs
Hər oxşadıqca ruhumu, aldıqca hər nəfəs,
Sarsın bütün vücudumu sönməz bir ehtizaz,
Köksümdə saz kimi bu könül oynasın bir az.
Qarşımda bir yeni, əbədiyyətlə parlayan
Şux lövhələr açılsın. O şimşəkli, gurlayan
Səslərlə oynasın ürəyin incə telləri.
Kimdir çalan, bu hansı füsünkarın əlləri?
Ey mənliliyim, əməl günəşim, fəcrim, ülkərim,
Kəskin səsinlə canlanır artıq şerlərim.
Eşqinlə bu tənəffüs edən sənətim saqın,
Ayrılmasın o səsdən aman! Fəcrə ən yaxın
Ulduzlu bir səma kimi üstümdə titrəsin!
İlhamımın xəzinəsi olsun o gənc səsin!

1930

BÖYÜK HİCRAN

Böyük qardaşım Məmməd
Səid Ordubadiyə ithaf –

Yadımdadır, o gün ki, sən sərilməmişdin yatağa,
Qara ölüm dilsizliyi çökmüşdü dil-dodağa.
Gözlərinin şimşəkləri yavaş-yavaş sönmürdü,
Üzün xəzan vurmuş quru yarpaqlara dönürdü.
Yastığına söykənmişdim, mən də əlin əlimdə,
Yetim kimi min bir həsrət inləyirdi könlümdə.

Göz önündə canlanırdı həsrətli xatirələr,
Düşündükcə ürəyimdən nələr keçirdi, nələr!
Mən analar tanıyıram – əxlaq, namus heykəli,
Bir ailə həyatının canlı, sönməz məşəli.
Bacarıqlı əllərilə tikən, quran, yaradan,
Gecə-gündüz övladının qayğıs ilə çırpınan.
Böyük, sağlam gələcəyi qurar belə analar,
Bunlar ilə hər ailə, övlad olur bəxtiyar.
O həqiqi analardan birisi də sən idin!
Səndə vardı analara məxsus vüqar və təmkin.
Geniş, böyük ürəyini tutardın hər zaman şən,
Övladından alan zövqü almadım heç bir şeydən.
Ancaq övlad oldu sənin hər ziynətin, bəzəyin,
Övlad üçün çırpınırdı böyük ana ürəyin.
Uca ana adını sən təmiz tutdun südün tək,
Mən bunları düşünürkən, o gün anam dönərək
Ev əhlini süzdü bir-bir oynadaraq əlini,
Yoldaşımı çağırırdı o, yaxınlaşdı gəlini.
Boğnuq səslə qulağına nə isə bir şey dedi,
Gəlin ondan ayrılınca bir ney kimi inlədi.
Mən sorucu gözlərimi gözlərinə dikərkən
Bulud kimi yaş töküldü matəmli gözlərindən.
Çılğın kimi mənə baxdı, o ağlaya-ağlaya,
Dedi: «Od saldı qəlbimə, yoxa çıxsın bu dünya!
Can gəlinim, halal eylə, - deyir, - verdim çox zəhmət.
Abdullahım, nəvələrim məndən sənə əmanət».
Fəlakətli ürəyimdə alovlandı bir şölə,
Övladını düşünürdü son nəfəsində belə.
Oxşayaraq mən boynuna keçirdim öz qolumu,
O da yalnız sağ əlilə qucaqladı boynumu.
Geniş köksü qalxır-düşür, ağırlaşmış nəfəsi,
Qulağımda inləyirdi matəmli hicran səsi.
Ah, birlikdə keçirdik o həsrətli son gecəni,
Bir az sonra evdə birdən qopdu matəm şivəni.
Zalim əcəl qanadını üzərinə gərmişdi,
O mübarək vücudunu vurub yerə sərmişdi.

Gecə keçmiş, yavaş-yavaş ağarırdı dan yeri,
Gözümüzlə açdıq artıq o matəmli səhəri.
Doğan günəş şəfəqini pəncərədən yayırdı,
Uf, nə deyim bu ölümə, canı candan ayırdı.
Səndən ayrı bir günüm bir il keçirdi, ah, ana!
İndi necə dözəcəyəm mən bu böyük hicrana?

1932

O BAXIŞLAR

O hərarətlə sevdiyim gözünü
Yenə üç-dörd gün oldu görməyəli.
Görərəm hər çiçəkdə mən izini,
Qəlbimin ey sevimli şah əməli!

Kim bilir, yollarında, ey rəna,
Yüzlər ilə boyun bükənlər var.
Ah, o göz dikdiyim baxışlarına
Necə min başqa göz dikənlər var.

Kim bilir, hər gün öpdüyüm baxışın
Nə qədər ruha saplanıb qalmış.
O nəsim, o hava kimi axışın,
Kim bilir, sevgilim, nələr çalmış?

Səndə incə, sevimli, cazibədar
Bir baxış var ki, az gülər üzümə.
Həm də şimşək kimi bir an parlar,
Sönər artıq gəlincə mən özümə.

O baxışlarda çırpınan ürəyim
Diləyir gözlərindən hey imdad.
Qəlbimi aç, görərsən, ey diləyim,
Sızlayır hər telində min fəryad.

O baxışlarda sübhədən parlaq
Bir ziya var, büllurdan daha saf.
O baxışlarda dalğadan oynaq
Bir şəfqət var ki, nurdan şəffaf.

Elə bir incə şersən ki, sana
Ürəyim ilk baxışda ovlandı.
Şairə can verən baxışlarına,
Baxsana, sənətim də bağlandı.

1932

ŞAIRİN ŞAIRƏ TƏSƏLLİSİ

Ey könüllər mühəndisi şair,
Qələmin oylə incə bir sahir
Ki, üzündən axan o rəng, ziya
Yaradır hər zaman yeni dünya.
Bir günəşdir böyük dühan, hünərin,
Bir bədiə sevimli hər əsərin.
Onda ağlar, gülər tulu, qurub,
Onu oxşar səba edincə hüübub.
Onda coşqun şələlələr çağlar,
Bəzən irmaq kimi həzin ağlar.
Ya üfüqlərdə parlayan yaqut,
Ləl, almas, şəfəqli incə bulud
Ki, ziya, rəng qaynayır və daşır,
Lövhələr şərh edər ki, göz qamaşır.
Onda şux qızların düyünləri var,
Bəzən axşam qəmi kimi sızlar.
Sənətində lirizmdir həp əsas,
Yazdığın hər əsər birər almas.
Pənbə fəcrin şəfəqlərindən şən,
Canlı, rəngli, çiçəkli bir gülşən.
Uca sənət fələklərində əgər
Söndü isə işıqlı bir əxtər,

Sən yaşa, səy, hümmətin yaşasın!
O dühan, canlı sənətin yaşasın!
Yaşasın qəlbinə işıq sərpen
Dişi aslan ürəkli Şükriyyə.
Tukay, Aydın, Niyazi, bax, bunlar
Yaşasın sayənizdə bərxudar.
Yaşasın sənətin, dühan, hünərin,
Yaşasın qəlbi coşduran əsərin.
Şairin şairə təsəllisi,
Hüzni, matəmlə çırpınan bu səsi,
Ürəyindən silərsə hüzn, kədər,
Yaradır firçanız düyünlü səhər.
O düyünlü səhər payım, hissən,
Sənə qəm heç yaraşmayır, ol şən!

1934

STALİNİZMİN İFŞASI

BAŞLANĞIC

Siz ey keçən aylar-illər, uzaqlaşan zamanlar,
Gənc ömrümün istəyilə qucaqlaşan zamanlar,
Nərdəsiniz, ah, noldunuz, hankı ünsürdəsiniz?
Anlatınız, varlıqmıdır yoxluqmu məskəniniz?
Vücudunuz zehnlərdə yaşayan bir xəyalı?
Ya günəşlər arxasınca sürünən bir zülalmı?
Ya dumanlı keçmişləri sayıqlayan rüyadır?
Yoxsa sular kibi axan zamanda bir dünyadır?
Əvət, ağıl, duyğum səni bu gün bir varlıq sanır,
Yaşadığın mühit kibi səni hörmətlə anır.
Sən nə xəyal, nə rüyasan, nə də yoxluq kölgəsi,
Sənsən tarixi əks edən varlıqların gur səsi!
Yaşadığım bu mühitdə belə dərin izin var,
Hər yenilik, hər başqalıq həp əskilikdən doğar.
Həp sənindir bu yenilik, sənindir bu tərpəniş,
Təkamül və inqilabla öz şəklini dəyişmiş.
Doğurmaqdır, dəyişməkdir təbiətin qanunu,
Zamanlar da bu qanuna əymişdir öz boynunu.
Demək, sənən bu tarixi, gələcəyi yaradan,
Yaşadığım bu mühitə təsirin var, ey zaman!
Odur ki, mən gözlərimdən qaçırmadım yarını,
Sənə saçdım baharımın oynaq yıldızlarını.
Bütün əsrarımı açdım gecə və gündüzlərə,
Sənin səyyar qucağına gömdüm bir çox xatirə.
Bəziləri unudulmuş, xəyal olmuş bir çoxu,
Bir qismi də gözlərimdə mürgüləyən bir yuxu.

1937

XALQ DÜŞMƏNİNƏ

Dayan, dayan, cahil memar, bina, otaq əyridir,
Çünki o əl, o göz, qulaq, o baş, ayaq əyridir.
Bacarıqsız bir memarsan yeni bina qurmaqda,
Ancaq məharətin vardır dağıtmaqda, qırmaqda.
Rəyasətə imtahan var, budur səni qudurdan,
Bu rütbəyə bir təsadüf atdı səni çuxurdan.
Yoxsa səndə nə bilik var, nə şüur, nə bacarıq,
Niyə, rütbəpərəstliyin verdi sənə koxalıq.
Sən də bunu duyduğunçün tutdun yanlış bu yolu,
Dost adına qırdın, yıxdın, taladın sağ-solu.
Rəyasətdə qalmaq üçün yürüdüyün siyasət
Hər addımda, hər sınaqda verdi min bir fəlakət.
Tarix bunu göstərəcək, nələr, nələr yapdın sən!..
Ölkəmizdə qulaq batdı acı matəm səsindən.
Cahil, məğrur insanlarda nə ürək, nə vicdan var,
Təbii, boş təbillərin səsi şiddətlə gurlar.
Yaxın-uzaq hər bir dövrü axtardım tarix boyu,
Hər qanlı tac, hər sancağı, hər bir soyu, hər soppu.
Belə vəhşi bir qatilə təsadüf etmədim mən,
Xalqın bilikli oğlunu məhv edirsən kökündən...
Dayan, yetər, cahil sərxoş, zülmün də ölçüsü var,
Uçurumdan sıçramazlar, onun da körpüsü var.
Xaqanlarda görünməmiş bu mənəmlilik, bu mənlik,
Xalqın qanlı göz yaşları sənə oldu toy, şənlik.
Cəhalətdən, dayazlıqdan doğar qürur və inad,
Boz dalğalar sahillərdə açar ancaq qol-qanad.
Şahin yerin tutmaq üçün çırpındın, ey yapalaq,
İstəyirdin boş baş ilə tarixdə ad qazanmaq.
Bunu sənin hər addımın, hərəkətin göstərdi,
Tarlasında tikan əkən nə zaman sünbül dərdi?
Göz yaşıyla suvarıldı bu göy tarla, bu xırman,
Yetimlərin ahı ilə işlədi hər dəyirman.
Ziyafətsiz, mey-məzəsiz bir günün varmaz başa,
Sür şüursuz eşşəyini hər enişə-yoxuşa.

Qəhqəhəylə gülər sənə qədəhlərə axan mey,
Dövlət nədir, millət nədir sənin kimi sərxoşa.

1937

* * *

Bu qürurlu boyun burulmazmı?
Bu bulanlıq sular durulmazmı?
Söylə, ey kinli, qan içən xain,
Zülmə, səbrə nəhayət olmazmı?
Şam ki, pərvanəni yaxar, özü də
Öz odunda yanıb kül olmazmı?
Ey anı, səndə yox laçın qanadı,
Bu fəzalarda o yorulmazmı?
Üzgüçü olmayan dərin dənizə
Girsə, ey «qəhrəman», boğulmazmı?
Kin ilə çapdığı zülüm atına
Bir çidarlı yüyən vurulmazmı?
Gecə-gündüz axan bu al qanlar
Dəniz olsa, yenə sorulmazmı?
Bir zaman haqq-hesab çəkərkən el
Bu cinayətlərin sorulmazmı?
Verdiyini bu cəzalara qarşı
Sənə də məhkəmə qurulmazmı?
Bu qoyun cildinə girən qurdun
Fitnəsi, hiyləsi duyulmazmı?
Bu qədər leş yeyən dərə, uçurum
İntiqam nərəsiylə dolmazmı?
Kim itirmiş mənim itirdiyimi?
Bu xəzan yoldu hər bitirdiyimi.

1937

GƏMİRİK*

Hakimdi yerə-göyə qaranlıq!
Qurmuşdu boran-qasırğa xanlıq!..
İnlərdi həyat ilə təbiət,
Oynardı ölüm, zülüm, fəlakət.
Hər yan uçurum – soyuq, ayaz, don,
Vermişdi həyata sanki bir son.
Yollar qapalı, gələn-gedən yox,
Bu dəhşətə qarşı əmr edən yox.
Canlar da sönük nəfəsdi ancaq,
Ruhlar da quru qəfəsdi ancaq.
Zülmət dənizi coşub-daşırkən,
Kin ilə fəlakət oynaşırkən,
Hər yerdə və hər keçid başında,
Uçqun dərələrdə, dağ-daşında,
Yalnız acı ruzigar uğuldar,
Quldurluq edər acıqlı qurdlar...

* * *

Sərxoş sürücü əlində gəmlər
Ac atlara yağdırır sitəmlər.
Qırmaclar o hər eniş-yoxuşda,
Daşlıqda, düzəndə, bərkdə-boşda.
Köhnə araba içində yüklə,
Yəğma malı, qul, kəviz, beşiklə
Daşlıqlara çarpar şıraç-şıraç,
Sınmış təkəri sürüklər ancaq.
Salmış çölə, dağ-daşa gurultu,
Hər bir ürəyə, başa gurultu.
Dur, ey sürücü! Yükün ağırdır,
Heyvanlarının beli yağır.
Yollar uçurum, soyuq, boran, qar,

Çəkməz yükünü bu yorğun atlar.
Sürmə, düşün, ey qoca, tələsmə,
Sərsər kimi toz qoparma, əsmə!
Köhnə araba, təkər qızışmış,
Yağ sürtmədən işləyir o yaz-qış.
Atlar gecə-gündüz işləyir aç,
Yorğun ata vurma qamçı, qırmac!
Sürmə, qoca, mənzilin uzaqdır,
Hər bir keçidin başı duzaqdır.
Azdın yolu! Hər tərəf borandır,
Məhv oldu miniklərin, amandır!
Simanı təbiətin gəmirmiş,
Nə göz görünür, nə üz, burun, diş.
Dur, ey gəmirik, çəkil bu yoldan,
Rəhbərlik edərmi gözsüz insan?
Sapdın yolu, getdiyın cığırdır,
Qırmaclama, atların yağır.
Qış gəldi, sovuşdu gördüyün yaz,
Bu yol tələsik başa çıxılmaz.
Dağdır, dərədir, eniş-yoxuşdur,
Sürmə, əməyin bu yolda boşdur.
Al qanla bişərmi xam diləklər?
Eşq ilə gülərmi boş ürəklər?
Söz yox, bu dilək böyük diləkdir,
Ancaq ona başqa baş gərəkdir.
Azdırmı sənin inad, qürurun,
Çatmaz o yerə sənin şüurun.
Əldə edəməz onu çürük baş,
Saf sevgiyə heç qovuşmaz oynaş.
Əfsanəyə döndü o həqiqət,
Bir gün başına açar fəlakət.
Yüksək ideal onunla söndü,
Gözlərdən uzaq xəyala döndü...

1937

* Gəmirilmiş kəllə.

* * *

Hey xəyanətlə oynayan kölgə
Dolaşır şübhəli qiyafətlə.
Sürünür izlərində qanlı ləkə,
Oynayır ən sevimli afətlə.
Dağıdır hər yana ölüm rəngi,
Göy də təqlid edir bu ahəngi.

* * *

Yenə dəhşətlə sarsılır afaq,
Məhvərindənmi oynamış bu cahan?!
Yenə qan fişqırır dəniz, torpaq,
Bağlıdır dil, fikir, qələm, vicdan.
Damğalanmış ağıl, düşüncə, ürək,
Sehr, tilsimlə oynayır bu fələk.

* * *

Yenə hər yanda qorxu, kin, həyəcan,
Yenə təhkimçilik, yenə zəncir.
Yenə qırğın, talan, soyuq zindan,
Söylə bu macərə, bu fitnə nədir?
Həm də bu xislətinlə sən kimsən
Ki, bu azadə yurda hakimsən?!

* * *

Saçma kin toxmunu bu torpaqda,
Ey inadla qürur satan sərxoş.
Nə hünər var yıxıb dağıtmaqda?
Səndə insan təbiəti yoxmuş.
Vətənim inləyir o pəncəndə,
Yırtıcı iştahası var səndə.

1937

1938-1959

GƏLSİN

İstəkli tələbəm Ruhulla Axundova

O gün olsun bağım sevgili yarım gəlsin!
O könüllər diləyi, qönçə üzərim gəlsin!

Çən, dumandan o gün olsun ki, silinsin vətənim,
Dan şəfəqli səhərim, güllü baharım gəlsin!

Ərisin, qalmasın artıq bu könüllərdə kədər,
O gün olsun diləyim, bilgi, şüarım gəlsin!

Sönməsin ölkəmizin canlı o şənlik çırağı,
Hörmətim, şan-şərəfim, bilgi, vüqarım gəlsin!

O gün olsun ki, axışsın bütün el təbrikə,
Köməyim, qol-qanadım, əldə tutarım gəlsin!

O gün olsun ki, yenə qaynasın el, coşsun el,
Bizə şadlıq gətirən güllü qatarım gəlsin!

O gün olsun qoca Şaiq nəfəs alsın şən-şən,
O könüllər diləyi, sevgili yarım gəlsin!

1940

ŞƏKLİNDƏ

Sevimli tələbəm Tağı Şahbaziyə

Sevimli bir diləyim var, xəyal şəklində,
Yeni bəhər verəcək bir nihal şəklində.

Məni üzər gecə-gündüz o müdhiş ayrılığı,
Yeyər bu qəlbimi dərdü məlal şəklində.

Fərağə dözməyirəm, hardasan, görün! – derkən,
Önümdə cilvələnir bir sual şəklində.

Zaman-zaman dəyişir rəngini, lətafətini,
Qüruba qarşı o gülgün şimal şəklində.

Şəfqət kimi yanaşır, əl uzatmaq istərkən
Uzaqlaşır o, vüsali məhal şəklində.

Gözümdən indi yenə kim onu qovur buradan?
Süründüm izləyərək bir zilal şəklində.

Odur, göründü yenə sevgili gözəllərtək,
Bəzər xəyalımı coşqun məal şəklində.

Gülümsəyir üzümə, bax, vüsəl üçün yanaşır,
Açıb iki qolunu bir hilal şəklində.

1940

VƏTƏN NƏĞMƏSİ

Ey dünyaya aydınlıq saçan Odlar Diyarı!
Sən ey sönməz günəşin xəzəngörməz baharı!
Ey şərəfli tarixim, ey xalqımın vüqarı!
Ata-baba irsidir qəlbimizdə axan qan!
Əsirgəməz övladın səndən can, Azərbaycan!

Düşmənlərin gözü var torpağında, daşında,
İldırımlar partlamış əyilməyən başında,
Süngü, qılinc oynatmış babalarım qarşında.
Qoymamışdır qoynuna girsin amansız düşman,
Əsirgəməz övladın səndən can, Azərbaycan!

Həqiqi bir cənnətdir hər bir gözəl bucağın,
Ən sevimli beşikdir bizə ana qucağın,
Sönməyən bir məşəldir şer, sənət ocağın.
Səndən alır ilhamı hər bir quran, yaradan,
Əsirgəməz övladın səndən can, Azərbaycan!

Şəfqət təki çağlayan səhərlərin var sənin,
Koroğlu, Babək, Nəbi, Həcərlərin var sənin,
Tarix yazmış alnına zəfərlərin var sənin.
Qəhrəmanlıq yadigar qalmış ata-babadan,
Əsirgəməz övladın səndən can, Azərbaycan!

And olsun keçmişlərə, gələcəyə, bu günə!
And olsun əmədiyimiz təmiz ana südünə!
And olsun sevgilimin o mübarək köksünə!
Ayaq bassa amansız düşmənlərin hər zaman,
Əsirgəməz övladın səndən can, Azərbaycan!

1943

ANA

Ana, ana – bu kəlməcik hər körpənin ən ilkin
Öyrəndiyi bir kəlmədir, əmədiyü süddən şirin.
Ana, ana – bu kəlmədə saf, doğma bir duyğu var,
O duyğudan qüvvət alıb canlanır bu insanlar.
O duyğunun eşqidir bu ürəklərdə qaynayan,
O duyğudan dolar qəlbə sevgi, ümid və inam.
Ana qəlbi saf göylərdə şəfqət saçan səhərdir,
Könül çalan gözlərindən ana daha dilbərdir.
Analarla işıqlanır vətənin hər bucağı,
Ən sevimli bir beşikdir anaların qucağı.
Ata ağıl, şüur isə, ana – coşqun ürəkdir,
Sevgilərin qaynağıdır, ən böyük bir diləkdir.

Analardır hər bir xalqın bilik, əxlaq ölçüsü!
Heç sönməyən bir məşəldir anaların sevgisi!

1945

ATA ÖYÜDÜ

Ey oğul, böyüdün, kamala çatdın,
Çalışdın, səyinlə bu hala çatdın.
Atıldın həyatın gen səhnəsinə,
Qulağın uymasın hər nəğməsinə.
Sənə bu həyatdır ən böyük məktəb,
O həm çox sadədir, həm də mürəkkəb.
Aldanma, ağılnla hər şeyi ölç-biç!
Yaxşını mənimsə, yamandan vaz keç!
Düşünən aqlın var, duyan ürəyin,
Bunlarla gülümsər hər bir diləyin.
Aqlın bir gözü var, ürəyin min bir,
Çalış ki, işdə olsunlar əlbir.
Bu ona rəhbərlik etsin, o buna,
Aydınlıq saçsınlar həyat yoluna.
Əyriyə baş əymə, cəsur ol, cəsur!
Haqqa möhkəm yapış, fikrində bərk dur!
Hər hissə qapılma, qəlbini bərkit!
Doğrunu doğrular ağızından eşit.
Düşüncə, anlaqdır aqlın köməyi,
Duyğu və xəyaldır könül bəbəyi.
Ən böyük həqiqət xəyaldan doğar,
Dolğun Ay incə hilaldan doğar.
Bunlarla şənlənir, canlanır həyat,
Şahin tək hər yerdə açar qol-qanad.
Yarımcıq sürünmə, dolmağa çalış,
Biliklə qüvvətli olmağa çalış!..
Yüksəl gündən-günə, bir boyda qalma,
İşıqı Ay kimi Günəşdən alma!

Öz zəhmətin ilə yarat hər zaman,
Olma hər tarladan kəsmik toplayan.
Bir hünər göstərsən nə gərək qürur,
Qürura qapılmaz sağlam bir şüur.
Yağmurlu bulud ol, nur saçan Günəş,
Yanmağa layiqdir hər quru küləş.
Özünü kamaldan kamala yetir,
Torpaq ol, al-əlvan çiçəklər bitir.
Əkdilər, sən biçdin, indi də sən ək,
Mərd olan borcunu ödəsin gərək.
Sənə yüz vermişsə bu ana torpaq,
Sən min ver, ölçünü, hesabı burax.
Yalnız bir çiçəklə açılmaz bahar,
Bu elin qədərsiz ehtiyacı var.
Tək sənin gücünlə yaşamaz vətən,
Özündən qüvvətli vətəndaş görsən,
Ürəkdən sev onu, hər an hörmət et,
Xeyir verməsinə sən də xidmət et.
Qulağından həsəd sırqası asma,
Əlindən tutanın başından basma.
O sənə, xalqına köməkdir, oğul,
Çay kimi bulanma, əngin dəniz ol!..
Doğanaqdan keçər hər uzun örkən,
El böyüklərinin qədrini bil sən.
Dənizə bir damcı bilik çox azdır,
Bu əsrin, tarixin gözü doymazdır.
Dahilər yaratmış bu şanlı torpaq,
Tərəqqi biliyə bağlıdır ancaq.
Yoluna nur saçan istiqbalın var,
Çox çəkməz, hər yerdə min günəş doğar.
Bir məşriq kəsilər hər yan, hər bucaq,
Şənliklər içində gülər hər ocaq.
Getdikcə daha da şənlənər ölkə,
Əriyə keçmişin qalıqı ləkə.
Yer gülər, göy gülər, həyat gülümsər,
Üzünə yeni kainat gülümsər.

Ey düşgün çağında qəlbim, köməyim,
Budur son istəyim, ən son diləyim:
Bütün qüvvətinlə silahlan, oğul,
O böyük bayrama sən də hazır ol!
O günə uca bir diləyin olsun,
Sənin də bir damcı əməyin olsun!..

1945

BAHAR

Əs, ey ətirli dan yeli,
Könül açan bahar gəlir.
Bənövşə, yan dara teli,
Bağa sevimli yar gəlir.

Bulud, gecikmə, düş yola,
Çəmənləri süpür, sula.
Səadət ilə qol-qola
Könül açan nigar gəlir.

Məhəbbətin çirağıdır,
Yeri könül bucağıdır.
Sıxıntı, dərdi dağıdır,
Elə-günə tutar gəlir.

Günəşlə vermiş əl-ələ,
Üzü şəfəq saçır gülə.
Görüncə hüsnünü elə,
Sevinc gəlir, vüqar gəlir.

Baxın qanadlanan göyə,
Qaranquşa, qaz, ördəyə.
Vətən, Vətən, Vətən, – deyə
Yenə qatar-qatar gəlir.

1945

* * *

Dan yeri sökülür, hər tərəf rəngin,
Şəfəqdən don geydi dağ, dərə əngin.
Saçıldı çöllərə min rəng, min boya,
Sonalar göllərdə baş vurdu suya.
Şehlərdə yuyundu hər ot, hər çiçək,
Qönçənin üzündən açıldı örpək.
Tel, birçək ayırdı nərgiz, bənövşə,
Təbiət özü də dondu bu işə.
Gül gülü çağırdı, bülbül bülbülü,
Saraltdı bu sövdə, dərdi sünbülü.
Fəzanı həm günəş, həm bulud almış,
Yolları sulayır, günəşli yağış.
Uzaqda ildırım şığıyır tək-tək,
Göyün saf köksündə oynayır şimşək.
Meşələr bürünmüş əlvan qumaşa,
Saçaqlı fındıqlar vurmuş baş-başa.
Çinara dırmanmış vəhşi meynələr,
Qaralmış göyəmlər deyir: Məni dər.
Zoğallı dərələr bəzənmiş əlvan,
Boynuna taxmışdır yaqut və mərcan.
Bu bahar çağında gözəldir səhər,
Al-əlvan rənglərlə göyə gülümsər...
Səni çox sevirəm, ancaq, ey bahar,
Səndən də sevimli bir sevgilim var.
O da öz elimdir, bir də Vətənim,
Qəlbimin özəyi bunlardır mənim.

1945

ÖLÜMƏ HƏCV

Ey ölüm, oy, nə yaman siman var:
Qaşqabaqlı, qara, çirkin, yassar.
Gözünün hər biri bir alma dərir,

Dişlərin it kimi cəmdək gəmirir.
 Alnın dar, saçların ifritə kimi,
 Gövdən isə qara yelkənli gəmi.
 Qolların şil və çolaqdır ayağın,
 Yer süpürməkdə o murdar dodağın.
 Əyridir baş-qulağın, hər əzan,
 O gözəl surətinə sən qurban.
 Belə çirkin sifətinlə, de görüm,
 Nə deyirsən mənə, ey xain ölüm?
 Uzaqam mən ki, o çirkinlərdən,
 Şairə, sənətə sənsən düşmən!
 Durma qarşımda, bir azca uzaq ol!
 Qorxmuram qanlı bıçaq, ya çanaq ol!
 Öz başında sınacaqdır çanağın,
 Sən uzaqdan nə deyirsən, azğın?
 Qıcaıyb dişlərini tez-tez sən,
 İştaha ilə baxırsan gəndən.
 Dikilir gözlərimiz bir-birinə,
 Bu şüurum ki, gəlir öz yerinə.
 Toplayıb qırğı kimi tez özümü,
 Mən bərəldincə uzaqdan gözümü,
 Tez girirsən qaçaraq bir deşiyə,
 Ey siçan, mən dönürəm bir pişiyə.
 Necə iyrenc, nə qədər çirkinsən!
 Həm də qorxaq, əməzik, miskinsən!
 Qorxuduymaz ürəyim var, bunu bil!
 Qorx sənə mən kəsilib Əzrail.
 Qarşıma çıxma, birəlli yıxaram,
 Gözünə, ağzına pambıq tıxaram.
 Demə ki, o qocadır, mən gəncəm,
 Şahlara «mat» oxuyan şətrəncəm.
 Qoca olsam da, iradəm vardır,
 Mənə qəlbimdəki iman vardır.
 Məni dindirmə ki, vaxtım yoxdur,
 Qələmə almağa fikrim çoxdur.

Üzünə baxmağa nifrət edirəm,
 Get ki, ilham ilə söhbət edirəm.

1946

VƏTƏNİM

Ey vətən, ey gözəllərin gözəli!
 Qəlbimin ey sevimli şah əməli!
 Sel kimi hey coşur-daşır könlüm,
 Səni azad, bəxtiyar görəli.

Səndədir mizrabı könül sazımın,
 Çala bilməz onu yabançı əli.
 Hüsnünün şöhrəti yaman artır
 Telinə al çiçəkləri düzəli.

Azərilər yolunda can qoymuş,
 Basmısan bağına sevimli eli.
 Unudarmı səni bu mərd ellər,
 Ey vətən, ey gözəllərin gözəli!

1947

SƏNDƏN DƏ XOŞDUR

Bəzəkli gəlidir yenə hər ağac,
 Dərələr, çəmənlər geymiş al-əlvan.
 Yaşıla bürünmüş çöl, çayır, yamac,
 Bir şənlik məclisi qurmuş hər orman.

Min rəngə boyanmış hər budaq, hər gül,
 Həyata verməkdə yaraşlıq, zinət.
 Hər yana baxdıqca açılır könül,
 İnsana can verir gözəl təbiət.

Gözəldir baharın ilıq nəfəsi,
Gözəldir göllərin qazı, ördəyi.
Gözəldir bülbülün şaqraq nəğməsi,
Gözəldir dağların əlvan çiçəyi.

Ey bahar, bağından dərmişəm salxım,
Hər meyvən dadlıdır, şirin, meyxoşdur.
Ancaq bu şən ölkəm, bu azad xalqım,
Səndən də şirindir, səndən də xoşdur!

Elə bir gəlintək bəzənmiş hər yan,
Yaşıl don geyinmiş dağ, dərə, yamac.
Çəmənlər, dərələr bəzənmiş əlvan,
Bir tabaq noğuldur çiçəkli ağac.

1947

CANLI DƏRBƏND ÇİÇƏYİ

Dərbəndin gül bağından dərdim qönçə bir çiçək,
Rəngi, ətri, görkəmi biri-birindən göyçək.
Dedim: Hansı cinsdəndir bu sevimli qönçə gül
Ki, görünəcə dərinədən çırpındı miskin könül?
Qərənfeldir yoxsa bu? Tellərində var çətir,
Yox, yox, qərənfillərdə hanı bu rəng, bu ətir.
Diqqətlə bir də baxdım, ağ zanbaqdır, dedim bu,
Yox, zanbaqda tapılmaz bu təravət, bu qoxu.
Qızıl gül olsun gərək, ala çalır yanağı,
O gülə çox bənzəyir bunun qönçə dodağı.
Ey vah, yenə yanıldım, qızıl güllər tez solur,
Mənim gülüm getdikcə təravətlə yoğrulur.
Gördüm artıq güllərin olmayacaq köməyi,
Qoydum onun adını «Canlı Dərbənd çiçəyi».
Bu sevimli çiçəyim payızı yaza qatdı,
Sevdi yeni yurdunu, dərinədən rişə atdı.
Həyatının baharı verdi ona üç budaq,

Hər budaqda parladı ulduz kimi bir çıraq.
Ömrümün bağçasını şənləndirdi bu üç gül,
Onlardan ilham alır bu qoca şair könül.
Onlardır qol-budağım, onlardır şən diləyim,
Yetişdirdi bunları «Canlı Dərbənd çiçəyim».
Bu yaşım da vurğunam yenə o ağ telinə,
Qəlbimə şənlik saçan o füsunkar dilinə.
Bu gün tam üç həftədir ayrılmışam gülümdən,
Yerim cənnət olsa da, onsuz zindandayam mən.
Hər yadıma düşəndə qəlbimin başı titrər,
Kipriyimin ucunda gözümün yaşı titrər.

1947

TƏBRİZ

Mən çoxdan həsrətəm vüsələ, Təbriz,
O ceyran baxışlı cəmalə, Təbriz.
Qəlbimin içində tellər sızlayır,
Arabir gəldikcə xəyalə Təbriz.
Bir zaman gülərdin, çiçəklənərdin,
Bənzərdin meyvəli nihalə, Təbriz.
Azadə yurdunun saf göylərində
Oxşardın bir yeni hilalə, Təbriz.
Öz dilin, biliyin, öz idrakınla,
Getdikcə dolurdun kəmalə, Təbriz.
Aşıqdim o azad, gülən səsinə,
Vurğundum o hüsne, cəmalə, Təbriz.
Uzaqdan eşqinlə, daşqın sevinclə
Qaldırdıq nə qədər piyalə, Təbriz.
Deyirdim: Günəşli bahar həyatın
Xəzandan gəlməsin zəvalə, Təbriz.
Gec açdı, tez soldu al çiçəklərin,
Qurudu o coşğun şələlə, Təbriz.
Biz yenə üzürük şənlik içində,
Sən neçin düşmüşən bu halə, Təbriz?

Xəzərə axarkən birləşmiş Araz,
O taydan gətirir ah-nalə, Təbriz.
Hər yanı bürümüş zülmün alovu,
Qəlbindir dağ görmüş bir lalə, Təbriz.
O şirin ömrünə kim qatdı zəhər?
Cavab ver bu haqlı sualə, Təbriz.
Nifrətlər o Tehran cəlladlarına,
Qəvamə, Trumenə, Çörçilə, Təbriz.
Sənin gül bağçanı solduranları
Et mənim şerimə həvalə, Təbriz.
Diləyin azadlıq və səadətdir,
Üzünü tut azad şimalə, Təbriz.

1949

İSTƏKLİ NƏVƏM ÜLKƏRƏ

Bir gün səhər dalmışdım ulduzların seyrinə,
Gözləyirdim üzümə haçan gülər Ülkərim.
Mən ulduzlar içində ona çoxdan vurğunam,
Görünəncə üzümə işıq səpər Ülkərim.
İyulun əvvəliydi, ağarırdı dan yeri,
Baxdım göyə, göründü, verdi xəbər Ülkərim:
– Gözün aydın, bir nəvən oldu mənə bərabər.
Bu xəbərlə qəlbimdən sildi kədər Ülkərim.
Baxdım qızın üzünə, Ülkər qoydum adını,
Yerdə, göydə doğmuşdu iki səhər Ülkərim.

1958

QƏZƏLLƏR

Yandırdı məni yar bu hicran arasında.
Kül etdi məni bütəyi-əfğan arasında.

Divanə dedi hər görən eşqində cigərxun,
Bədnam elədi firqeyi-nadan arasında.

Saldı məni qəmdən qəmə, bir etmədi dərman,
Qoydu məni bu dərd ilə dərman arasında.

Bir tazə günəş doğdu iki dağ ətəyindən,
Zənn etdi görən sinəni püstan arasında.

Qeys oldu əgərçi qəmi-Leyli ilə Məcnun,
O qalmamış əsla belə niyran arasında.

Seyd etməyə bu Şaiqi-dilxəstəni ol yar,
Düzmüş üzə xal zülfi-pərişan arasında.

* * *

Nə gözəldir o camalın, a gülüm!
Canıma dərdü məlalın, a gülüm!

Basaram köksümə dərman yerinə,
Nə qədər olsa kəlalın, a gülüm!

Oldu pabənd görüncə könlüm,
Zülf arasında o xalın, a gülüm!

Qönçədir gülşəni-hüsnündə sənin
Açılıb arizi-alın, a gülüm!

Fal açırdın olasan yar mənə,
Necə gəldi, de, o falın, a gülüm?

Xari-hicrindən edər ahü fəğan
Bu sənin bülbüli-lalın, a gülüm!

Qazıram sinəmi dırnağım ilə,
Yad edən dəmdə vüsalın, a gülüm?

Qılma gəl Şaiqə hicranı rəva,
Olmasın hiç zəvalın, a gülüm!

* * *

Gördüm o ruyi-ənvarını mən əbəs-əbəs,
Çapdım könül səməndərini mən əbəs-əbəs.

Saldım o şəmi-ruyinə pərvanə könlümü,
Gördükcə arizi-tərini mən əbəs-əbəs.

Məcnun kimi məqam elədim kuhü dəştdə,
Bildikdə eşq məzhərini mən əbəs-əbəs.

Atdım qəbanı, səbheyi-səddanəni tamam,
Tutdum o xali-əsmərini mən əbəs-əbəs.

Təlx oldu zəhr tək mənə aləmdə şəhdü şir,
Daddım o ləl ləblərini mən əbəs-əbəs.

Qıldım bu qəmli könlümü tel-tel, nişan-nişan,
Gördüm o qara tellərini mən əbəs-əbəs.

Saldım ayağa göz yaşı tək seyri-gülşəni,
Dərdikdə qəmzə güllərini mən əbəs-əbəs.

Can verdim ol vüsalına min şövq ilə, fəqət,
Bir dərmədim səfa bərinə mən əbəs-əbəs.

Oldum vüsali-ruyinə Şaiq, bu başıma,
Qoydum cünunluq əfsərini mən əbəs-əbəs.

* * *

Saqi, ayağa dur, gətir badə ki, yaz vaxtıdır,
Mürği-könül, nəvayə gəl, suzə güdaz vaxtıdır.

Gülşəni-ol nigara get, ləlü ləbü üzərə bax,
Nərgisi-çeşminin, könül, gör necə saz vaxtıdır.

Zülfi-xəmində əyləşib şərh elə hali-zarimi,
Rəhm edə, bəlkə, dilbərim bəndənəvaz vaxtıdır.

Ağla, könül, fəraqidə, fürsəti fəvtə vermə sən,
Çünki bu gənc ömrümün durü diraz vaxtıdır.

Məndə bu əşki-zari gör, yardə əbri-rəhməti,
Cuşü xüruşə gəl, könül, razü niyaz vaxtıdır.

Qaşına qiblədir deyə, səf çəkib ol müjən yenə,
Söylə o qanlı gözlərə bu nə namaz vaxtıdır.

Nitqü bəyan açıb yenə tutiyyi-təbi ənvərim,
Ərseyi-şəridə çapır atını az vaxtıdır.

Hicri-qəmilə, ey gözəl, Şaiqi xəstə qılmısan,
Gəl, o gözün fədası mən, indi nə naz vaxtıdır.

* * *

Düzüb tərsa, o xalın həlqeyi-zülfi-çəlipayə,
Gətirdin aşiqi-dilxəstəni fəryadü qovğayə.

Vurub rüxsarə naz ilə sən, ey tərşə qızı, zivər,
Ucaltdın aşiqin əfğanını ərşi-müəllayə.

Uzaqdan qaş çatıb kin ilə baxma mən müsəlmanə,
Mənim də vardır artıq sidqilə mehrim Məsihayə.

Mənimlə qaşların bir dost kimi davransa, nəzr etdim,
Asım qəndil kimi bu canımı taqi-kəlisayə.

Geyirsən gündə min curə fason ol nazik əndamə,
Xoşa ol pirəhən, camə, xoşa ol şalü dibayə.

Nə göyçəkdir o əndamın, o qəddü sərvi-bustanın
Fəda o nazik əndamə, nisar ol qəddü balayə.

Tamam ömründə İsayə de, etmiş zində bir mürdə,
Bu tərşə həm dirildir, öldürür, gəlsin təməşayə.

Yığıbsan aşiqin can riştəsin yeksər sən, ey tərşə,
Edibsən zülfi-müşkinin ara pabənd qövşayə.

Gözün min can alır, yaqut dodağın can verir hər an,
Fəda bu canım ol şəkkər ləbə, ol çeşmi-şəhlayə.

Alıbsan Şaiqin səbrü qərarın Şeyx Sənan tək,
Apardın zülm ilə tərşə, bu dini, canı yağmayə.

Qarakilis, 1904

* * *

Cana, üzündəki o iki mahitabə bax!
Qəlbimdəki bu dərde, qəmə, iztirabə bax!
Zülfün xəmində xalina bax, dil edir kəbab,
Rüxsarım üstünə tökülən xuni-abə bax!

Gül üzlərə tökəndə qara zülfü yel deyir:
Ey vah, günəş üzünü tutan bir səhabə bax!

Cana, o səndə işvəyə bax, nazü qəmzəyə,
Könlümdə dərdu möhnəti gör, səbrü tabə bax!

Qəm dalğası hücumə keçən dəmdə qəlbimə,
Çeşmim kənarına yığışan bir hübabə bax!

Ayinəni alıb ələ fəxr etmə hüsnünə,
Ömrüm xəzanı ahi-dili-bihəsabə bax!

Kafir bu zülmü kafirə qılmaz, gözəl, rəva,
Allaha bax, peyğəmbərə, Quran, kitabə bax!

Şaiq çəkəndə şamü səhər ahi-dərdu nak,
Zülf ilə turrələrdə olan inqilabə bax!

* * *

Faş etdi göz yaşım bu nihan razi ellərə,
Əfsanə tək cahanda məni saldı dillərə.

Sındırdı qol-qanadımı həsrətlə xari-hicr,
Badi-səba, yetir bunu gülşəndə güllərə.

Bir gün keçirdi hər ili vəslin, gəl indi gör,
Hər saəti bu ayrılığın dönmüş illərə.

Çəkdikcə dərdu-möhnəti-hicranın, ey gözəl,
Qan oldu laxta-laxta, könül döndü göllərə.

Saldıqca yada vəslini döndüm kəmanə mən,
Kül etdi hier canımı, ah, verdi yellərə.

Hicrində bəs ki həsrət ilə çəkdim ah-zar.
Dudi-könül bu eşqimi döndərdi sellərə.

Verdi nişan camalını yarım bu Şaiqə,
Leyli kimi öz aşiqini saldı çöllərə.

* * *

Ərseyi-hüsnündə, ey dil, bircə ol mahruni gör,
Aşiqi-dilxəstəni pabənd edən giysuni gör.

Söylədim, bunca dolaşma vəhşi tək, ey xəstə dil,
Dedi, get ol gözləri məst eyləyən ahuni gör.

Həlqeyi-zülfi o yarın damdır aşıqlərə,
Bənd edən yüz aşiqi ol damidə bir muni gör.

Daneyi-xalın əzəl xoş göstərir mürği-dilə,
Sonra gəl bax cövrinə, bir hiyleyi-hinduni gör.

Zülfü rüxsara dağıtmış dilbərim, sanki deyir:
Mişki qiymətdən salan bu zülfi-ənbərbuni gör.

Gülsənə bu gül üzüm salmış necə xoş vəlvələ,
Şöhrəti-hüsnü tutub hər şəhri, hər çarsuni gör.

Qaş-gözə hərdəm verəndə bir təkən yüz seyd edir,
Bircə bu nazik bədəndə qüvvəti-bazuni gör.

Guşeyi-mehrabidə Şaiq rəvadır ağlasa,
Naseha, allah rizasinə xəmi-əbruni gör.

* * *

Qurbanın olum, aşiqinə eylə inayət,
Göstər bu diləfsürdəndə bir azca himayət.

O zülfü rüxundan elə bir ləhzə kənarə,
Bu ölkəni qıl Kəbeyi-rüxsarə hidayət.

Oynat o qara qaş-gözü naz ilə, nigarım,
Göstər bu cahan əhlinə möcüzlə kəramət.

Aç nitqi-şəkərbarını tuti kimi, ey yar,
Saç ləlü ləbinlə dürü gövhər və həlavət.

Hey qibtə edir ruyinə gülşəndə çiçəklər,
Çünki hanı onlarda belə incə lətafət.

Çaylar, meşələr cümlə mürəkkəb, qələm olsa,
Bu hüsnünü haşa edə bilsin o hekayət.

Can nəqdini Şaiq sənə vermişdi əmanət,
Qurbanın olum, aşiqinə etmə xəyanət.

* * *

Eyləyən halimi viranə mənim dilbər olub,
Gətirən qəlbimi suzanə o məhmənzər olub.

Daima meyli budur yar ola əğyar ilə,
Deyələr, əqrəb ilə mah yenə rəhbər olub.

Naz ilə gül üzünə tökmədə giysulərini,
Bu alan canımı sünbül kimi şux tellər olub.

Ey könül, düşmə bu sevdəyə çəkib rəncü mühən,
Sən kimi çoxları bu eşqidə qəmpərvər olub.

Mey nədir, badəvü meyxanə nədir, ey zahid,
Şaiqi sərxoş edən başqa meyü sağər olub.

* * *

Dur, saqi, ayağa, ver dolu cam,
Bu səy ilə hasil olmadı kam.
Candan məni dərdi-hicr saldı,
Dil vəsldən oldu çünki nakam.

Ol kuyi-nigaridən keçəndə,
Ey bad, yetir o yarə peyğam.

Hicrində de yarə, qalmamış tab,
Fikrin nədir, ey büti-güləndam?

Həsərlə bu ruzigar keçdi,
Hasil olacaq nə vaxt bəs kam?

Gəl-gəl ki, bu hicri-cangüdazın
Qoymadı könüldə səbrü aram.

Səbr eyləyirəm bu dərdi-hicrə,
Axır nə olar görüm sərəncam?

Bilməm ki, neçin rəva görürsən
Bu Şaiqə zülmü, ey şəkərfam!

* * *

Kuyi-dildar imiş, ey zahid, o cənnət dediyin,
Qaməti-yar imiş, əlbət, o qiyamət dediyin.

Çox da şərh etmə cəhənnəm odunu, gördüm onu;
Hicri-dildar imiş o odlu əziyyət dediyin.

Kövsəri vəsf edərək bunca ki, ağzın sulanır,
Ləbi-gülнар imiş, ey zahid, o töhmət dediyin.

Hurilər ləzzətini şərh eləyirsən bu qədər,
Nə səzavar imiş o şəhvətə ləzzət dediyin.

Sənin, ey zahirbin, kizb sanırdım sözünü,
Hamısı var imiş o zahir hekayət dediyin.

Etmə, zahid, bu qədər əhli-riyazət vəsfin,
Nə riyakar imiş o əhli-riyazət dediyin.

Beyti-hacət deyə çox Kəbəni tərif etmə,
Çar divar imiş o dərgəhi-hacət dediyin.

Bu məqamata deyirsən yetişər əhli-hüda,
Şaiqi-zar imiş o əhli-hidayət dediyin.

* * *

Bunca cəfanı qıldı mənə yar, utanmadı,
Zülmündən əl götürmədi, bir an dayanmadı.

Kuyində pislik ilə keçirdim həyatımı,
Bir busə ilə adımı axırda anmadı.

Yandım bu dərdi-eşqdə, bir çarə tapmadım,
Bilməm neçin bu bəxti-siyəh bir dolanmadı.

Naləmdən oldu kül bu cahan içrə kuhü dəşt,
Ey dil, neçin o türreyi-dildar yanmadı.

Naz ilə məst olub gecə-gündüz o mah ru,
Bir ləhzə xabi-qəmzədən axır oyanmadı.

Zahid nə qədər etdisə mənbərdə pəndü vəz,
Divari-eşqə zərrəcə rəxnə vuramımadı.

Eşqin yolunu bunca ki, Şaiq edirdi teyy,
Qeys hər qədər yüyüdü, yoruldu, çatamımadı.

* * *

Vardır başımda şürişü qovğası dilbərin,
Çıxmaz yadımdan ol qədi-rənası dilbərin.

Bənd-bənd kəsərsə cismimi, uf söyləməz dilim,
Rəncidə olmasın dili-xarası dilbərin.

Zahid, nəsihət etmə mənə sən əbəs yerə,
Çıxmaz başımdan eşq ilə sevdası dilbərin.

Can alsə da nə bak, o məxmur gözləri,
Var zində etməyə dəmi-İsası dilbərin.

Sanma ki, tifldir, nə bilir rəsmi-eşqü naz,
Hər elmü fəndə var yədi-beyzası dilbərin.

Can nəqdini əlində tutub Şaiqi-həzin,
Qurban edər əgər ola iması dilbərin.

* * *

Qəsəm ol zülfünə ki, əldə bu can olsa idi,
Ya ki bu qanə dönən qəlb nihan olsa idi.

Salar idim ayağın altına, ey sərvi-səhi,
Sənə qurban edərəm min belə can olsa idi.

Muma döndərmiş idim dilbərin ol xarə dilin,
Naləmi dan yeli dildara rəsan olsa idi.

Yandı dil eşq oduna yoxsa edərdim bərbad
Çəşmidən xuni-dilim bunca rəvan olsa idi.

Guşeyi-çəşmlə ey sərvi-səhi baxmaz idim,
Hurü qılman ilə dolmuş bu cahan olsa idi.

Şaiqa, çoxdan o dildarı gətirmişdin ələ,
Naz oxundan sənə bir ləhzə aman olsa idi.

* * *

Bu nəqşi ki, sən ol güli-rüxsarə çəkirsən,
Bütlan xətinə səfheyi-gülzarə çəkirsən.

Ol məst gözün yadına ey sərvi-qiyamət,
Bu xəstə dili xaneyi-xummarə çəkirsən.

Zəncir kimi zülfünü boynuma salıbsan,
Divanə kimi kuçəyə, bazarə çəkirsən.

Bimarə ölüm müjdəsi vermə, hələ can var,
Çəşmim baxa-baxa üzünə qarə çəkirsən.

Yox mehrü vəfanın, a gülüm, səndə nişanı,
Ol dağ ki, bu Şaiqi-qəmxarə çəkirsən.

* * *

Görəsən ah bu gözəl, hansı könül xanəsidir?
Hansı bir bəxtəvərin sevgili cananəsidir?

Olmasın uzaq ləbimdən o şəkər ləl-ləbi,
Bəxtəvər başına hər kimsə ki, peymanəsidir.

Yandı pərvanə kimi şəmi-rüxündə bu könül,
Söyləyin hansı könül o üzün pərvanəsidir?

Mahi-taban kimi o nur saçan zöhrəcəbin,
Hansı şaiq könülün gövhəri-yekdanəsidir?

Hər tərəfdən ki, verirlər ona əfsun, görəsən,
Cəzb edən qəlbini, yarəb, kimin əfsanəsidir?

Söylədim: Şaiqi divanə-dil etdi hüsnün,
Dedi: get, sən kimi bir çoxları divanəsidir!

* * *

Bülbüldə yoxdur eşq, o eşq ki, məndə var!
Atəşdə yox o suz ki, bu qəlbü təndə var!

Mən tək gözəl yolunda edən canını fəda,
Nə Qeysdə, Kərəmdə, nə də Əhriməndə var!

Səndən yetişsə hər nə bəla canə nuşdur,
Çünki gözüm sənini kimi simin-bədəndə var!

Şair o gül dodağını yaquta bənzədir,
Haşa, bu rəngü buy, nə ləl Yəməndə var!

Ətri-rüxünü bəzi də reyhana bənzədir,
Reyhan nədir, bu ətr nə müşki-Xütəndə var!

Qəddin yanında sərvi-səhilər də alçalır,
Bir sərvi qamətin kimi, haşa, çəməndə var!

Şaiq, bu aləm içrə sənə göz dikib, gülüm.
Meyli nə əqrəbadə, nə şövqi-vətəndə var!

* * *

Könlüm etmiş o ləbü ləlinə, ey yar, həvəs,
Gözəlüm, çünki qonar şəhdü şəkər üstə məkəs.

Eşq dəryasına cumdu bu könül qafiləsi,
Ah, qulağıma gəlir naleyi-fəryadi-cərəs.

Yandı eşqində üzərlik kimi biçarə könül,
Olmadı yar hələ bunca cəfa aşiqə bəs.

Razıyam hər qəminə, harda sənini insafın?
Etdi hicrin məni, ah, bir quru əfsürdə qəfəs.

Bənd olub nakəsə əl çəkmə bu Şaiqdən, aman!
Nə rəvadır tuta gövhər yerini xar ilə xəş.

* * *

Ciqqeyi-hüsnümü başımda bu gün yan edəcəm!
Minəcəm naz atına, ərsədə cövlan edəcəm!

Gələcəm daim o tavus kimi cilvəyə mən,
Turacı, kəkliyi rəftarıma heyran edəcəm!

Tiri-müjganları bir-bir qoyacam peykanə,
Əl atıb xəncəri-bu hüsnümü üryan edəcəm!

Verəcəm hüsnüm ara qaş ilə çeşmə təkən
Zülfi-müşkinimi rüxsarə pərişan edəcəm!

Beydəqi-hüsnü ucaldıb fələkül-əflakə,
Qoyacam hər yerə pa, xak ilə yeksan edəcəm!

Qatacam bir-birinə büsbütün aşıqlərimi,
Xuni-gülgün ilə bu aləmi ümman edəcəm!

Yolun üstündə sala canını səccadə mənə,
Bütün aşıqlərə bu barədə fərman edəcəm!

Qarşıma çıxsa mənim Şaiqi-dilxəstəvü zar,
Çevirib başıma ol xəstəni qurban edəcəm!

* * *

Günci-meyxanədə, ey kəs ki, məqamın vardır,
Ey xoşa, əldə mey ilə dolu camın vardır.

Ey edən zülfi-rüxi-yarla həmvarə güzar,
Fürsət olsun ki, belə sübh ilə şamın vardır.

Nə ola səndən əgər istəyə bir kam qərib,
Çün sənin xəlq ara hər şəhrdə namın vardır.

Xalın, ey yar, əcəb mayeyi-işrətdi sənin,
Heyf, yanında cigərsuzlu damın vardır.

Sən gərək möhnət əlindən gül olaydın, ey dil,
Leyk, çox şükr, sənin dərdə dəvamın vardır.

İntizar üstə oturmaqdan olub kor gözüm,
Gəl yetir yardan, ey bad, pəyamın vardır.

Şaiqin sübh duası sənə bəsdir, cana,
Səri-kuyində onun tək çü qulamın vardır.

* * *

Vuram gər zülfi-rüxsarə həmin zivər, həmin şanə,
Gətirəm cümlə dünyanı bu hüsnüm içrə əfğanə.

Deyin aşıqlərə möhkəm tuta əllərdə imanı,
Vurur bu küfri-zülfüm rəxnə çün dinilə imanə.

Salaram damə bir təğyirlə aşıqləri yeksər,
Düzəm gər xalimi bu həlqeyi-zülfi-pərişanə.

Tökərəm bir-bir üstə hər nə varsa aşıqi-zarı,
Qoyam gər tir tək müjganları xunriz peykanə.

Qədim mina, yüzüm həmrə, özüm ziba, gözüm şəhla,
Xoşa ol aşıqə, tikmiş gözünü böylə cananə

Əgər naz ilə dərsəm bir tikan bu çeşmi-əbruyə,
Salaram gör nə lərzə bərq tək ərkanı-dövrənə.

Açıb rüxsarını dilbər durub eyvani-hüsnündə,
Nə olmuş bəndi-tərsayə, deyir gəlsin o Sənanə

Gözüm fitnə, özüm fitnə, üzüm fitnə, sözüm fitnə,
Gəlir bu fitnələrdən aşıqi-dilxəstə nalanə.

Bu fitnə çeşmimə aşıq ara şahiddi bu Şaiq,
Dönubdur fitnə çeşmim fitnəsindən çün dili qanə

* * *

Dilbər məni bir busə ilə yadə salıbdır,
Öz aşıqini xatiri-şəhzadə salıbdır.

Çox lütfü kərəm eyləyib arami-rəvanım,
Çün gönlünə ol sərvi-qəd üftadə salıbdır.

Aya nə bilibdir ki, könül hər qədəmində,
Can riştəsini şövqilə səccadə salıbdır.

Dünyada belə yari-dilərə heç olurmu,
Hansı qədi mina dilə dildadə salıbdır.

Viranə dili eyləyib abad o səhi qəd,
Abad ola ol hüsnü ki, abadə salıbdır.

Şaiq, səri-kuyində gəl et canuvi qurban,
Gər sorsa bu halə, de məni badə salıbdır.

* * *

Yetir, ey badi-səba, ərzimi cananə mənim,
Söylə bu dərdimi ahəstə o loğmanə mənim.

Hər nə dərdim ola, nuş eyləyəyəm canımə, leyk
Yoxdu tabım dəxi bu möhnəti-hicranə mənim.

Suzi-hicranı görüb bəski könül bipərva,
Qorxuram döndü de ol yarə dilim qanə mənim.

Qorxuram yetməyəm, ey sərvi-səhi vəslüvə mən,
Qorxuram canım əgər atəş olub yanə mənim.

Ey təbib, etmə əbəs rənc, başımdan ayıl,
Hacətim yoxdu çü bu barədə dərmanə mənim.

Saqi, ol badə sənin, mey sənin, ol şişə sənin,
Bu gözüüm əşki mənim, bu iki peymanə mənim

Bəndi-zülfündən açıb könlümü yar ilə xilas,
Ol qara zülf sənin, bu dili-divanə mənim.

Bəsdı, zalım, bu qədər Şaiqə qıldın bu sitəm,
Axırı hicrdə gəldi bu dilim canə mənim.

* * *

Nola başım üstə bir dəm sevgili yarım gələ,
Ol üzü həmra, o çeşmi məstü xummarım gələ.

Ölməyəm bu dərddən billah, gələ başım üstə əgər,
Badeyi-naz ilə məst olmuş o dildarım gələ.

Can edim qurban yetirsə kimsə vəslin müjdəsin,
Nola bir dəmdə mənim bu bəxtim, ey tarım, gələ.

Sərsəri-badi-xəzan etmiş pərişan könlümü,
Söylə, ey badi-səba, bir qönçə gülzarım gələ.

Verməyə bazari-əttarə şikəst, ol mahru,
Ol ləbi şirin, o zülfü müşki-tatarım gələ.

Hicr odu göz yaşımı xüşk etdi səngxarətək,
Ey gözüüm, qıl gəl mədəd əşki-xunbarım gələ.

Bəsdır, ey mehparə, bu cövr ilə zülmün Şaiqə,
Ta nə vəqtədək sənə bu ah ilə zarım gələ.

* * *

Əşhəbi-hüsni gərək ərsədə cövlanə salam,
Daim üşşaq işini ah ilə əfğanə salam.

Edərəm bağırını qan aşıqi-dilxəstələrin,
Zülfi-mişkinimi gər arizi-tabanə salam.

Əbr tək ruyum ara zülfi gərək bərhəm edəm,
Rəxnə bu aləm ara din ilə imanə salam.

Verərəm badi-fənayə, alaram səbrü qərar,
Bu meyalud gözü hər kimə məstanə salam.

Vuraram bir-birinə aşıqi-dilxəstələri,
Türrəmi naz ilə ruyimdə əgər yanə salam.

Göstərib ruyimi üşşaqə, edib məhv gərək,
Sonra divanə kimi kuhü biyabanə salam.

Riştəyi-canını bərhəm qılam üşşaqın,
Bu siyəh zülfi-pərişanə əgər şanə salam.

Səri-kuyimdə edir bunca ki, aşıq nalə,
Qorxuram aləmi mən qərqeyi-tufanə salam.

Göstərib ruyi gərək pəncərəyi-hüsnümdən,
Tazədən din ilə iman dili-Sənanə salam.

Hər kim eylərsə təmənnayi-vüsalimi gərək,
İşini daim onun zülfi-pərişanə salam.

Məsti-bimar gözümlə onu bimar qılam,
Sonra bu işvəmə, bu qəmzəmə dərmanə salam.

Alaram canını, imanını min şövqlə mən,
Guşeyi-çəşmimi gər Şaiqi-nalanə salam.

* * *

Dilbərə, halimi ol badi-səbadən xəbər al,
Dili-viranəmi ol zülfi-bələdən xəbər al.

Eylə gəl bir dəm əya sərvi kənarında qərar,
Nameyi-eşqimi bu qəlbi-mələdən xəbər al.

Nə sürürsən bu qədər qəmzə yarın zülfündən,
Bir dəm, ey sərvi-səhi, mehrü vəfadən xəbər al.

İstəyirsən biləsən aşiqinin əhvalın,
Əllərimdə o olan qanlı hənadan xəbər al.

Qeysü Fərhadan əqdəm mənə mirasdır eşq,
Bu sözün sidqini get qalu bələdən xəbər al.

O üzün hüsnünü, ey şəmi-şəbistani-çəmən,
Mahi-rəxşəndevü xurşidi-səmadan xəbər al.

Nə baxırsan bu qədər ayinədə gül üzüvə,
Gül üzün şərhini təbi-hüdadən xəbər al.

Dəftəri-eşqi açıb müftini ol hüsnündən,
Aşiqi-zarə yetən cövri-cəfadən xəbər al.

Sən də ol nazi-xədəngin, sənəma, xirməni-gül,
Mən də bu xəstəvü viranə binadan xəbər al.

Sən gedirsən bu könül nalə edir ardınca,
Bircə dön naləvü fəryadı qəfadən xəbər al.

Şaiqin rənginə bax, surətinə, qamətinə,
Rəhmə gəl, sən də bu suz ilə nəvadən xəbər al.

* * *

Ey qaməti tuba, sözü şəkkər, ləbi ballı,
Ey arizi allı.

Gəl qoyma məni bir bu qədər dərd-bələli,
Ey qaşı hilallı.

Bir bunca mənim naz ilə gəl alma qərarım,
Ey qönçə üzərım.

Ey arizi gül, kakili sünbül, üzü xallı,
Ey huri camallı.

Tavus kimi naz ilə eyvanda durursan,
Od cana vurursan.

Bir rəhm elə bu aşiqüvə, ey başı şallı,
Ey xırdaca sallı.

Gör bir necə eşqində olub fani bu canım,
Ey sərvi-rəvanım.

Gəl nitqə, soruş halımı, ey tuti məqallı,
Ey kəbk xisallı.

Şərh eyləyəlim əşk ilə ta birbəbir, ey yar,
Dərdi-dili-xunbar.

Gör bir necə halım keçinir dərdi külallı,
Ey əqlü kəmallı.

Aya görəsən var bu cahan içrə sərəsər,
Məcmueyi-kişvər,

Tiflis kimi bir belə, ahulu qəzallı,

Qəmzəvü xəyallı.

Gül tək o gül əndamüvi hər dəm ki, bəzəyirsən,
Naz ilə gəzirsən.

Rəftarın edir Şaiqi divanə misallı,

Ey cah-cəllallı.

* * *

İstərəm görməyi bir də səni mən,
Çağırıb xaliqi-sübhanı, gözəl.

Eylədim bu dili, bu canımı mən,
Canıvın şövqilə qurbanı, gözəl.

Deyiləm razı ki, bir zərrə qədər,
Görməyim ol rüxi-tabanı, gözəl.

Yetişə bir də əlim damənüvə,
Qoymaram əldən o damanı, gözəl.

Leyk kutəhdir əlim, mən nə edim,
Ola viranə bu dövranı, gözəl.

Yaraşır hicrin ara, ey üzü gül,
Eyləyim çaki giribanı gözəl.

Bu fəraqın odu, ey tuti zəban,
Kül edibdir məni-nalanı, gözəl.

Eylədi xoş günümü hicr siyah,
Puç ola kaş bu hicranı, gözəl.

Şaiqəm, görməyə bir də üzünü,
Ta ayağuva salam canı, gözəl.

* * *

Neçə ildir edirəm seyr bu dünyanı tamam,
Görmədim bircə nəfər əhdlə peymanı tamam.

Yox vəfanın əsəri zərrə gül üzlülərin,
İmtahan eyləmişəm çün hamı cananı tamam.

Afəti-candı nigarın o sitəmkarə gözü,
Fitneyi-məhzdir ol zülfi-pərişanı tamam.

Vardı bir yari-giriftarım ol sərvi qədim,
Az qalıbdır edə qəmdən məni-nalanı tamam.

Gəh dirildir, öldürür qəmzəvü naz ilə məni,
Eyləmir bir kərə asudə bu qurbanı tamam.

Demiş idim mənə bir busə verib can alasan,
Salma təxirə, gözəl, gəl elə ehsanı tamam.

Rəsmi-məşuqəliyi bilmədi bu yar hələ,
Tifldir, eyləməyibdir hələ Quranı tamam.

Baxmır Allah sözünə, öldürür aşıqlərini,
Olmayıbdır hələ çün din ilə imanı tamam.

Üzləri güldü, gülüstandı ləbi cuyi-rəvan,
Qoymayırl eyləməyə seyri-gülüstanı tamam.

* * *

Nəqşi-təzvir yenə bu dili-şeydayə çəkir,
Tazədən yar məni bir tazə sevdəyə çəkir.

Zülfünü boynuma möhkəm dolayıb mar kimi,
Məni Sənan kimi bu şux kəlisayə çəkir.

Mustafa dinini məndən alıb ol mah misal,
Tutuban damənimi məzhəbi-İsayə çəkir.

Əlinə şənə alıb zülflərin şənə qılır,
Riştəyi-canı şəbliq ilə qövsayə çəkir.

Heç bilirsən niyə qırmızıdı üzü bu yarın,
Aşıqın qanıdı kim, ol rüxi-gülnarə çəkir.

Mən müsəlmanı, gözəl, qovlama bu hüsn ilə,
Şəri-Əhməddə bu eşq axırı rüsvayə çəkir.

Var savabı deyiri baxmağı zibaruyə,
Mənə Qurandan o tərsa neçə min ayə çəkir.

Şaiq istər ki, çəkə başına yar sayəsini,
Bircə bu yara baxın zülfü üzə sayə çəkir.

* * *

Xuda əgərçi mənə dərdə mübtəala yaradıb,
Həzar şükr yenə ləblərin şəfa yaradıb.

Əgər zəmanədə min dərdə mübtəala olsan,
Yoxumdu bak, səni dərdim dəva yaradıb.

Birinə dərd verib ol birinə dərmanın,
Birinə hüsn verib, sərvə-xoşqəba yaradıb.

Birinə qəlb verib eşqlə edib pəmal,
Birinə ruy verib «şəms vəzzəha» yaradıb.

Cəfanı cümlə verib aşıqi-diləfkara,
Cahan gözəllərini cümlə bivəfa yaradıb.

Odur ki, od vurur aşıqlərə bu zalımlar,
Güruhi-aşıqi pürmiskinü binəva yaradıb.

Sən, ey könül, elə birləhzə ol nigara nigah,
O naz-qəmzəsini gör nə xoş əda yaradıb.

Tərəhhüm et, mənə bir bunca zülmü qılma rəva,
Məni də, ey gözəlim, sən kimi Xuda yaradıb.

Cahanda eyləmişən Şaiqin günün qara,
Deyim ki, taleyini «ləylüd-düca» yaradıb.

* * *

Aşıqlər üçün bir dili-divanə gərəkdir,
Çün Qeys düşə kuh biyabanə gərəkdir.

Hər nə yetə məşuqədən etsin özünə tuş,
Eşq əhli bu aləmdə çü mərdanə gərəkdir.

Məşuqə edə cövrü cəfa aşıqə daim,
Cövründə gələ naləvü əfğanə gərəkdir

Tiri-nigəhilə ola tel-tel dili-aşıq,
Züfündə dönə ol ürəyi qanə gərəkdir.

Bu riştəyi-canım dolaşib züfivə, cana,
İslahinə bir inci dişi şanə gərəkdir.

Peymanəvü mey aşıq üçün ləhvü ləbdir,
Aşıq ürəyi həm meyü peymanə gərəkdir.

Bu nəhv ilə ki, eşq yolun Şaiq edir teyy,
Təlim oluna Qeys ilə Sənanə gərəkdir.

* * *

Aldı qərarımı sənin ol qarə gözlərin,
Kəsdi əlacımı iki xümmarə gözlərin.

Səbrim evinə verdi şikəst oldu, ey nigara,
Cadu tək etdi ruyimə nəzzarə gözlərin.

Döndərdi qana könlümü, aldı qərarımı,
Etdi əsiri-möhnət o xunxarə gözlərin.

Cadu kimi baxanda salır damə aşıqi,
Eylər duçar min qəmə səhharə gözlərin.

Almış qərarımı yenə yox rəhmi gönlümə,
Bilməm nədir xəyalı o məkkarə gözlərin.

Bu Şaiqi bəla oxuna tuş qılmasın,
Verdim qəsəm o Heydəri-Kərrarə gözlərin.

Hörmətli şairimiz Süleyman Rüstəmə

I

Gəldikcə o qəmzən quşu cövlanə, gülümsər,
Göylərdə süzən qartala, tər lanə gülümsər.

Ürkək baxışın, işvəli ceyranə verər dərş,
Qönçə dodağın hər güli-xandanə gülümsər.

Sən öylə ziya qaynağısan, ey gözəl afət,
Yandıqca o hüsnün şamı pərvanə gülümsər.

Eşqinlə könüllərdə doğan fırtına hər bir
Coşqun dənizə, dalğaya, tufanə gülümsər.

Aydan da, çiçəkdən də, xəyalda da lətifsən,
Röya görünən hüsnünə əfsanə gülümsər.

Ziynət nə gərək, hər bəzəyin ziynəti sən sən,
Öpdükcə qara tellərini şanə, gülümsər.

Qəmzən yükünü çəkməyi gəl Şaiqə tapşır,
Gənc olsa da, aldanma Süleymanə gülümsər!

II

Könül-könül ki deyirlər, üfüqsüz ümmandır,
Hər odlu dalğası bir fırtına və tufandır.

İçində bir sarayım var alovlu yaqutdan,
O qəsr içində həyatımlə eşq sultandır.

Oxu, səhər quşu, yazdır; bu şehli bağça, çəmən
Köpüklü mey kimi hey müztərib və xəndandır.

Qanınla bəslədiyim son dilək çiçəkləndi.
Önündə cilvələnen, ey könül, o canandır.

Təhəyyürün qucağında bu seyrə göz qırpmay
Məhəbbət əhlinə uymaz, çəkin, bu nöqsandır.

Səhər nəsimi məhəbbət çölündə əsdikcə,
Bu sirli dairədə kölgələr də heyrandır.

Əyilsə qaş, saqın, ancaq o göz, o kirpikdən,
Şikarə pusquda durmuş bir ovçu tərlandır.

Qəzəllə oynama, Şaiq, sənə əsa yaraşır,
Bu ordunun yeni sərkərdəsi Süleymandır!

1946

Qadın kimi baxanda...
Könül-könül ki deyir...
Her oldu dağası...
İçinde bir sarayın...
O post içinde...
Oxu, seher...
Köpüklü mey...
Qanlı...
Önüde...
Təhəvvülin...
Məhbəbət...
Səhər...
Bu siri...
Əylisə...
Şikarə...
Qozalle...
Bu ordunun...
Bəzən...
Hər...
Təvəzül...

POEMALAR

Ədəb...
Dərin...
Və...
Uzun...
Gənç...
Çiçək...
Buda...
Uzun...
Üzün...
Uzadı...
İlan...
Yosun...
Səda...
Gənclik...
Yer...
Kör...
Mələk...
Dönd...
Mələk...
Eht...
Dönd...
Çin...
Bəz...
Bin...
Bin...
Vət...
Kör...
Hər...
Yun...
Çin...
Ağ...
Uz...
Qoz...
Qoz...
Qoz...

ƏDHƏM

Dağın döşündə qaralmaqda bir aul; o gözəl
Və şən mühiti bəzər yamyaşıl uca məşəl.
Üzük qaş kimi qucmuş onu sərin bağlar,
Geniş dərə, qara orman, uca sıra dağlar.
Çiçəklər ilə döşənmiş çayır, bayır, gülşən,
Budaqda quşlar ötür hey şirin-şirin, şən-şən.
Uçur buludlar üfüqlərdə, toplanır əlvan,
Üzür yaşıllıq içində dərə, təpə, orman.
Uzaqda qarlar içində şəfəq vurur Kazbek,
İlan kimi ətəyindən axar köpüklü Terek.
Yosunlu daşlara hiddətlə çarparaq çağlar,
Səda verər iki yandan qucaqlaşan dağlar.
Qanadların qayaya çırparaq uçar qartal,
Yerə dikər gözünü, ov üçün baxar, dərhal
Keçər hücumu, qanadlı bir ox kimi şığıyar,
Havalanar, azacıq sonra caynağında şikar.
Qovar yamacda bir ahunu ov üçün səyyad,
Mələr balaları ardınca hey edər fəryad.
Dönər sürü, naxır, ilxı yaşıl yamaclardan,
Mələşmədən verər əksi-səda bu dəm hər yan.
Enər yaxın dərəyə qızlar əllərində səhəng,
Dodaqlarında gözəl nəğmə, incə bir ahəng.
Çinar dibində mələklər kibi tutub ülfət
Beş-altı çərkəz edərdi gözəl-gözəl söhbət.
Biri tufəngini vəsf eyliyor, biri qamasın,
Biri nəcib atını, digəri şəhid babasın.
Vüqar ilə oturub iştə ixtiyar Ədhəm
Keçən zamanlara aid nələr diyor, bilməm.
Həzin-həzin qonuşur gördüyü zamanlardan,
Vurur yerə qamasın həpsi onda hiddətlə.
Çatıb da qaşlarını qeyz ilə, məhabətlə,
Ağızlarında dəmadəm təraneyi-qovğa,
Ürəklərində coşan intiqam, qeyzi-əfza,
Qoşub bu dəmdə kəmal təlaş ilə Aslan

Əli, ayaqları titrər kibi gözü giryan:
«Aman! Amul bəyi qətl etdilər!» - verincə xəbər,
O anda ortalığı aldı bir sükut, kədər.
Zavallı Ədhəm o dəm izzirab ilə durdu:
«Kim idi qatili?» – deyə sordu.
– Ədil adında bir alçaq hərif, kəmfürsət!
Üzündə ixtiyarın oynadı qəzəb, hiddət:
«Şu zalim, ah, bənim yakdı könlümü heyhat!
Gəmiklərim qırılıb, zəhərləndi iştə həyat».
Bir arslan kibi hayqırdı, durdu hiddətlə,
Zavallı xanəsinə qoşdu-getdi surətlə.
Soran olub atını, qəlbi kin ilə doldu,
Misal bərq nəzərdən o an nədən oldu.
Dağı-daşı çaparaq ildırım kibi dolaşır,
Yanar durur ürəyi intiqam üçün alışır.
Uzaqda iştə qaraltı görür, sanır düşmən,
Yaxınlaşır: «O deyilmiş» – deyə edir şivən.
Köpüklənib tər içində zavallı at qaçıyor,
Burun dəlikləri şişmiş köpük, duman saçıyor.
Dəli kibi dolaşır, bir şey olmayır hasil,
Nə etsin, ah! Nə çarə, bulunmıyor qatil.
Yanar bütün bədəni çeyniyor dodaqlarını,
Damarlarında alov, yandırır yanaqlarını.
Baxınca arxasına, Ədhəmi görüb dərhal
Vurur atı, çaparaq yel kimi gedir qatil,
Görünməyir, qayalar ortada olur hail.
Uçur dalınca onun intiqam üçün Ədhəm,
Gözündə dalğalanır qəm, göyü tutub matəm.
O, yorğa madyanı məhmizləyib deyir: «Ey atım!
Yetir ona özünü, yoxsa ki, sönər həyatım».
Geçəydi... at yıxılınca enişdə başasağı,
Qırıldı qatil Ədilin qolu və sağ ayağı.
Süründü bir qaya altında oldu tez pünhan,
Sızıldayır ayağı, səs çıxarmayır; bu zaman
Yetişdi Ədhəm, onu görməyib qopardı fəğan,
Kədərli qəlbinə çökdü isitməli həyəcan.

Piyadə çox aradı, çox dolaşdı hər tərəfi,
Şaşırtmış idi onu ixtiyarlığın kələfi.
Uzaq-yaxın qaralan hər çalı və sarp qayalar
Ona Ədil görünürdü; gözündə od parlar.
Həzin-həzin dolaşır, titrəyir əli-ayağı,
Qaralmış idi acıqdan üzü, gözü, dodağı.
Gedir, yenə dayanır, hey dərin-dərin inlər,
Çox axtarır onu, ancaq tapılmayır bir əsər.
Təkan verib qayaya gözlərində kin və ələm,
Həzin-həzin düşünürdü yenə qoca Ədhəm.
Başında qanlı xəyalat, atəşin xülya,
Önündə al qan içində Amul durur guya.
Baxıb ona deyir: «Aldınmı intiqamımı, ah!»
Dumanlara bürünüb qeyb olur yenə naghah.
Atıb tüfəngini Ədhəm uşaq kimi ağlar,
Həzin iniltisi, fəryadı dağ-daşı dağlar.
Keçirdi o gecəni dərd içində bu minval,
Ona verirdi təsəlli ümidi-istiqlal.
Dumanlı gözləri bir qanlı məşələ dönmüş,
Baxır o yan-bu yana odlu gözləri sönmüş.
Şəfəq söküldü, üfüqlər qızardı qat-qatışıq,
O al dodaqlı gəlin saçdı kainata işıq.
Ayıldı dağ, dərə, orman, çayır, bayır, gülşən,
Sevimli quşlar ötüşdü şirin-şirin, şən-şən.
Qanadların qayaya çırparaq, cəsur şahin
Ov axtarır od içində, baxışları kəskin.
O ovçu gözlərini bir zaman dikib dərəyə,
Yığır qanadlarını ox kimi enincə yerə.
Civildəşir, sığınır yarpaq altına quşlar,
Sükut içində bulaqlar həzin-həzin çağlar.
Tüfəng əlində o, ətrafı diqqət ilə gəzər,
Nə eyləsin ki, Ədildən görünməyir bir əsər.
O çeynəyir bığını, titrəyir əli-yağı,
Qısa cığırda enir bir kiçik dağı aşağı.
«Nicat tapdımı xain?» – deyə qıyır gözünü,
Qədəm-qədəm dolaşır, axtarır yenə izini.

«Görünməyir, bir əsər yox, sevinmədi muradım,
Bu ixtiyar zamanımda qırıldı qol-qanadım», –
Deyə oturdu, bir az baxdı hey sola və sağa,
Tüfəngə söykənərək dikdi gözlərin uzağa.
Üzünə qəm tozu çökmüş niqab şəklində,
Gözündə göz yaşı titrər sərab şəklində.
Önündə durmuş atı bir qaya kimi ölgün,
Həzin-həzin o qoca dağlıya baxır küskün.
Hava, fəza o qədər saf ki, zərrələr titrər,
Yaşıl bir atlas içində sevimli mənzərələr.
Terek qayalara çarpar, köpüklənir, çağlar,
Beşikdə sanki ağır xəstə bir uşaq ağlar.
Nədir düşündüyü, bilməm, onu qəm almışmı?
Təbiətə, bu gözəlliklərə bayılmışmı?
Dumanlı fikrinə şəfqətli bir xəyalımlı gəlir?
Ya intiqam – deyə, gizlin tökür acı tədbir?
Baxışlarında qəzəb, kin və intiqam odu var,
Gözündə ancaq onun bir böyük ümid parlar.
Üfüqdə pənbə şəfəqlər yavaş-yavaş saralır,
Duman enir dərəyə, parlayan sular qaralır.
Dəyərli bir ovunu qeyb edən bir ovçu kimi,
Kədər ilə qayıdır o evə, tamam əsəbi...
Dünən Amul bəyi gömmüşdülər soyuq məzara,
Qarı ucunda oturmuşdu hüznə Zəhra.
«Oğul, Amul!» – deyə çarpazlamışdı cüt qolunu,
Maraqla gözləyirdi ancaq Ədhəmin yolunu.
«Nəçin bu dərdli qoca gəlmədi?» – deyə hərdən,
Soluq yanaqlara yaşlar tökürdü gözlərdən.
Uzaqdan Ədhəmi Zəhra görüncə çırpınaraq,
Qaçıb atın cilovundan tutub, dedi: – Mənə bax!
Nə oldu, uf, yaşayırımı hələ bizim düşmən?
Bəs oğlumun qanını almadınmı, ey qoca sən?
Suala qarşı donub qaldı o qoca məbhut,
Baxışdı göz-gözə onlar, uzandı xeyli sükut.
Atından endi, nəhayət, soruşdu: – Harda Amul?
– O dəfn edildi dünən, bir qərrib kimi yoxsul.

Atanla yan-yanadır, get, görüş, gecikmə, aman!
 Qonaq var evdə, yubanma ki, dərd edir tüğyan.
 Kədərli çöhrəsini sardı kinli bir matəm,
 Dedi: – Onun qanını almamış hələ getməm.
 Atı verib qarıya o köhnə adət ilə,
 Qonaq olan otağa girdi çox nəzakət ilə.
 Yatırdı xəstə yataqda, görünmə Ədhəm onu
 Dərindən inlədi: «Ey vah, bu nə qəza oyunu!»
 Amul məzarda yatır, intiqam üçün özənir,
 Evimdə qanlısı bir dost kimi müsafirdir.
 Yorulmuş idi, yatırdı yataqda xəstə yağı,
 Qoca o çal başını dikdi bir qədər aşağı.
 Başında qanlı fikirlər duman kimi coşdu,
 Dəniz kimi ürəyi çalxanıb, haman daşdı.
 Düşüncəli sifətində bulud kimi dərd-qəm,
 Dayandı düşmən önündə sükut ilə Ədhəm.
 Nədir görən ürəyindən keçən, ədavətmi?
 Bu qatilin ona göstərdiyi xəyanətmi?
 Yanırmı şölələnilib intiqam üçün ürəyi?
 Nə gözləyir, nəyə durmuş, nədir daha diləyi?
 Məramı olmasa aydın, baxışlarında fəqət
 Var idi bu qonağa qarşı mərhəmət, şəfqət.
 Davam gətirmədi qəlbi, nə çarə, naləsinə,
 Oyandı düşməni sərsəm kimi onun səsinə.
 Görünmə Ədhəmi qalxdı, oturdu qanlı yağı,
 Siması andırır idi dumanlı, çənli dağı.
 Qoca bir azca mətanətlə topladı özünü,
 Əlilə sildi yaşarmış zəif, sönük gözü:
 – Amandasan, – dedi, – qorxma, yat, ol bir az rahat,
 Üzündə cəlvələnirdi onun ziya, şəfqət.
 Bu incə hörmətə qarşı Ədil əyib başını,
 Kədərlə çatdı, odur enli və çatıq qaşını.
 Qoca verirdi təsəlli: – Qonaq, düşünmə bir an,
 Kiçik bu daxmama bir quş kimi sığınmışsan.
 Bunu özün də bilirsen ki, yox zaval qonağa,
 Tutar bu adəti girsən bu kənddə hər ocağa.

Unutdum oğlumu, keçdim qanından, etmə kədər,
 Bu bir qəza işidir, hər başa gələr və keçər...
 Uzan, uzan yatağında, bir azca ol rahat,
 Sınıqçılıqda qazandım bu ölkədə şöhrət, –
 Deyə ayaqlarını açdı o qoca Ədhəm,
 Təmiz yuyub yaraya qoydu faydalı məlhəm.
 Beş-altı gün ona göstərdi çox böyük hörmət,
 Ədil bəyin ayağı tapdı bir qədər səhhət.
 Görüşdü evdə böyüklə, kiçiklə xəstə qonaq,
 Gedirdi evlərinə. O qoca da tez qaçaraq,
 Minib atı yola salmaq üçün o mehmanı,
 Bu mərhəmətlərə qarşı Ədilin vicdanı
 Çox ağrıdırdı onu, qəlbi hey sızıldadı,
 Canında sanki tutuşmuş böyük alov vardı.
 Yola çıxınca dedi xəstə: - Ey böyük insan,
 Bir azca dinlə məni, bax, odur məzaristan.
 Amul bəy ilə görüşmək mənim bu son diləyim,
 Onu ziyarət üçün çırpınır, inan, ürəyim.
 Bu arzumu qəbul et, mənim ilə birlikdə,
 Onunla mən görüşüm; dostum idi dirlikdə.
 Səma da lənət edir tutduğum bu xain işə,
 Ricam budur, ata can, mane olma bu görüşə.
 Sükut içində atı sürdülər. Məzaristan
 Tökürdü qəlbinə hər atının zəhər kimi qan.
 – Amul bəyin məzarı hardadır? – deyə sordu,
 Qoca işarə ilə göstərib yenə durdu.
 Atından endi Ədil, qarşısında diz çökdü,
 Götürdü torpağını öpdü, öpdü, yaş tökdü.
 Uzatdı xəncəri: – Al intiqamını, bəlkə,
 Başından uçsun içimdə sızıldayan bu ləkə!
 Qocada sönmüş idi artıq intiqam və kin,
 Atından endi yerə, verdi qatilə təskin.
 Ədil coşurdu, ona etməyirdi heç təsir,
 İçində qəlbini sanki qara ilan gəmirir:
 – Sağ ol, – dedi, – atacan, yandırır məni vicdan,
 Bu hal ilə yaşaya bilmərəm; bu haqsız qan,

Bu mərhəmət mənə onsuz da bir məzar olacaq.
Ağır gəlir üzərimdə günah və qan daşımaq.
Neçin bu əllərim onda qırılmadı, heyhat!
Şərəf sönərsə, ölümdən ucuz deyilmi həyat?
Mən istərəm, ata, atəş içində çırpınaraq,
Məni yakan suçu başqa günah ilə almaq.
Fəqət Amuldan ayırma məzarımı, bu qana
Bulaşmasın əlimiz, ibrət olsun anlayana!
Bağışla, el nəzərində, ata, mən indi nəyəm?
Amulla yan-yana yatmaq! Bunu, bunu dilərəm.
Deyib o, xəncərini soxdu qəlbinin başına,
Uzandı al qan içində böyük məzar daşına.

1908

İKİ FAMILİYANIN MƏHVİ

Firidun bəy Köçərliyə

1

İki qardaş: Səfər, Əmir Aslan
Borçalı torpağında çox ad-san
Qazanan bəylər olmuş. Hər birinin
Var idi çox dəyərli və zəngin
Uc-bucaqsız, gözişləməz əkini,
Qoruğu, tarlası, ağır biçini,
Sürüsü, ilxısı, pəyə, yatağı,
Yamyaşıl otağı və meyvə bağı.
Uca, ali sarayları məşhur,
Sərvət etmişdi onları məğrur.

2

Səfərin Telli adlı bir dilbər
Nazikəndam, gözəl, pəripeykər,
Alagöz, şux baxışlı, laləüzar,
İşvəli, qəmzəli gözəl qızı var.
O gözəl rəngi, göz-qaşığı mütləq,
Ona məxsus təbiət etmiş xəlq.
Niyə daldın, şaşırdın, ey rəssam?
Çəkdiyən varmı boylə şux əndam?
Boylə süzgün baxışlı dağ pərisi,
Boylə hüsnü məlahət abidəsi?
Belə qaş-göz, bu incəlikdə dəhən?
Bu pəri qız hələ beşikdə ikən
Əmir Aslan bəyin böyük vələdi
Daşdəmirlə nişanlanıb, indi.
İki gündür ki, başlanıb toylar,

Kənd şənlik içində hey qaynar.
Bürümüş kəndi səs-səmir və təlaş,
Dost, tanış, yad, bütün qohum-qardaş
Düzülüb şən, qatar-qatar, səf-səf,
Çalınır bir tərəfdə tambura, dəf.
Bir tərəfdə aşiq çalır, oxuyur,
Gül-çiçəkdən hava ətir qoxuyur.
Çalğımı dinləyir hamı məftun,
Telli ancaq düşüncəli, məhzun,
Saf, təmiz çöhrəsində dalğınlıq,
Ala, şux gözlərində bayğınlıq.
Qara geymiş sevimli kipriklər,
Onu dırmaqlayır düşüncə, kədər.
Quş kibi qəlbi çırpınır, lakin
Gizlədir köksünü əzən kədər.
Ona bu toy, bu təntənə, bu büsat,
Qanlı matəm kimi gəlir, heyhat!

3

Payızın bir soyuq və dəhşətli
Gecəsiydi. Ağır və qisvətli
Sis-duman qoynuna girib hər yan,
Uyuyur kənd, dərə, təpə, orman.
Göydə ulduzlar inci tək düzülür,
Arxasından buludların süzülür.
O qaranlıqda bir sönük ulduz
Kimi dalğın, düşüncəli bir qız
Əlinə sövkəyib gözəl başını,
Axıdır damcı-damcı göz yaşını.
Dolu vurmuş qanadları düşgün,
Yaralı quş kimi həzin, küskün.
Ağac altında müztərib, yalnız
Ağlayır: – Ey Oğuz, – deyə halsız, –
Səndədir, səndə qəlbim, ey sultan,
Ruh ilə, qəlb ilə yaşar insan.

Mənə sənsən verən sevinc, həyat,
Bunu gəl indi onlara anlat!
Könül azadə bir quşa bənzər,
Sevdiyi şaxəyə qonar və ötər.
Yad olar qəlbi möhnət ilə qəmə,
Ona kim əmr edər ki, sus, ötmə!
Quş qədər olmadımmı? Ah, nədən,
Dil-ağızsız hələ beşikdə ikən
Bir soyuqqanlıya nişanladılar.
Bundan, ya rəbb, nə ləzzət anladılar?
Bağlayıb ol zamandan əl-qolumu,
Kəsdilər hər tərəfdən, ah, yolumu.
Qoymadılar baxam işıq cahana,
İndi bir qız necə düşər dumana?
Qalmışam ortalıqda sərgərdan,
Yox işıq, hər tərəf mənə zindan.
Başıma oldu dar geniş dünya,
Dil-ağızsız qara malam guya.
Qarşıma ot-samandan atsınlar,
Öz bəyəndiklərinə satsınlar.
İnsanam, yoxmudur mənim ürəyim?
Daşmıyam, yoxmudur mənim diləyim?..
İnlədikcə solur bahar yanağı,
Qovrulur qönçə gül kimi dodağı.
Boynunu izzirab, kədər bükmüş,
Düşünür gözlərin yerə dikmiş.
Keçən azadə, bəxtiyar günlər
Canlanırkən önündə hey inlər.
Ağarır Ay kimi bəti-bənizi,
Titrəyir gözlərində qorxu izi.
Qəlbini sızladır o qorlu yara,
Düşünür qəmli, yad edir sonra
Oğuz ilə o gün görüşdüyünü,
Min fərəhlə xatırlayır o günü.
Yad edir sonra ki, üç ay əqdəm,
Hələ yaylaqda idi şən, xürrəm.

Çaharşənbə günü yaşıl təpədə
Yığılıb qızlar ilə bir yerdə
«Can gülüm» oynayanda öz üzüyün
Kasaya saldı, eylədi diləyin.
Diləyinə bu çıxmış idi o gün:
«Mən aşiq sizə gəlləm,
Can gülüm, can-can!
Sürmə çək, gözə gəlləm,
Can gülüm, can-can!
Yüz il qazamat çəksəm,
Can gülüm can-can!
Çıxcağın sizə gəlləm,
Can gülüm, can-can!»
Onu titrətdi faldakı «qazamat»:
Mənə zindan olar, – dedi, – bu həyat.
Görünür ki, yaram bitişməyəcək,
Oğuz, ah, əlim yetişməyəcək.
O gecə yatmamışdı bir zərrə,
Ağlayıb qarğamışdı Daşdəmir.
Yanağın indi də yaş islatdı,
Tellini bu düşüncə ağlatdı.
Qəlbini sıxdı bu üzüntü, kədər,
Daldı birdən-birə o gülpeykər.
Bir həzin tövr ilə gözün yumdu,
Qara, qorxunc xəyallara cumdu.

4

Tərk edək kəndi halına şu qızı,
Şimdi tərifə başlayaq Oğuzu.
Bu daha adlı-sanlı bəyzadə,
Əqrəbalı, qəni və pək sadə.
Şux sima, güləş, açıq üzlü,
Dəliso, datlı, həm şirin sözlü.
Xoşqılıq gənc idi sevimli, cəsur,
Orta boylu yanaqları musmur.

Yerli-yerli xülasə hər yakışı,
Toxunur qəlbə söhbəti, baxışı.
Telli çoxdan Oğuz bəyə məftun,
Həm Oğuz Telliyə olub vurğun.
Cocuq ikən Oğuzla dağ pərisi,
Bir-birin sevmiş idi hər ikisi.
Yığışib kənd uşaqları xəlvət,
Oynayırkən «gəlin-gəlin» hər vəxt,
Hər cocuq bəy olurdu başqa qıza,
Telli mütləq gəlin olur Oğuz.
Onu sevmiş, deyər, gülər, sevilər,
Ona qarşı məhəbbət hiss eylər.
Şimdi də qəlbi o Oğuz bəydə,
Ona qəlbən sitayiş etməkdə.

Daşdəmir bəy isə uca boylu,
Tiz baxışlı, soyuq, ağır xoylu,
Pək səbatlı, igid, ürəkli, cəsur
İzzəti-nəfsini tutar məğrur,
Gurlayan səsli, pək də heybətli,
Qası çatıq, həm acıqlı, hiddətli
Gənc idi, az deyib, gülüb-danışan.
Daşdəmirə görüşdüyü bir an
Titrətdi qızı acı qüvvət,
Bir iblandan edər kibi nifrət.
Görüşürkən Oğuzla lakin ən
Bəxtiyar bir cocuq kimi şən-şən
Açılar gül kibi, deyər və gülər,
Danışar datlı-datlı, həm söylər.
Ona ruhilə bağlamış ülfət,
Daşdəmir bəydən eyləyir nifrət.
Bunu andıqca dəhşət əndamın
Alaraq hey kəsirdi aramın.
Çünki müşkül məqamda idi işi,

Düşünürdü: «Oğuz bəyi sevişi
Pək fənalı nəticəyə sürəcək,
Qanlı dəhşətli bir səmər verəcək.
İki adlı familiya birdən
Olacaq bir-birilə həp düşmən».
Bu düşüncə damarların yığdı,
Üstünə ildırım kibi şığıdı.
Qəlbini atəşin ələm aldı,
Pək qaranlıq fikirlərə daldı.

6

Telli yad etdi sonra həp daha dün
Öğuz ilə görüşmüşdi o gün.
Gözləri yaşlı idi, rəngi soluq,
Həp yetimlər kibi idi, boynu buruq.
Söylüyor idi: «Ağlama, Telli,
Qəlbimi, ah, dağlama, Telli,
Sən bənimsən, bənim, a quzu,
Sənə yaltaqlıq eyləyən Öğuzu
Bacarıqsız sanırsan, ah, yoxsa
O fələk də dizin yerə qoysa,
Səni pəncəmdən heç ala bilməz,
Sar qızıl quşdan ov sala bilməz.
Ağlama, üzmə boş yerə özünü,
Ağlayarlar, amandı, sil gözünü.
Bir dayan, gör ki, nə oyun açaram,
Toy içində səni alıb qaçaram».
Bu ümid qəlbinə verir təskin,
Yenə də qəlbi çarpıyor, lakin
Yas, ümid yəqin o şübhə qızı
Titrədir, bivəfa sanır Öğuzu,
Üzün bir qaranlıq duman bürüdü,
Ağlayır, qəmli mahnılar oxuyur:

Əzizim, neylim sənə,
Qonubdur meylim sənə.
Mən dönsəm, üzüm dönsün,
Sən dönsən, neylim sənə!

Əzizinəm, ya sabah,
Bülbül oxur: «Ya sabah».
Bir yanda toyum tutulur,
Bir yanımda yasa bax!

Sarsıyor qəm bulud kibi üzünü,
Dikərək göylərə ala gözünü,
Buluda, yıldıza o şux dilbər
Gizli-gizli məlalını söylər.
O tükənməz fəza, o Ay, o bulud,
Həp baxar, dinmiyor məbhut.

7

Ey qaranlıq, həzin qalın gecələr,
Ey dumanlı çatıqalın gecələr,
Ey məzar sərair sevda,
İştə ey qəmərsiz dumanlı fəza,
Ey müşəmməş səhayib mümyar,
Ey ağır başlı, qanlı, canlı məzar,
Ey qaranlıq sevən qara ləkələr,
Uçuşan parça-parça şəbpərələr,
Siz, siz ey kövkəbi-ziyayi-əfşan,
Siz, siz ey əncəmi-mələli-nişan,
Siz, siz, ey hizli-hizli əxtərlər,
Dürlü-dürlü doluşdunuz kərələr
Nə qədər gənc, ixtiyar o həzin
Gözü yaşlı becərdiyi sirrini
Sizlərə ağlayıb demiş fəryad!
Sizdən ah eyləmişdir istimdad.

Arayırkən ümid, rahi-nicat,
Birinə tutdunuzmu əl? Heyhat!

* * *

Açılıb dan yeri, günəş doğmuş,
Onu lakin duman, bulud boğmuş.
Arxasınca bulutların qaçıyor
Ölgün-ölgün sönük işıq saçıyor.
Dərələrdən yavaş-yavaş lərzan
Qalxaraq parça-parça pənbə duman
Bürüyür qarlı dağların başını,
O dumanlar içində yoldaşını
Qayıb etmiş yaralı bir durna
Şərqə doğru uçuyor tək-tənha.
Portəhsər yetiməyə hicran,
Duruyor çöl, çəmən, çayır, orman.
Bu sönüklük içində bir şuriş,
Qarışıq bir gurultu, bir cünbiş.
Çalınır asimani xoş mina,
Üzərində ağır-ağır uçuşan
Qarğalar, həp qanadları lərzan.
Duruyor: gözlərin yerə dikərək,
Dinliyor ol gurultunu guməzək.
Bir bağırtıyla sonra dalğalanır
İştə şiddətlə kənddə toy çalınır.
Qarğalar göy üzündə qat-qarışıq
Uçuşurlar, qoparmada çıqlıq.

8

Əmir Aslan bəyin gözəl, yüksək
Köşkü şənlik içində, pək yügürək.
Dırmanır kənd uşaqları ağaca,
Əks edir səs, gurultu dağ, yamaca.
Axışır kəndlilər bir azca uzaq,

Uca yerdə bütün alay vuraraq
Baxırlar, o zuyçulər çalıyor,
Qız-qadınlarla dam-baca doluyor.
Borçalı bəyləri o nər və bəşər
Hər biri bir igid, cəsür, dilbər,
Qızıla qərq olub, göyə axıyor,
Gözləri ıldırım kibi çakıyor.
Azacıq keçməmişdi qopdu səda,
İştə gəliyor şanlı Səftər ağa.
Çıxdı bəylər o dəm boylə cəlal,
Səftəri bəylər etdi istiqbal.
İştə atından düşüncə Səftər ağa
Önünə çəkдилər bir adlı buğa*.
Olmadı üzr istədi Aslan nə qədər,
Qəməsin çəkdi qeyzlə Səftər.
Gözucu izdihamı bir süzdü,
Buğanın boynunu vurub üzdü.
Qopdu bir şən bağırtı hər yerdən:
«Afərin, afərin, bəyim, əhsən!
Uzun olsun o bəxtiyar ömrün!»
Bu böyük hörmət idi Səftər üçün.
Adlı bəylərlə doldu sol və sağı,
Aldılar köşkə möhtərəm qonağı.
Həpsi şən-şən deyir, gülür, yalnız
O dügündə görünməyirdi Oğuz.
Athırla çölün düzü dolmuş,
Sanki məhşər günü qiyam olmuş.

* Borçalı türklərində belə əski bir adət var ki, bayramlarda və ya toy kimi əziz günlərdə ehtiram üçün ən möhtərəm və igid qonağın qarşısına buğa çəkərlər. Həmin adam birdəfədə qəmə ilə gərək buğanın boynunu vurub yerə salsın.

Daşdəmir bəy hazırlanıb cıdır,^{*}
 Bir komandan kibi iki tabura
 Atlıyı bulmuş həpsi çaparaq,
 Bir-birindən cadırları qaparaq,
 İldırım sürətilə kəndilərin
 Soxuyor qarnı altına atının
 Cəngi məğlubə oldu, pək sonra
 Aldı bir kaç igid cıdırda yara.
 Əydilər baş cıdır bitincə bəyə,
 Sonra həpsi düzüldülər sıraya.
 Birbaşa quş kibi uçub qoşaraq
 Kənd içinə yetişdilər çaparaq.
 Kəndi almış idi həzin bir səs
 Söyliyordu yavaş-yavaş hər kəs:
 «Gizlicə Tellişi qaçırmış Oğuz».

* * *

Bir işıq yox, bütün çırağ sönmüş,
 Kənd qaranlıq məzarlığa dönmüş.
 Qalmış həm fırtına, boran və soyuq,
 Göy üzündə işıq nişanəsi yox.
 Hər tərəf dəhşət içrə mürgüləyir,
 Bir mələk sanki kəndə qəm ələyir.
 Uca bir köşkdə fəqət bir işıq

* Borçalı türkləri, qədim adətlərinə görə, əziz bayramlarda və toylarda cıdır oynarlar. Kəndin cavanları, igidləri atlanır, bir yerə toplanır və aralarından «bəy» (komandan) intixab edirlər. Toyda komandanlıq edən mütləq «bəy» dedikləri damad olmalıdır. Məzkur bəy atlıları iki dəstəyə ayırır. Geniş bir meydanda hamısı çalışaraq və əllərində saxladıqları qol yoğunluqda və arşın yarım uzunluğunda olan «cıdır», ya «cirit» dedikləri dəyənəyi iki dəstə bir-birinə atar və artıq məharət və çapınlıqla cıdırı dəf edərlər. Aralarında yara alan və ölən dəxi olur. Adətlərinə, cıdırda ölən və ya yaralananın qanı belə müvaxizə edilməzmiş.

Görünür kölgələrlə qat-qarışıq.
 Orada gizli bir hazırlıq var,
 Bağlıyorlar qəsəm ilə ilqar:
 «Ya ölüm, ya ki intiqam!» – deyərək,
 And içir həpsi Qur'ana tək-tək...

* * *

Yenicə dan yeri açılmışdı,
 Tar işıq aləmə saçılmışdı.
 Daşdəmir bir arslana dönüb,
 Qara tüklü yapıncıya bürünüb,
 Aynalı bir tufəng dəstində,
 Duruyor quş kibi at üstündə.
 At nə at – dağ kibi baxışlı gözəl,
 Tükləri sanki bir sarı məxmər.
 Cilovun çeyniyor, yeri eşiyor,
 Kişiyor, gah atlanır və düşüyor,
 Çox sürükdə birincilik şərəfin
 Qazanıb. O mahalın hər tərəfin
 Səsi basmış. Fəqir, qəni, əyan
 Dillərində bu at olub dastan.
 Bu alov parçası, baxışları tiz,
 Göstərirkən ona bir az məhmiz,
 Açılır şiddət ilə göz qapağı,
 Qaçıyor, sanki yerlərə ayağı
 Dəyməyir, quş kibi qanadlanaraq,
 Uçuyor boş fəzaları yararaq.
 Onun üstündə Daşdəmir dərğın,
 Çeyniyor şiddət ilə dil-dodağın,
 Arxasında on-on beş atlı qaçaq,
 Qoşiyordu köyə tərəf çaparaq.

İştə dəhşətli bir səda, şivən
 Qapamışdı o köyü hər yerdən.
 Köyə qurşun dolu kibi tökülür,
 Daxmalar, qazmalar uçur, bükülür.
 Bir tərəfdən köyü şu qurşun əzir,
 Bir tərəfdən atəş içində üzür.
 Tayalar od tutub alovlanmış,
 Tüstüdən hər tərəf dumanlanmış.
 Şöhlələr hər yana alov saçıyor,
 Qanlı, dəhşətli lövhələr açıyor.
 Ağlıyor həp qadın, cocuq mələşir,
 Bir çoxu kəndi qanına büləşir.
 Qarışıb bir-birinə mal, heyvan,
 Sürü, ilxı, naxır, köpək yeksan.
 Quyruğun dikləmiş ora-buraya,
 Qoşıyor ormana, çölə, talaya.
 Sanki qopmuş qiyamət. Bu arada
 Oğuz qardaşı Süleyman ağa
 Düşməni çox darıxdırıb sıxdı,
 Qurşun ilə üçün yerə vurdu.
 Daşdəmir bəy qolundan aldı yara,
 Səs-səmir yatdı, sakit oldu ara.
 Telli də yan-yana Oğuzla o gün
 Atmış idi ovuc-ovuc qurşun.

Bir qaranlıq gecəydi. Telli, Oğuz
 Bağça ağzında əyləşib yalqız,
 Cüt qəməri kibi tutub ülfət,
 Dadlı-dadlı edirdilər söhbət.
 Bağda birdən qaraltı hiss etdi,
 Oğuzu bu qaraltı titrətdi.
 Götürüb tez tufəngini durdu,

Kölgəni tez nişanlayıb vurdu.
 Bir həzin səs dedi: «Mənəm, namərd!»
 – Vay! Süleyman, sənmişən? – deyə, cəld
 Yetişib gördü qardaşı cansız,
 Yıxılıb al qan içində iştə Oğuz.
 Şaşırıb kəndini, vurur başına,
 Dizi üstə çöküb də qardaşına,
 Sarılıb səslənirdi – bir xələcan,
 Hiçqırıqlarla ağlayırdı: – Aman,
 Qardaşım, bənmi vurdum, ah, səni?
 Kədərindən əsir bütün bədəni.
 Bət-bənizi bütün-bütün sönmüş,
 Gözləri qanlı məşələ dönmüş.
 Qəmli dəhşətlə fikrə dalmışdı,
 Ələmə, matəmə sarılmışdı.
 Onu titrətdi bir xəyal birdən,
 Götürüb cəld tufəngini yerdən
 Dayadı qəlbinə, o dəm Telli,
 Qoşaraq: – Vay! – deyə ikiəlli
 Tutdu: – Ah, gəl, tərəhhüm eylə bənə,
 Qurban olsun, Oğuz, bu Telli sənə.
 Boylə namərdliyi, saqın, yetmə!
 Bəni namərdlərə qoyub getmə!
 Oğuz: – Ah, uf! – deyə vurub başına,
 Şiddət ilə sarıldı qardaşına

* * *

Qanlı bu işlərin sonu noldu?
 Borçalı ah-fəğan ilə doldu.
 Get-gedə bəz və kin alovlandı,
 Şöleyi-intiqam başlandı.
 İki adlı olub bitib getdi,
 Bir-birin əzdi, yıxdı, məhv etdi.
 Oldu bir çox igid bu yolda fəda,
 Artıq ərşə dayandı zülm, cəfa.

O iki dudman yatıb, söndü,
Varları-yoxları külə döndü.
Nerdə şimdi o qəhrəman bəylər?
Adlı-şanlı o alışan bəylər?
Həpsini zülm əzdi xırpaladı,
Həpsini intiqam tapdaladı.
Bir çoxu qurşuna nəar oldu,
Məskəni guşeyi-məzar oldu.
Susdu artıq o gurlayan səslər,
Çoxunu həp çürütdü məhbəslər.
O böyük nəsildən nişan alaraq,
Bir uçuq köşküdür qalan ancaq.
O da məxrubə qəlb virani tək,
O da virani-dil yetimani tək.
Oylə bir qanlı dudman ocağı
Şimdi ölmüş qoyun-quzu yatağı.
Bir zaman gurlayan o qəhqəhələr,
Köşkü şanlandırın o şəhşəhələr.
Birinə şimdi qəm məkan etmiş,
Çünki bayquşlar aşıyan etmiş.
Həp yığılmış uçuq-sökük duruyor,
Qanlı bir macərəyi anladıyor.

1909

PYESLƏR

Şair - 22 yaşında xəyaliqorvet, sövdamozac bir gənc
Qadın - 22 yaşında rəhbər, həssas, dihbət bir qadın
Pərsən səh, səmət cəhətli gənc bir qadın kölgəsi
Şairin vəfat etmiş səvgilisi, qadın rəhbəri
Bu qadın rəhbər cəhətli gənc bir qadın kölgəsi
Ayda gecə... İki tərəfli ağacın, qoyun, qocaman daşlar,
Yaxı otlar, sarıcaqlar və yabın çəkərlər təzrin edilmis
coşğun bir dəvə... Şeyx uşaq bir dəvə üzərindən ərsiz bir
cığırda Qadın və Şairin qəhrəmanlıq...

Şair

Qadın

Tələməyin nə mənası? Bir dəvən...
Sənsə simləg mənə mənasız
Sənsə Qadın rəhbəri və Şairin
Şairin rəhbəri və Qadın rəhbəri
Gəl ki, qadın rəhbəri bir qadın rəhbəri
Bu səmətli qadın rəhbəri bir qadın rəhbəri

ŞAIR VƏ QADIN

(dramatik poema)

Ş ə x s l ə r

Şair – 25 yaşında xəyalpərvər, sövdaməzac bir gənc
Qadın – 22 yaşında ruhnəvaz, həssas, dilbər bir qadın
Pərişan saçlı, əsmər cöhrəli gənc bir qadın kölgəsi
Şairin vəfat etmiş sevgilisi

*Aydın gecə... İki tərəfi ağaclıq, qayalıq, qocaman daşlar,
yaşıl otlar, sarmaşıqlar və yabanı çiçəklərlə təzyin edilmiş
coşğun bir dərə... Seyrək ağaclı bir qaya üzərindən ensiz bir
cığırla Qadın və Şair dərəyə enərkən:*

Ş a i r

Sallanaraq, canım, boylə nerəyə?

Q a d ı n

Bax, bu cıdır enir bir şux dərəyə.
Tut izimi, arxamca gəl, tez gedək,
O sevdiyim yerləri bir seyr edək.
Çoxdandır həsrətəm o mənzerəyə,
Ay doğmuşkən gəl enək bu dərəyə.

Ş a i r

Tələsməyin nə mənası? Bir dayan...

Q a d ı n

Gəl ki, qiymətlidir bu an, bu zaman.
Bu sərnlük, bu aydınlıq, bu hava

Qənimətdir, ələ düşməz bir daha.
Əmdiyimiz aydınlığı saçan Ay
Bir bulud altına girərsə, hay-hay,
Görənmərik sövda üzlü o yeri.

Ş a i r

(tərafə)

Qadın deyil, göydən enmiş bir pəri,
Bu ruh, bu zövqdə bəşər tapılmaz.

Q a d ı n

Tut izimi, ehtiyatlı ol bir az.
Ağaclıqdır, qaranlıqdır, bax, sakın!
Qayalardan bürüməsin ayağın.

Ş a i r

Ay, günəş ki, aydınladır fəzanı,
Səndən alır bu tükənməz ziyanı.
Sənin nurun mənim üçün çıraqdır,
Ay, ulduzdan, günəşdən də parlaqdır.
Bir quş olub uçsan da dağ, yamaca,
Ətək kimi sürünərəm arxanca.
Göy yarılrsa, qiyamət etsə qiyam,
Kölgən kimi səndən mən ayrılmaram.

Q a d ı n

Dostum, şairliyin gəlmiş sırası,
Bu sövdalı yerin incə xülyası
Daş ürəkli insanları yumşaldır,
Diz çökdürür, bulud kimi ağladır.
Yaşıl aydınlığı əmən bu axşam

Bir şairə çoxmu verərsə ilham?
Hər şeydə bir həzin sövdə bildirir.

Ş a i r

Hər şey sənin kimi incə bir şeir.

*(Qadın dərəyə atıldıqdan sonra ətrafı həsrətlə
süzərək həyəcanlı)*

Q a d ı n

Gəl dostum, gəl, artıq endik dərəyə,
Ah, məftunam bu dilbər mənzərəyə.
Baxsanız, o nur parlayan yarpaqlar,
Bu çağlayan dərə, coşqun ırmaqlar
Sanki bir çox dadlı sirlər anladır,
Donuq, sönük ürəkləri oynadır.
Bu yosunlu daş üstündə, gəl, əylən

Ş a i r

Bu yerlər bir nümunədir cənnətdən.
Yarpaq kimi baxdıqca ruhum titrər,
Ətrafımda uçan bu şux nəğmələr

Q a d ı n

Hər bir şeyi unutturur insana.

Ş a i r

İşıq saçan ruha, qəlbə, vicdana
Gözəllikdir, sudur, yaşıllıq bir də,
Hər üçü toplanmış bu məsud yerdə.

Q a d ı n

Hər qəlbi bu yerlər etməz bəxtiyar,
Atılmış yoxluğa incə bir şey var.

Ş a i r

Nədir?

Q a d ı n

Nədir? O bir şeydir ki, mümtaz –
Hər adama hər zaman qismət olmaz.
Bu pərişan gözəlliklər, nəğmələr,
Xəyal kimi tutulmayan kölgələr,
Qarşımızda bu canlanmış təbiət,
Yalnız mənə bunlar verir təsliyə.
Bu gözəllik bir qüvvətin əlilə
Silinirsə...

Ş a i r

Sən bir şair dililə,
Şair hissilə söz söylərsən, aman.
Sənin bu şairanə hallarından
Bütün-bütün, canım, heyrətdəyəm mən,
Sən ən həssas, gözəl qəlbə maliksən.
Bir ürək ki, şairlərin şerinin
Həm ruhudur, həm qəlbi, ey nazənin,
Bir ürək ki, qızgın sevgi bağlamış,
Bir ürək ki, sevmiş, gülmüş, ağlamış,
Bir ürək ki, boylə aydın gecədə
Həyəcanlar keçirmişdir yenə də
O ürəkdə qızgın sevgi, atəş var.
Bir ürək ki, sevmiş, olmuş bəxtiyar.

Q a d ı n

Bax yenə də qızğındır, sönməmişdir,
Dönük çərxi-fələk tək dönməmişdir.
Sus, toxunma bu yaralı könlümə,
Keçmişləri gətirmə göz önümə,
Bir səfili üzmə, mərhəmət eylə!

Ş a i r

Söylə, dediklərim yalanmı, söylə?!
Bir ürək ki, mahtablara bürünmüş,
Sevdiyinin arxasınca sürünmüş.
Bir ürək ki, dadmış nəşə, həm kədər,
Bir ürək ki, çırpınmış sübhə qədər,
Çox bəxtiyar yaşamış.

Q a d ı n

Çox bəxtiyar!
Səndə əsrar duyan haqqın dili var,
Şairlərə doğrumu ilham olur?

Ş a i r

Bir çox zaman ilham olur, doğrudur,
Bu tarixi gözlərindən oxudum.

Q a d ı n

Tarixmi? Yox, o qorxunc bir uçurum.

(bir az sükutdan sonra həyəcanla)

Çox xoş günlər gördüm, çox da səfalət,
Nə dadlıdır ilk sevgi, ilk məhəbbət!

Mən bir gəncə qızğın sevgi bağladım.
İl uzununu sevdim, güldüm, ağladım.
Durgun göldə oynayan saf mahtabdan
Şən, bəxtiyar keçindik biz bir zaman.
Ona bütün ürəyimi vermişdim,
Ən nəşəli səadətə irmişdim.
Mahtabların kölgəsində hər gecə
Əhd-peyman bağlamışdıq gizlicə.
Bu yumuşaq saf ürəkli torpaqlar,
Bu ağaclar, pıçıldaşan yarpaqlar,
Ətək-ətək nur səpən ay və ulduz
Şahiddir ki, pak niyyətli eşqimiz
Məsum cocuq sevgisindən parlaqdı.
Hava buludlandı, boz şimşək çaxdı,
Üz çevirdi məndən o etibarsız,
Getdi uzaq ölkələrə o, yalnız.
Nə məktub var ondan, nə də bir xəbər,
Eşqi olur ürəyimdə şöləvər.
İndi boylə xatırladıqca hər an
Əfi udmuş kimi bağrım olur qan.
Ah, ilk sevgi, ilk müqəddəs xatirə...

Ş a i r

İndi xəyal kimi gəlir nəzərə.

Q a d ı n

Keçmişlərim yalnız mənə təsəlli,
Aramıza xain hicran girəli,
Yuxu belə gözlərimə düşmandır,
Yediyim qəm, kədər, içdiyim qandır.
Gecə-gündüz yetim kimi inlərəm,
Fəryadımı yalnız özüm dinlərəm.
O baharı mən xəzansız sanırdım,
Cocuq kimi yatırdım, oyanırdım.

Mənə dövrən da bəndəlik edərdi,
 Silmişdi qəlbimdən kədəri, dərdi.
 Zənn edərdim, daşqın, coşqun bu həyat
 Əbədidir, indi solmuş kainat.
 Sanki yer, göy dönmüş bütün tərsinə,
 Hər şey saxta, müzlüm görünür mənə.
 Həyat yalnız mənimçin bisəmərdir,
 Udduqlarım hava deyil, zəhərdir.
 Ah, ilk sevgi, ilk səmimi məhəbbət!
 O uğursuz sevgini mən nəhayət
 Gömdüm həsrətli könlümün içinə,
 Soldum, söndüm, tükəndim gündən-günə.
 O günləri andıqca mən hər zaman,
 Bahar ömrüm olur boranlı xəzan.
 Titrəyirəm solğun bir yarpaq kimi,
 Sızlayıram dalğın, çılğın, əsəbi.
 Yox səbr, taqətim daha bu dərdə,
 Nə xoş günlər keçirmişik bu yerdə.

*(Qadın əlilə o yeri göstərüb, hiçqırıqlarla
 bir daş üzərinə düşür)*

Ş a i r

Bir zamanlar mən də çox bəxtiyardım,
 Sevgilimin gözlərində yaşardım.
 Qarşılıqlı, qızgın, daşqın bir sövdə
 Bizi sərməst etmişdi. Bu arada
 Hicran girdi aramıza, o şən gün
 Matəm oldu, qara geydi büsbütün.
 Yerdən, göydən əli üzülmüş kimi,
 Sızlayırdım şaşqın, çılğın, əsəbi.
 Hissiz əllər gömdü onu məzara,
 Ürəyimdə daim sızlar o yara.
 Ah, o hicran etdi məni bir sərsəm,
 Hər tərəfə həsrətlə üz çevirsəm,

Tavus kimi cilvələnir o canan,
 Göz önündə dərhal olur nüməyan.
 Heç şən deyil, həzin bir sima daşır,
 Pəri kimi yavaş-yavaş yanaşır.
 Biləyinə toxunurkən bir kərə,
 Xəyal kimi qeyb olur birdən-birə.
 Yumruğumu sıxıb dalğın inlərəm,
 Təsəlliyyəyin ay, ulduzu dinlərəm.

(Qadın Şairə bir məktub uzadaraq)

Q a d ı n

Onun mənə, bax, ilk elanı-eşqi,
 İlk məktubu, ilk verdiyi sərməşqi.

(Şair məktubu oxuyur)

«Söylə, quzum, sevgi nədir daddınmı?
 Qızdırmalı rüyalarla yatdınmı?
 Mürgülərkən şux təbiət, hər gecə
 Ulduzlarla qonuşdunmu gizlicə?
 Yarpaqlarda inci kimi müntəzəm
 Göz yaşlarından heç durmuşmu şəbnəm?
 Bu zövqü dadmış olsan, bəxtiyarsan,
 Yoxsa, yazıq sənə, necə yaşarsan?»

Ş a i r

(mütəəssir)

Çox aşiqanə, şairanə sözlər,
 Məhəbbətə qapılmış gəncə bənzər.
 Saf ürəkdən doğan ülvi bir xitab,
 Siz ona heç vermədinizmi cavab?

Q a d ı n

Bu məktubu aldıqdan sonra bütün
Tərəddüdlə keçindim beş-altı gün.
Ancaq mən də ona məftun olmuşdum,
Az zamanda çiçək kimi solmuşdum.
Qalmamışdı taqətim, ən nəhayət,
Cavab verdim. Ah, yakıcı məhəbbət!..

(Şairə başqa məktub uzadır, Şair alıb oxuyur)

«Mən də bir insanam, camad deyiləm,
Açılmamış ismətli bir qönçəyəm.
Kipriklərimdən şəbnəmlər damlayır,
Yanağımdan inci kimi parlayır
Aydınlığı sevsəm də, yaxlaşmaram,
Əsrarımı göylərə də açmaram.
Qəlbim coşğun məhəbbət ilə çarpar,
Qəndil kimi ümid çırağım parlar.
O oylə bir sağlam, mətin qələdir,
Şairləri, sultanları titrədir».

Ş a i r

Çox iffətli, mənalı bir cavabdır,
Qızıl güldən çəkilmiş saf gülabdır.

Q a d ı n

Bunlardı eşqimin ilk çiçəkləri,
İndi gözümdə bir hicran dəftəri.
Lənət olsun sənə, ah, ey vicdansız!
Səninlə mən nəfəs alırdım yalnız.
Noldu söylə, o yəminlər, peymanlar?
Ah, nə qədər riyakarmış insanlar!

Ş a i r

Səmimiydi mənim sevgim, peymanım,
Buna şahid o pəriyi-vicdanım.

*(Ağaclar arasında pərişan saçlı, əsmər cöhrəli
bir qadın kölgəsi zahir olur. Əsəbi gülüşlərlə
Şairə doğru irəliləyir. Şair ona xitabən)*

Ey nazənin, sevimli, dilbər kölgə,
Dediklərim yalanmıdır, sən söylə?
Təbəssümlə məni salamlayır, ya
Ay, o gülüş, bax, o baxış, o sima
Çəkildimi adı, qarşımda hazır,
Mənim kimi o da məni arayır.
Yanaşınca birdən-birə küsərək,
Uçar-gedər o zərrinpər kəpənək.
Həyatdanmı qorxar, nədir bu əsrar?
Yoxsa onlar bizdən məsud yaşarlar?
Bu görüşlər məni dəvət üçünmü?
Nədir bu, ya bir üqubət üçünmü?
Həyat, məmat dönmüş günəşə, aya –
Neçin girməz ikisi bir araya?

(Dərin sükutdan sonra mütəfəkkirənə)

Həyat, məmat – hər ikisi bir xülya!

Q a d ı n

Hər ikisi qorxunc, müdhiş bir röya!

*Sevgilisinin kölgəsi Şairi işarətlə çağırır kimi
görünür.*

Ş a i r

Bax, nə qədər həzin, dalğın sürünür,
Məni dəvət edər kimi görünür.
Çoxdan məni məhv etmiş idi hicran,
Yalnız bu kölgədir məni yaşadan.
Ox, nə qədər canlandı şux kölgəsi,
Sanki qulağımı oxşar şən səsi.

*(Kölgə onu dəvət edər kimi görünür, Şair
qaçaraq onu təqib edir)*

Həyatımdan mənə xəbər verəcək,
Gəldim, gəldim, məndən ayrılmaz mələk.

*Şair kölgəni təqib edir, hər ikisi ağaclar arasında
qayıb olur. Qadın onları əsəbi və şairanə baxış-
larla süzdükdən sonra*

Q a d ı n

Ah, bəxtiyar, get arxasınca, izlə!
Böyük təskin, təsəllidir bu, mənə.
Maraq sevmək, sevilməkdir həyatda,
Bu olmazsa, yox nəşə kainatda.
Bu olmazsa, yoxluq varlıqdan əfzəl,
Boylə varlıq vücud üçün bir əngəl.

(həyəcanlı)

Dünyanın bəxtiyarlığından yalnız
Göz yaşlarım qalmış, o da səbatsız.
Durma, durma qəlbimin ta içindən
Boşan, sən də ülfətini kəs məndən.
Bir zamanlar qəhqəhə, nəşəmizdən
Zövq alan bu dərə, mehtab, dağ, çəmən,

Hər an bizə qibtə edər kimiydi.
Ancaq ətrafımı alanlar indi
Sanki mənə eyləyirlər istehza,
Hər an mənimlə əylənirlər guya.
Kəskin, acı, təhqiramiz nəzərlər
Nəştər kimi qəlbimə təsir edər.
Yox, bu səfalətə boyun əymərəm,
Gecə-gündüz göz yaşımı tökərəm.
Yaşamaram mən duyğusuz, vicdansız,
Yaşamaram sevgi, ümid, imansız.

(Dərəyə xitabən)

Sən ey coşqun, daşqın dərə, bir zaman
Bu səfilə qucağında ver məkan.
Dalğaların köpüklənsin, yüksəlsin,
Yorğun cismim qucağında dincəlsin.
Əlvida, ey səfil həyat, əlvida!
Rəm olamaram sənə, heyhat, əlvida!
Əlvida, ey təhqir edən nəzərlər,
Siz baxdıqca həyatım, ruhum inlər.
Əlvida, ey qatı, yumşaq ürəklər!
Əlvida, ey iblislər, ey mələklər!
Əlvida, ey səhərlər, ey axşamlar!
Sizə gömdüm həsrətli bir yadigar.
Əlvida, ey yerlər, göylər, əlvida!..

*(Bu sözləri deyib Qadın dərəyə atılır. Şair uzaq-
da sevgilisinin gəlməsini təqib edər kimi görü-
nür).*

1911

KİMDİR HAQLI?

İki pərdəli mənzum komediya

L.N.Tolstoydan iqtibas

İştirak edənlər:

Rüstəm (40 yaşında bir kəndli) – əkinçi

Gülsənəm – onun övrəti

Qəmə – Rüstəmin anası

Fatı – Rüstəmin qızı, 17 yaşında

Səadət

Zəhra

Mələk

Murad – qonşu uşağı

Yunus – Gülsənəmin qardaşı

Gülpəri – kürəkənin xalası

Əhməd – Gülpərinin oğlu

Nazlı – Gülpərinin qızı

BİRİNCİ PƏRDƏ

*Səhnə Azərbaycan kəndlərinin birində əkinçi
Rüstəmin evində vaxt olur. Gülsənəm,
qızı Fatıya cehiz hazırlayır. Səadət, fəqirənə
döşənmiş bir otaqda iməci qadınlar oturub
yun darayır, səs-səsə verib oxuyurlar.*

Qadınlar

Oturmuşdum səkidə,

Ürəyim sək-səkidə.

Yardan bir alma gəldi

Bir qızıl nəlbəkədə.

Ucadır eyvanımız,
Qoşadır xırmanımız.
Sən ordan çıx, mən burdan,
Kor olsun düşmanımız.

Mənim ərim molladır,
Atını gümüş nalladır.
Əlində bir alma var,
Gah verir, gah alladır.

Səadət

Ay Gülsənəm, toy nə zaman başlanır?

Gülsənəm

On günəcən başlanar

Səadət

Ay qız, söylə görüm bir,
O vaxtadək nə hazırlıq olacaq?
İşlər yarımçıq tökülüb qalacaq!

Gülsənəm

Nə bir çətin iş var, tökülsün qalsın?
İki cəcim, bir farmaşdır, bir xurcun,
Bir də üç-dörd sicim, örkən və çatı...

Zəhra

Hara getmiş, görünməyir heç Fatı?
Bu tədarük onun üçün görünür,
O utanmaz bəs harada sümsünür?

Q ə m ə r

Qonaq gedib bibisinin evinə

M ə l ə k

Nə aldınız oğlandan? Qoçaq nənə,
Söylə görək!.. Bu ki bizdən gizləyir.

(Gülsənəmə işarə ilə)

Q ə m ə r

Gizli nə var ki? Söyləyim qoy bir-bir

(barmaqlarını bir-bir sayır)

Üç yüz manat başlıq, iki dəst paltar,
Tafta gərdək, tafta tuman və kömlük.
Üç mis qazan, üç dəst yorğan və döşək,
Gümüş kəmər, iki üzük, bir xalı.

S ə a d ə t

Kişi oğlu yaxşı durub irəli,
Yaxşı verib, boya-başa yetişsin.

G ü l s ə n ə m

Görüm Allah sizə də qismət etsin,
Xoşbəxtlik gülsün qızın üzünə.

Z ə h r a

Dünən çopur Gülcahanın qızına
Əyriburun kəl Əhmədin arvadı,
Eşitdinizmi ki, elçi gəlmişdi?

M ə l ə k

Necə oldu, doğurdan, düzəldimi iş?

Z ə h r a

Düzəlmədi!

M ə l ə k

Niyə?

Z ə h r a

Anası batmış
Beş yüz manat nəğd başlıq istədi.

S ə a d ə t

Onun qızı gün bürcündənmi gəldi?
Sarsaqalayıb, sərsəm olubdur, nədir?
O başlıq heç bəy qızına verilmir,
Ay qız, adamlar heç bilmir eybini.
Özləri tanrı Tanrıverdinin qızını
Alanda yüz əlli başlıq vermədi,
Başlarına it oyunu gətirdi.

Z ə h r a

Cırtan Xudaverdinin oğlu
Kasıb bir oğlan idi, amma qoçaq,
Gördünüzmü, necə ağır xərc çəkdi?

M ə l ə k

Nəyə görə? Ölür acından indi

Qapısında bir cüt inək də yoxdur,
Tənbəl öküzlər tək yeyir, sallanır.

S ə a d ə t

Məmiş qızı Nazlını cunbul Cabar
Çox istədi, ucadan başladılar.
Naçar qalıb, qızı götürdü, qaçdı,
Qızın anası ağladı, baş açdı.
Amma yaxşı söyləyirlər oğlanı

M ə l ə k

Deyirlər ki, qız da sevmiş onu.
Gör bir əyyam necə xarab olubdur,
Həya, abır, namus heç qalmayıbdır.

Z ə h r a

Böylə, böylə adamların üzünə,
Allah, necə dağılmayır zəmanə.

Q ə m ə r

Özbaşına böyük olubdur hər kəs.

M ə l ə k

Axşam oldu, getməyəkmimi?

H a m ı s ı

Gedək bəs!.. (hamı ayağa qalxır)

G ü l s ə n ə m

Sizlərə də eləsin Allah qismət,
Biz də kömək eyləyək.

Z ə h r a

(əlini uzadıb)

Ay Səadət,
Tut əlimi sən Allah, bircə qaldır,
Vay-vay ayaqlarım nə pis yatıbdır.

(Zəhra Səadətin əlindən tutub qaldırır,
hamı gedə-gedə)

M ə l ə k

Sağ ol, Allah mətləblərin yetirsin,
Hər ikisin boya-başa yetirsin.

G ü l s ə n ə m

Çox sağ olun, yanınızda xəciləm.

S ə a d ə t

Boylə sözlər danışma, ay Gülsənəm,
Azmi bizim dadımıza yetmisən?
Xeyrimizə-şərimizə getmisən?
Hamımızın boynumuzda var haqqın.

H a m ı

Çox sağ olun!

G ü l s ə n ə m

Xoş gəldiniz.

Q ə m ə r

Sağ olun.

*(Gedirlər. Gülsənəm yun və daraqları
cəm edə-edə)*

G ü l s ə n ə m

Bunlar da qurtardı, yığım bir yana,
Amma sabah gərək qurulsun xana.
Yavaş-yavaş cəmim xurcun toxuyaq,
Xeyir işdir, lazımdır tez başlayaq.

Q ə m ə r

Hələ tez ol, cəld ol, yığışdır görək!
Rüstəm indi gələr, hazırla əkmək,
Burnumuzdan tökər sonra hamısın.

G ü l s ə n ə m

Oynamıram ki? Neyləyim, qoy gəlsin!

*(Uşağın bəşiyinə tərəf gedib diqqətlə
uşağın yatmasına baxır)*

O xırda əllərə qurban olum bən

(Qəmərə)

Amma bu gün nə yaxşı yatdı nəvən.

*(Rüstəm əlində ağac içəri daxil olur
və acıqlı bir səslə)*

R ü s t ə m

Ay Gülsənəm, lap ölürem acından,
Nəyin vardır? Tez ol gətir.

G ü l s ə n ə m

Bir dayan!
Nə xəbərdir, baş götürüb deyəsən.

R ü s t ə m

Çox danışma, gətir qatıq-çörəkdən.
İlan kibi, bir bax, qabıq qoymuşam,
Əziyyətdən dəxi cana doymuşam.
Qan-tər içindəyəm, görmürmü gözün?

G ü l s ə n ə m

Yaxşı, yaxşı, nədir məqsədin, sözün?
Beş-on qarış gedib cüt sürmüşən?
Bən də evdə qalmamışam ki bikar!

R ü s t ə m

Neyləmişən, bir de görüm, a yassar?!
Bənim kibi gün altında bişmişən?
Əlləşməkdən əldən, dildən düşmüşən?
Əllərini qayış, kotan yeyibdir?
Bənim kibi qabarmı eləyibdir?
Əyilməkdən çəkəmmirəm belimi.

Yaxşı, yaxşı, açma bənım dilimi,
Görünür ki, evdə oynamışam,
His-tüstüdən, bir bax, bən də yanmışam.
Əlləşirəm dan açılardan bəri,
İşdən-gücdən durmamışam ki geri.
Neçə gündür başım işə qarışıb,
Əziyyətim, zəhmətim həddən aşıb.
On bir ayı yeyirsən, sallanırsan,
Bir ay az-çox zəhmətə qatlanırsan.
Nə var sənə? Bir kotandır, bir başın,
Bənım kibi yoxdur ki yüz cür işin.
Toy qabaqda, bənımlədir hər zəhmət

Rüstəm

Doğru deyirsən, ay atana rəhmət,
Nədir işin?

Gülsənəm

Dayan bir-bir söyləyim:
Sac asıram, fətir, əkmək yapıram,
Atlı kibi ora-bura çapıram,
Odun, çırpı daşıyıram şələ-şələ.

Rüstəm

Sonra?

Gülsənəm

Dayan, qurtarmadım bən hələ.
Allahın var günü hər səhər-axşam
İnekləri, qoyunları sağıram

Becərirəm bostanını, bağını,
Saxlayıram ağlağan uşağını.
İki gündən bir yağ pendir tuturam,
Gün dirilik bənə olubdur haram.
Dana, buzov, cücə əlindən hələ
Qalmamışdır bəndə daha hövsələ,
Hankı birin bunların bən söyləyim?

Rüstəm

(gülə-gülə)

Bir neçə iş də qoy sənə bən deyim:
Qıllı itə axşamlar yal tökürsən,
Uşaqların yamaqların tikirsən.
Hər gün axşam güclü ocaq çatırsan,
Mürgüləyib camış kibi yatırın.
Hay-hay, əgər bunlara bən iş desəm,
Bu dilimi lap kökündən kəsərəm.

Gülsənəm

İş deyil, bəs nədir?

Rüstəm

Nədir? Oyuncaq.

Gülsənəm

Sən nəyə iş deyirsən bəs, ay qoçaq?

Rüstəm

Gün altında bir gün kotan sürərsən,
Nəyə deyirlər iş, onda görərsən.

Q ə m ə r

(Rüstəmə)

Sənin işin yalnız əkin-biçindir,
Ev işi də baxma, oğlum, çətindir.
Kişi fəhlə, amma arvad bənnadır.

R ü s t ə m

Yaxşı, yaxşı, bu da burdan banladı.
Bənnə olmuş bənim üçün? Neyləyir?
Bən əlləşib, qazanıram, o yeyir.

G ü l s ə n ə m

Qəbul etsəm canına min zəhməti,
Sənin yanında yoxdur heç qiyməti.
İndi ki, bu yerə gətirdin işi,
Otur evdə sən, arvad ol, bən kişi.
Ev işlərin sən gör, çöl işlərin bən,
Sən də gör bir bən görən rahatlıqdan.
Razısanmı?

R ü s t ə m

Razıyam.

G ü l s ə n ə m

Ver əlini,
Amma sonra dəyişdirmə dilini.

R ü s t ə m

Bən sözümdən qaçmaram qorxma.

G ü l s ə n ə m

Yəqin?

R ü s t ə m

Bir saatlıq işdir sənin işlərin,
Nə var onda, su içməkdən asandır.

G ü l s ə n ə m

Yox, bağışla, sənin işin asandır,
Zəhmətimə ancaq verən yox baha.

R ü s t ə m

Bəsdir, sabah məlum olar ağ-qara,
Pozma hələ бүгүnlük əhvalını.

G ü l s ə n ə m

Allah qoysa, sabah görərəm halını.

(hər biri acıqlı bir tərəfə gedir)

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

(Səhnə vaqə olur Rüstəm kişinin evində.
Rüstəm kişi qapı ağzında bir kötük üstündə
oturub çubuq səkir. Anası Qəmər də bir
tərəfdə oturub, cəhrə əyirir. Gülsənəm əlində
ağac və ayaqlarında çarıq Rüstəmə deyir)

G ü l s ə n ə m

Öküzləri qoşub, cütə gedirəm,
Bax, sənə bu vəsiyyəti edirəm.
Bən gəlincə süpür qapı-bacanı,
Uşağım ki, hələ Allah amanı.
Yaxşı saxla, ağlatma, göz-qulaq ol,
Cücə, toyuqlardan dəxi sayaq ol.
Gözlə, aparmasın quzğun, çalağan,

R ü s t ə m

Bildim, bildim.

G ü l s ə n ə m

Darıxma, bir az dayan.
Nehrə çalxalayıb, bir az da yağ tut,
Qaynar qazan as, paltarı yu, qurut.
Qoymayasan daha buzovu gözdən,
Şələ tutub, odun gətir meşədən.
Xəmir yoğur, sac as, ocağı qala,
Bən gəlincə hər bir şeyi hazırla.
Qatıq üçün çalası qoydum cama,

(donunu atır ona)

Bən gəlincə donumu da al, yama.
İnəkləri, qoyunları sağ. Südün

Bişir qatıq çal, qaymağın tut, bildin?

R ü s t ə m

(Rüstəm başına hərəkət verə-verə)

Bildim, bildim, hamısını anladım.

G ü l s ə n ə m

Bən gedirəm.

(Gülsənəm gedir)

R ü s t ə m

Allaha ismarladım.
Hay, hay, duza gedirsən, ay binəva,
Axşam qayıdanda vardır tamaşa.
Qəbul edim gərəkdir tənəsin,
Cüt sürmənin ləzzətini qoy görsün.

(Çubuğunu boşaldıb anası Qəmərə
yaxınlaşaraq)

Gültək bir az açıl, danış və söylə!

Q ə m ə r

Nə söyləyim? Açıl bənim başımdan.

R ü s t ə m

Bir az yenə danış cavanlığından.
Atam səni əvvəlcə harda gördü?

Sənmi sevdin onu, yoxsa o sevdi?

Q ə m ə r

Ələ salmamısan, rədd ol, ay çağa?

R ü s t ə m

Salmamışam səni ələ, ay ağa,
İstiyorum bir azca söhbət edək.

Q ə m ə r

Kefim yoxdur, başımı eləmə təng.

R ü s t ə m

Eləmirsən indi bənimlə söhbət?

(tərafə)

Kefə götürürəm bən səni bu saat
Hanı düdük, hanı? Əlimə alım,
Bir az anam üçün oxuyub çalım.

(düdüyü götürüb çalır)

İrəvanda mən işlərəm,
Xəncərimi gümüşlərəm,
Bir öpərəm, üç dişlərəm,
Üç telli, dörd telli, geş telli durna.

Haralısan, haralı, durna,
Sənsən aləmin maralı durna.
Evlərinin ardı təpə,
Yağış yağar səpə-səpə.

Oyadaram öpə-öpə,
Üç telli, dörd telli, beş telli durna.
Haralısan, haralı, durna,
Ovçu əlindən yaralı durna.

Q ə m ə r

Bu havanı gözəl çalırdı atan,
Oxuyurdu, valeh olurdu insan.

R ü s t ə m

Atam ki, var dünyada tək kişi idi,
O tutduğu işlər kimin işi idi?
Gözəl, uca boylu bir insan imiş,
Adlı, sanlı igid pəhləvan imiş.
Söylə görüm, atammı sevdi səni,
Yoxsa sənmi?

Q ə m ə r

Yox, yox, o sevdi bəni.

R ü s t ə m

Atam sevmiş səni? Bəs bən eşidən,
Ölürmüşsən onun məhəbbətindən.
Gecə qapıları özün açmısan,
Qoşulmuşsan rəhmətliyə, qaçmısan.

Q ə m ə r

Bəsdir, bəsdir, danışma çox Allahsız.

R ü s t ə m

Aləm deyir, bən demirəm ki, yalnız
Deyirlər ki, çox gözəl idi atan,
Anan sevdi gətirdi.

Q ə m ə r

Danışma böhtan.
Məgər ondan əksik idim bən özüm?
Oğlanlardan can alrdı qaş-gözüm.
Cavan idim, gözəl idim, çağ idim,
Lalə tək qırmızı, su tək ağ idim.
Atan hər gün yol üstündə dururdu,
Bənə baxır, bıqlarını bururdu.
Çöldə çiçək dərib bir-bir qoxurdu,
Qəmli-qəmli mahnılar oxuyurdu.

R ü s t ə m

Səni o çox sevirmiş, söylə görüm,
Sən də onu sevirdinmi?

Q ə m ə r

Nə deyim...
Heç kəs bənim ürəyimi bilmiyor,
O öləndən bəri qəlbim gülmiyor.
Beş yaşında uşaq idin sən onda,
Oyniyordun öz başına bir yanda.
Ondan sonra bən dirilik etmədim,
Çox istəyən oldu, ərə getmədim.

(Bir uşaq qaça-qaça gəlir)

Rüstəm əmi, tez ol, bir yekə dana,

Haradansa girib sizin bostana.
Yıxıb bütün qovun-qarpız tağını,
Dağıdır indi də qonşu bağını.

R ü s t ə m

Nə diyorsun? Vay!..

Q ə m ə r

Tez ol, get baş çək!

(gedirlər)

Bənimlə söhbət eliyor bu dəbnək.
Kişi kibi arvad gedib işliyor,
Uşaq tək bu evdə milçək kişliyor.
Ax, ay keçən günlər, keçən kişilər,
İndikilər də adların qoyub ər.
İş üstündə arvadla höcətləşir,
Bənim işim səndən çətindir diyor.
Biz ki, belə şeyləri heç görmədik,
Dünyada bilmədik nədir tənbellik,
İndikilər ancaq canın bəsliyor.
Biz işi bir-birimizdən qapırdıq,
İş üstündə atlı kibi çapırdıq.
Bu ondandır ki, yox sevgi, məhəbbət,
İndikilərdə qalmayıb sədaqət.

(Rüstəm acıqlı yavaş-yavaş gəlir)

Q ə m ə r

Rüstəm, nə var?

R ü s t ə m

(acıqlı)

Qoy görək bizi sən də,
Bir tutar qalmayıbdı bağ-bostanda.
Neyləyim? Ah, neyləyim, heç bilmirəm,
Saman təpəcək dərimə Gülsənəm.

Q ə m ə r

Öz təqsirindir, çək, əsla darıxma.

R ü s t ə m

Sus, qəlbimi bir yandan sən də sıxma.

(Rüstəm əkin yerinə tərəf baxıb heyrətlə)

Nə həvəslə işliyor, bir ora bax!
Zalım qızı əsla bilmir yorulmaq.
Deyəsən ki, əzəldən bu cütçüdür,
Yüz ildir bu çöllərdə əkinçidir.
Hələ gedim bir azca yağ-şor tutum.

(Sağdakı kirli paltarları ayaqları ilə itələyir)

Bu paltarları harda yuyub qurudum?
Bir iş deyil, ürək sıxır, yassardır,
Arvad işi özü kibi murdardır...
Bu günlər də nə tez keçir? Dan atır,
Papağını çevirirsən, gün batır.
Heç bir şeyi hələ hazırlamadım,
Çörək üçün xəmir də yoğurmadım.

(evə girir)

Q ə m ə r

Rüstəm, Rüstəm!

R ü s t ə m

(evdən)

Nə var, ana?

Q ə m ə r

Ay aman!
Cücələri vurub getdi çalağan.

(Rüstəm sürətlə dışarı yüyürüb)

R ü s t ə m

Allah, Allah, bu nə iş idi düşdüm,
Arvad işinə bən niyə girişdim.

(Əlinə ağac alıb evin arxasına tərəf qaçır.
Sonra acıqlı bir halda qayıdıb, yenə evə girir)

Vay-vay, bura bax, it yeyir xəmiri,
Zəhrimar ye, aha, gavurun biri.

(İti vurur, it içəridə zingildəyir,
Rüstəm dışarı çıxır)

R ü s t ə m

Hanı köpək?

Q ə m ə r

Bən nə bilim?

R ü s t ə m

Bəs haradan it girdi, sən görmədin?

Q ə m ə r

Dal qapıdan.

R ü s t ə m

Lap başımı itirdim, ah, neyləyim?
Axşam oldu, Gülsənəmə nə deyim?

(Uzaqdan iki nəfər arvad gəlir)

Kimdir bunlar?

Q ə m ə r

Qudamızdır, deyəsən.

R ü s t ə m

Ay nəsliniz kəsilsin yer üzündən,
Bunlar da vaxt tapdı qonaq gəlməyə.
Düşdüm bu gün əcəb işə, kələyə.

(qudalara)

Nə var, canım, həftə yeddi-siz səkkiz,
Səhər-axşam bu daxmada düşürsünüz.

Q ə m ə r

Rüstəm, Rüstəm, ağlın azıbdır, nədir?
Salam verib şirin dil ilə dindir!..

R ü s t ə m

Sən Allah, bir rədd ol bənim başımdan,
Cücələri vurub-getdi çalağan.
Bostan orda, xəmir burda yeyildi,
Bir de görüm bunları kim eylədi?
Onlar ilə qohum olandan bəri
Xərcəng kibi yeriyyəyir geri-geri,
Çərximiz döndü, işləmir bəxtimiz.

Q u d a l a r

Allah iraq eyləsin, neylədik biz...

Q ə m ə r

Rüstəm!

R ü s t ə m

Əl çək!

Q ə m ə r

(qonaqlara)

Qurban olum, ay quda,
İnciməyin ağlı azıb, arvada
Bir söz üstündə tutubdur acığı,
Sizdən alır heyfini axşam çağı.
Bir də bunun hər gün halı dəyişir.

Q u d a l a r

Eyib deyilmi? Bax, nələr söylüyor.
Bu sözləri bilsə bizim kişilər,
Allah göstərməsin, böyük qan düşər.

Q ə m ə r

Siz Allah, ay quda, söz deməyin.

R ü s t ə m

Gedin, hər nə bilirsiniz, söyləyin.

Q ə m ə r

Ağlın azıbdırımı? Sus, azğın, axmaq.

Q u d a l a r

Boylə adam ilə heç qohum olmaq.
Bizə yaraşmaz, gəl gedək, gəl gedək.

Q ə m ə r

Dəlidir o, gərək qulaq verməmək,
Siz Allah, gəlişin.

Q u d a l a r

Burax, sən tanrı.

(acıqlı gedirlər)

Q ə m ə r

Öləydim kaş, görməyəydim bunları,
Xalq içində namus, həyamız getdi,
Bu yaramaz, gördünüz mü, nə etdi?!

(Rüstəm öz-özünə fikirli gəzir)

R ü s t ə m

Xəmir yeyildi, tapdalandı bostan,
Cücələri vurdu-getdi çalağan.
Neyləyim bən?

Q ə m ə r

Zəhrimar et canına,
Bulaşasan görüm səni qanına.

(Beşikdə uşaq ağlayır)

R ü s t ə m

Kəs səsini, murdar oğlu, bihəya,
Ağlıyorsan, canın çıxınca ağla.
Bənim indi şənlik yoxdur macalım,
İt günündən yaman olubdu halım.

(Gülsənəm gülə-gülə gəlir.
Uşağın səsini eşidib)

G ü l s ə n ə m

Ay kişi, bu uşaq neyçün ağlıyor?

Rüstəm

Bən neyləyim? Küçük tək vinqıldayır,
Görürsən ki, işim, gücüm, əməyim

(Gülsənəm beşikdən uşağı alıb dışarı çıxır)

Gülsənəm

Ağlama, ağlama, quzum, əmliyim,
Nə var, nə yox?

Qəmər

Heç soruşma olanı,
Yeyib qurtardı danalar bostanı.
İki cücə vurub-getdi calağan.

Gülsənəm

Siz burada deyildinizmi insan?

Rüstəm

Bən neyləyim?

Qəmər

Köpək yedı xəmiri.

Gülsənəm

(Rüstəmə)

Neyləyirsən bəs bu səhərdən bəri?

Qəmər

Nə yağ tutub, nə paltarı yuyubdur,
Söhbət edib, uşaq tək oynayıbdır.

Rüstəm

(o tərəfə)

Yaman yerdə axşamladım, neyləyim?
Bu qədər iş, yalnız başımdır bənim.
Tutaq ki, lap öküz kibi çalışım,
Bilmirəm ki, hankı işə yapışım.

Qəmər

Hələ işlər var ki, deyə bilmirəm.

Gülsənəm

Nə var məgər?

Qəmər

Nə deyim, ay Gülsənəm!
Allah bizi nə pis gündə yaratdı!
Qudaların üzü üstə qayıtdı.

(Bu halda Fatı və Yunis daxil olur)

Yunus

(Qəmərə)

Niyə?

G ü l s ə n ə m

(*Yunusa*)

Yavaş görək.

Y u n u s

Nə olmuş mægər?

G ü l s ə n ə m

(*Yunusa*)

Aman ver bir söyləsin, ay bəxtəvər.

Y u n u s

(*Rüstəmə*)

Rüstəm, nə var?

G ü l s ə n ə m

(*Qəmərə*)

Bir de görüm, nə oldu?

Q ə m ə r

Ah, nə deyim, kişin bir üz qoymadı.
Dedi, dedi hər nə çıxdı ağzından,
Qayıtdılar yazıqlar kör-peşiman.

F a t ı

(*o tərəfə*)

Bəxtim düyünləndi yenə ah, Allah!

G ü l s ə n ə m

Görürmüsən, nə işlər açdı, vay, vay...

Y u n u s

Rüstəm, bu nə oyundur, açdım yenə?

R ü s t ə m

Fikir vermə, boylə arvad sözüne.

Q ə m ə r

Qorxuram ki, geriləsinlər qızı.

G ü l s ə n ə m

Görüm Allah qırsın, qurtarsın sizi.
Görüm sənin daş düşsün o başına,
Zəhər qatılsın, ay kişi, aşına

R ü s t ə m

Daş da düşsün, dağ da düşsün başına.
Başım, beynim yoruldu, bəsdir, bəsdir!
Oraq kibi gör nə doğrayıb tökür,
Nə oldu ki? Göylərmi parçalandı?
Qiyamətmi qopdu? Südmü calandı?
Mal-heyvana azar-bezarmı düşdü?
Qayalara sürülərmi daraşdı?

Qızıl ilə yazmalı bu məsəli,
Qırx arvadın bir toyuqca yox ağılı.

Gülsənəm

Ağlın, kamalın görürəm ki, çoxdur,
Tutduğun iş kamalını andırır.

Rüstəm

Sizin ilə danışmağa baş gərək.

(hirsli gedir)

Yunus

(Gülsənəmə)

Fikr eləmə, bir az sakit ol görək,
Kişi kibi söz verirəm, gəl inan,
Hər nə olsa, əl çəkməzlər Fatıdan.
Əmlik kibi böylə bir qız harda var?
Tapamazlar çıraqla axtarsalar.
Rüstəm hara getdi?

Gülsənəm

Gora, nə bilim?

Yunus

Dava-filan arar, ardınca gedim.

(Yunus gedir, Gülpəri gəlir.)

Gülsənəm onu görünca qorxulu bir səsle)

Gülsənəm

Nə var, ay qız?! Xoş gördük, ay Gülpəri.

Gülpəri

Aparmağa gəldim bizim şeyləri.

Gülsənəm

Niyə?

Gülpəri

Oylə!

Gülsənəm

Axır niyə?

Gülpəri

Oylə, boylə!

Gülsənəm

Nə olubdur? Bircə səbəbin söylə,
Qapıdakı kimdir?

Gülpəri

Əhməd qudandır.

Gülsənəm

Niyə gəlmir? Görməmişəm haçandır.
(Əhmədin əlindən tutub gətirir)

Ay quda, gəl bir az otur, danışaq.

Əhməd

Yox, gedəcəyəm.

Gülsənəm

Küsmüsən? Gəl barışaq,
Qohumluqda çəkişməyən bərkişməz,
Hər bir sözə insan atılıb-düşməz.
Otur, otur, xoş gəlmisən, öyləşin!

Əhməd

(otura-otura)

Əyləşməyə bir üz qoydumu kişin?

Qəməər

Adam onun sözündən inci yərmi?
Ağlı olsa, o sözləri deyərmi?

Gülsənəm

Nə eləyək? Xasiyyəti boylədir.

Əhməd

Rüstəm acıqlı, hirslidir, öylədir,
Amma hər bir şeyin də bir yolu var.

Gülsənəm

Bu sözləri buraxın, ay qudalar.

Qəməər

Fatı kibi qızdan olurmu keçmək?
Onun başına sancınız, nə etmək?

Gülpəri

Gəlnimizdən yerdən göyə razıyız.

Gülsənəm

Pis adında, demək ki, qaldıq biz?

Gülpəri

Yox, yox, niyə?

Gülsənəm

Boylə çıxır sözündən.

(Rüstəm gəlib acıqlı evə girir)

Gülsənəm

(o tərəfə)

Zəhər damır bir baxın üz-gözündən.

(Əhmədə)

Söylə görüm, kürəkənim necədir?
Hərdən-birdən ki, xatirimə düşür,
Qəlbim nanə yarpağı tək titrəyir.

Əhməd

Çox sağ olun, əllərinizi öpür.
Xalam evdə yəgin nigaran qalmış,
Qalx, dur, gedək, ey Gülpəri.

Gülsənəm

Nə olmuş?
Qan düşməyib, nə var məgər?

Əhməd

Yenə də
Gedək ona xatircəmlik verək də.

(getmək istəyirlər)

Gülsənəm

Xoş gəldiniz, bəndən qudama söylə,
Hay, hay, qohumluq heç olurmu boylə?
Boş söz üçün necə keçir Fatıdan?

Əhməd

Bən onu sakit edərəm.

Gülsənəm

Əhməd can!
Unutma bizləri, gəl-get arabir.

Əhməd

Əlbət, əlbət.

Qəmə

Çox sağ olun!..

(gedirlər, Qəmə və Gülsənəm
onları yola salırlar)

Fatı

Ey qadir,
Mehriban Allahım, əlimdən bənim
Alıb anamı qoymadın sən yetim.
Onsuz bənim bəxtim yatıb, sönərdi,
Güzaranım it gününə dönərdi.

Rüstəm

(Qapı ucundan baxıb o tərəfə deyir)

O yağlı dil ki, bu arvadlarda var,
İlanı da yuvasından çıxardar.

Fatı

Ana övlad üçün böyük nemətdir,
Ana Allahdan mərhəmət, rəhmətdir.
Heç bir qız olmasın evdə anasız,
Qəlbi sızıq, köməksiz, qol-qanadsız.

Rüstəm

Arvad işin cocuq işi sanırdım,
Onların həqqin bilməyib danırdım.
Arvad mələk imiş, iqrar etməli,
Boylə arvadların sözün tutmalı.
Arvad tikər evi, arvad da yıxar,
Yaxşı arvaddan yaxşı bir şey nə var?

(Gülsənəm və Qəmər oynaya-oynaya
daxil olurlar. Rüstəm qaçır)

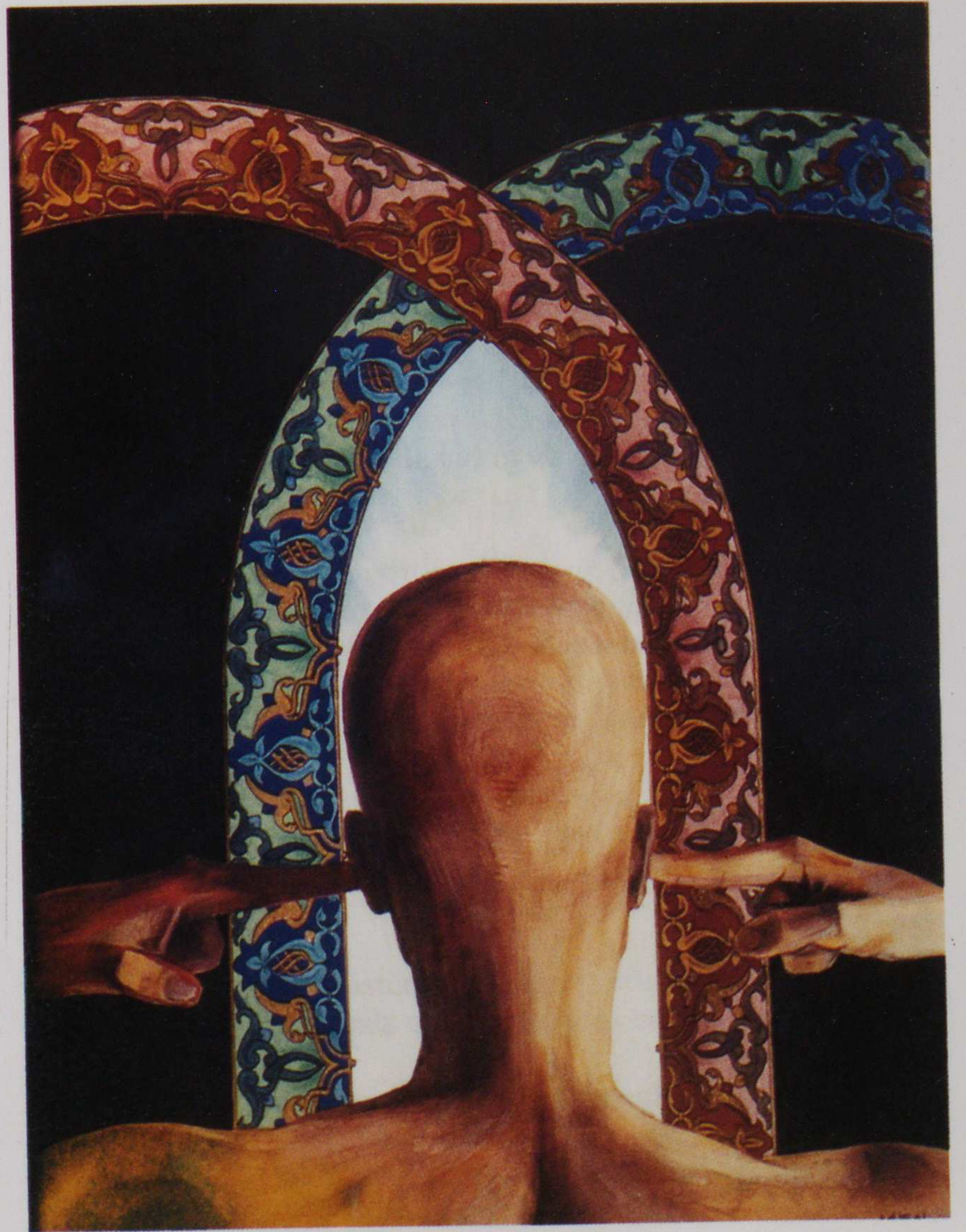
(Nəğmə oxunur)

Samavara od salmışam,
İstəkana qənd salmışam,
Yarım gedib, tək qalmışam.
Yarın canı, yarın canı,
Sana qurban bənım canım.

Ağacda alma turş olur,
Yerə düşər meyxos olur,
Bir çox kişi sərxoş olur.
Yarın canı, yarın canı,
Sana qurban bənım canım.

(pərdə)

1912

IDEAL VƏ İNSANLIQ

İDEAL VƏ İNSANLIQ

İştirak edənlər:

İnsanlıq – İnsanlığın heykəlini təsvir edən orta yaşlı, alicənab bir qadın

İdeal – İnsanlığın idealını təsvir edən on iki yaşında nurani bir uşaq.

Vicdan }
Ədalət } ağ qanadlı, təmiz geyinmiş nurani gənclər
Mərhəmət }
Səadət }

Fəlakət }
Zülm } qara qanadlı, çirkin və qorxunc simalı adamlar
Şeytan }

Səhnə alçaq və fəqirənə döşənmiş bir otağı təsvir edir. Otağın sağa, sola və arxaya açılan üç qapısı var. Pərdə açıldıqda İdeal xəstə bir halda yatağına uzanmış, İnsanlıq İdealın başı ucunda durmuş və həzin bir vəziyyət almışdır. Fəlakət qara, iri qanadlarını qürur ilə onların üstünə gərmiş.

İdeal

(həyəcanla)

Nədir üstümdə bu ağır pərdələr?
Ətrafımda qaranlıqlar rəqs edər.

(Əllərini havada oynadaraq)

Qaldır, anam, yırt onları parçala!

İnsanlığı

(müztərib)

Anlamam ki?.. Sayıqlıyor... ey movla,
Sən şəfa ver!

İdeal

Ox! Həyatım çəkilir,
Bir güc altında varlığım əzilir.
Uf, Allahım, söndüm, bitdim, tükəndim!

(*Taqətsiz halda İnsanlığa sarılır. İnsanlığı
İdealın başını qolları arasında oxşaya-oxşaya*)

İnsanlığı

Müztərib olma heç, əməl çiçəyim!
İnləmə pək, sən inlədikcə hər an
Qəlbimdə bayquşlar edər aşıyan.
Diləyimin ətir saçan gülüsən,
Açılmadan solmaq, yavrum, həp nədən?
Sən bənim yolgöstərən yıldızımsan,
Bütün səadətim asılmış səndən.
Sən sönsən, bən də solar, sönərəm,
Çıldırılmış dişi arslana dönərəm.
Qaranlıqda saparam hər bir yola,
Sükansız bir gəmi kibi sağ-sola.

İdeal

Anam, sus, səndə artdıqca həyəcan,
Qopar qəlbimdə bir amansız tufan.

İnsanlığı

Pəki, yavrum, bən susaram, kaş ki sən
Dincəl, şəfa bul!

İdeal

Pək uzaq o bəndən

(*Zülm, Şeytan sol qapıdan daxil olur və amira-
nə bir vəziyyət alaraq, sıra ilə duruyorlar. Fə-
lakət qanatlarını çırparaq onlara təzim edir.
İdeal onları görünəcə xələcə ilə*)

İdeal

Bu qorxunc simalar, anam, bax kimdir?
Həpsi bəni boğmaq, əzmək istiyor.
Dəmir barmaqları sərəsər həp qan.

İnsanlığı

Qorxma, oğlum! Onlar da adi insan.

İdeal

İnsan bumu?

Şeytan

(*istehza ilə*)

Əvət! Səfil bir cocuq.

İdeali

Bunlarda mərhəmət, ədalət heç yox,
Simalarından həpsi zalım, cəllad.

Zülm

(hiddətlə)

Coşma, ey naxələf və azğın övlad.

(Zülm və Fəlakət qanadları ilə İdeali vuruyor,
İnsanlığı müdafiə ediyor, yalvarıyor)

İnsanlığı

Allah üçün veriniz, bu əllər
Sizdən bir mərhəmət, ədalət bəklər.

Zülm

(amiranə)

Məhşər kimi bütün yer, göy yığılsa,
Atəş alsın, həpsi yanıb kül olsa,
Bizdən bir mərhəmət? Məhal əmrdir.

İnsan

(iczlə)

Ey Həqq! Gözün bizi heçmi görmiyor?

Şeytan

Görsə belə, yardımını istəməm,

Burak əzilsin, çeynənilsin adəm.

(Şeytan İdeali vurmaq kibi bir vəziyyətdə bulunur)

İnsanlığı

Toxunmayın! Ah, insanlığı eşqinə!

Zülm

Sus! Ey xırçın, insanlıqdan bənə nə?
Bu sözlərin mənasını düşünməm.
Boylə səfil üzlər görmək istəməm!
Bənə şəxsi mənfəətimdən danış!
Beşikdəyəkən oldum onlarla tanış.
Bən həp onun ruhilə bəslənmişəm,
Yalqız kəndi xeyrimi güdmək peşəm.
Bən yaşayım, aləm məhv olsun, batsın,
Kaş istəyim bənim vəxtində çatsın.

Şeytan

Əvət, bu söz ildırım tək qüvvətli,
Bir həqiqət ki, topdan da dəhşətli,
Afərin boylə düs-döğru sözlərə.

Zülm

Boylə səfil, uçuq, ölgün üzlərə
Baxdıqca ruhum, ürəyim şadlanır.

İnsanlığı

Mərhəmətsiz! Ruhun, qəlbin aldanır.
Aldanır həp nəfsin kibi Şeytana.

İdeal

(Çıldırılmışcasına İnsanlığa sarılaraq sürətlə)

Qanadlanıb, gəl uçalım bir yana!

İnsanlıq

(şəfqətlə)

Pərəstiş etdiyim yavrum, nerəyə?

İdeal

Bu aləmdən pək uzaq bir kürəyə.

Şeytan

(istehza ilə)

Uçamazsın! Qanatların əzilir.

İdeal

Bu aləmdə insan, insan gəmirir.

Yer-göy bütün qandır, anam, qandır, qan!

(Çıldırılmışcasına acı və sönük bir qəhqəhədən yatağına düşər)

İnsanlıq

Sən yardım et yavruma, ey yaradan!

Yox olasan səni, ah, ey Fəlakət!

Fəlakət

(hiddətlə)

Qadın, bən ki, daim bulduqca fürsət,
Sizinlə aşna olandan bəri,

Durmamışam bir an xidmətlə geri.
Durmadıq ya! Qəlbimizi gəmirdik!

Biz inləyib, eridikcə sümürdün,

Ey Ədalət! Ey Mərhəmət! Ey Vicdan!

Zülm

Biz varkən onlar olmaz hökmran.

(Ədalət Mərhəmət və Vicdan sağ qapıdan daxil olur)

Vicdan

Alicənab qadın! Nədir istəyin?

İnsanlıq

(heyətlə)

Siz kimsiniz?

Mərhəmət

Biz həp adın çəkdiyən Vicdan, Ədalət.

İnsanlıq

Ey mələksimalar,

Xəzan vurmuş yapraq tək yavrum inlər.

Həq eşqinə yavrumu qurtarınız!
Öksüz, gömöksüzdür.

Ə d a l ə t

Əmin olunuz.

V i c d a n

(İdealı diqqətlə süzdükdən sonra)

Pək müdhişdir zavallının əhvalı,
İnsanlığın ölgün, solğun İdealı!
Köç bin illik tarix alnında zahir,
Gələcək pək dumanlıdır, kim bilir?
Halın isə acınacaq bir haldır.

Ş e y t a n

Bu haldan qurtarmaq onu məhaldır.

Ə d a l ə t

Pək çabuk qurtulur Vicdan olursa,

Z ü l m

Bəncə, bütün dünya-aləm yığılsa,
Qurtarmaz!

İ d e a l

Bu söz bir saçma sözdür,
Ədalət, Mərhəmət, Vicdan qurtarır!

Ş e y t a n

Hər birinin qarşısında bin güc var.

V i c d a n

O güclər pək çabuk olur tarmar.

Ş e y t a n

Fəlakətə qarşı nərdə bir qüvvət?

M ə r h ə m ə t

Parla, Səadət, məhv olur Fəlakət.

Z ü l m

Məhv olmayınca biz, o məhv olamaz!

Ə d a l ə t

(əlini qılınca uzadaraq amiranə)

Dəf olunuz, haydı, alçaq, yaramaz!

İ n s a n l ı q

Üstümüzdə qanad aç, ey Səadət!

Ş e y t a n

Nə durmuşsun? Ey sütunlu Fəlakət!
Qüvvətini cəm et, vur, yix, ez, gəmir!

Ə d a l ə t

(qəzəbli, qılıncını çəkərək)

Bax, bu qılınc haqsızları titrədir,
Bükülməyən boyunları bükdürür.

Z ü l m

(qılıncı çəkir)

Bax! Bu qılınc ondan daha kəskindir.

Ə d a l ə t

Sözlə deyil, işi əməl bildirir.

(hücum edir)

Al, yaramaz!

Z ü l m

(yıxılır)

Bitdim, tükəndim bən, ah!

M ə r h ə m ə t

Yıxıl! Məhv ol! Həqqə köməkdir Allah!

(Vicdan, Ədalət və Mərhəmət şən və
müzəffərəyə bir vəziyyət alaraq, qadına
və çocuğa yaxınlaşır)

M ə r h ə m ə t

Sevin! Açıl, gül, ey qadın, ey ünsüz!
Artıq sizi qurtaracaq haldayız.

İ n s a n l ı q

Yaşayınız! Bin-bin təşəkkür sizə!
Pək yardım etdiniz səfil ünsüzə!

(Bu aralıq Zülm yavaşca durar, kimsə
görmədən sol qapıdan çıxar. Daha
sonra Şeytan çıxar. Fəlakət sağ qapıdan
qaçmaq istərkən Səadət daxil olur.
O, Fəlakəti yaklayaraq)

S ə a d ə t

Getmə! Dur, mərhəmətsiz, alçaq, azgın!
Artıq yetər, yetər bidar etdiyin!
Al haqqını!..

F ə l a k ə t

(yerə yıxılır)

Of, məhv oldum, ey alçaq.

M ə r h ə m ə t

Alçalamaz həq, ucalır daima.

V i c d a n

Zalımlardan alır hər an intiqam.

*(Səadət nurani qanatlarını qadınla
çocuğun üstünə açır, səhnə aydınlaşır)*

M ə r h ə m ə t

(İdeala yanaşıb)

Dur, yavrum, dur!

İ d e a l

Bən xəstəyəm, duramam!

İ n s a n l ı q

Yavrum! Dur ki, məhv oldu həp Fəlakət,
Üstümüzdə qanad açmış Səadət.
Daim qaranlığı görən gözlərin,
Qalx, imdi də işıq, səadət görsün.
Bak! Nasıl parlıyor Ədalət, Vicdan,
İçimizdə həq olmaqda hökmran,
Çiçək kibi açıl, günəş tək parla!

S ə a d ə t

Dur! Yavrum, dur, İnsanlığı alqışla!

İ d e a l

(İnsanlığa)

Hay-hay, anam, bu işığa aldanma!
Bir gül açılmaqla bahardır, sanma!
Barmağımın ucundan diqqətlə bax.

(Səhnənin işığı çəkilir, arxa qapı açılır.)

*Duman tüstü və alov içində bir biyaban
görünür. İldırım hiddətlə çağırır. Mühib
və qorxunc səslər eşidilir, İdeal əli ilə
biyabanı göstərərək)*

Qan içində üzür sərəsər afaq.
Yer, göy bütün atəş, dumandır, qandır,
Zülmün dəmir pəncəsi hökmrandır.
Vuran, ölən, boğan, əzən, əzilən,
Qovan, qaçan, düşən, kəsən, kəsilən,
Həpsi insan, həpsi sənin övladın,
Çəkməyiniz hələ səadət adın!

*(Arxa qapı qapanır, səhnə aydınlaşır,
həpsi heyvət içində)*

Hər yerdə zülmün pəncəsi güclüdür.

V i c d a n

Gözəl cocuq, yoxmu bir tədbir?

İ d e a l

Var, əvət, var, bu dərddə yalnız dərman,
İslah etsin kəndini hər bir insan.
Kəndini öyrənib, kəndin tanısın,
Zatındakı həqiqəti anlasın.
Öyrənir, anlarsa, parlar iqbalım.

İ n s a n l ı q

Sən parlarsın, çiçəklənir iqbalım.

İ d e a l

Getməliyəm bən içinizdən hələ.

İ n s a n l ı q

Bəni kimə tərki eliyorsun boylə?

*(İdeal əlilə Vicdana, Ədalətə, Mərhəmətə
işarə edərək)*

İ d e a l

Ədalətə, Mərhəmətə, Vicdana
Onlardan sən, anam, bir an ayrılma!
Hər əmrinə, hökmünə qıl itaət!
Bu itaət həqqə olur ibadət.

*(Üzünü Ədalətə, Mərhəmətə,
Vicdana tutaraq)*

Siz ey insanlığın işıq məşəli!
Həqqin bükülməyən qüvvətli əli!
Anamı bən sizlərə ismarladım,
Sizləri də həqqə. Daha bən getdim.

*(Səhnənin işığı çəkilir, arxa qapı
açılır, İdeal bir nur şəklində göyə uçur.
Həpsi onu heyratla seyr edir)*

V i c d a n

Mələklərin qanadında yüksəlir,
Həqqi bulmuş, bax, onunla birləşir.

Ə d a l ə t

Bax, bax, yuxarıdan itdikcə nəzər,
Göydən yerə ətək-ətək nur sərper.

M ə r h ə m ə t

Ürəklərdə yuva edər, həp o nur
Ədalət, mərhəmət, vicdan doğurur.

İ n s a n l ı q

(təsirlə)

Of, mələyim, sevgili İdealım!
Sənsiz nasıl keçər həyatım, halım?

(Dizi üstə çökərək əllərini yuxarı qaldırır)

Ey yaradan! Ey ərvahlara yəmin!
Sən qovuşdur bəni yavruma!

H ə p s i

Amin.

1914

QEYDLƏR

VƏTƏN (s.12)

İlk dəfə A.Şaiqin əsərlərinin dördüncü nəşrində avtoqraf əsasında çap olunmuşdur (bax: 2-ci cild, Bakı,1959, s.7). Şairin arxivində saxlanan avtoqrafda: «Qardaşım Sabir və Səhhətə yazdığım «Vətən» sərlövhəli mənzumə» qeydi də vardır. Bu şeri A.Şaiq 1905-ci ildə Şamaxıda yaşayan iki şair dostuna göndərmiş və həmin ildə onlardan şer ilə cavab məktubları almışdı. A.Səhhətin

Şaiqa, neyləsin axır, söylə, biçərə vətən?

Tapmayırsən Səhhət üçün dərdinə bir çarə vətən, –
beyti ilə başlanan mənzum məktubu Azərbaycan MEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır (inv. № 4500).

Sabirin göndərdiyi mənzum məktubu isə A.Şaiq 1920-ci illərin əvvəllərində ədəbiyyatşünas S.Mümtaza vermiş və o, həmin məktubu geri qaytarmamışdır.

İlk avtoqraflardan birinin axırına aşağıdakı beyt əlavə olunmuşdur:

Vətən, Vətən dedim hər qədr ki, canım var,
Mətanətim, təpərim, taqətim, təvanım var.

BİR QUŞ (s.13)

«Füyuzat» jurnalı, 3 mart 1907, № 11, s.170. «Müəllim Mirzə Abdulla Talıbzadə» imzası ilə dərc edilmişdir. 3-cü nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə salınmışdır. Burada müxtəlif avtoqrafları olan şerin son nəşri əsas götürülmüşdür. Türk şairi Əkrəmbəy Rəcəzadəyə nəzirədir.

BÖYÜK XADİM (s.14)

«İrşad» qəzeti, 2 dekabr 1907, № 122. «Mərhum ədibimiz Həsən bəy Məlikov cənablarının vəfatı münasibətilə deyilmiş ədəbiyyatdır» sərlövhəsi ilə çap olunmuş bu şerin yenidən

işlənmiş müxtəlif nüsxələri vardır. İlk əlyazmalarında və ilk nəşrlərində şer belə başlanırdı:

Bu sənmişən, ey dahiya, ey nəcmi-müzəffər!

Almış səni ağuşuna tabuti-mükəddər!

Üçüncü nəşri çapa hazırlarkən müəllif şeri yenidən işləmişdir. Biz axırını nüsxəni əsas götürdük. Yalnız ilk beyt yeni əlifba ilə yazılmış bir avtoqrafa əsasən olduğu kimi bərpa edilmişdir.

NİYƏ UÇDU? (s.14-15)

«İrşad» qəzeti, 15 dekabr 1907, № 128. Şerin sonunda «Stavropol, 5 iyun 1907-ci il» yazılmışdır. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Şerin bir neçə variantda avtoqrafı vardır. Tərtibçi son nəşrlərdə şerin dilini sadələşdirmişdir.

ƏKİNCİ (s.15)

«İkinci il», Bakı, 1908, s. 40. Son iki nəşrə daxil edilmişdir. Tərtibçi şerin dili üzərində işləmiş, çüzi düzəlişlər aparmışdır.

ƏKİN NƏĞMƏSİ (s.16)

«İkinci il», Bakı, 1908, s.38. Son iki nəşrə daxil edilmişdir.

KÖÇ (s.16-17)

Şer son nəşr əsasında verilir (s. 13). Həmin nəşr üçün hazırlanan materiallar içərisində müəllifin, üzərində qeydləri olan bir məşin yazısında şerin 1907-ci ildə yazıldığı göstərilmişdir. Şairin arxivində olan qara cildli şerlər dəftərində isə şerin yazılış tarixi yoxdur.

PARÇALAR (s.17)

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Müxtəlif avtoqrafları olan bu şer müəllif tərəfindən üçüncü nəşr üçün işlənmiş, dili sadələşdirilmişdir. Bəzi son avtoqraflarda birinci beyt bərpa olunduğu üçün biz də olduğu kimi saxladığımız.

Üç bənddən ibarət olan bu şer ilk əlyazmalarında «Atəşlərim», «İnanın» və «İğbirarım» sərlövhələri altında müstəqil mənzum parçalar kimi verilmişdir.

Birinci bənd 1908-ci il fevralın 22-də, ikinci bənd isə həmin il fevralın 27-də yazılmışdır.

İYİRMİNCİ ƏSRƏ XİTAB (s.17-18)

«İrşad» qəzeti, 10 yanvar 1908, № 5. İlk çapında «Yaşadığımız əsrə xitab», bir sıra avtoqraflarda «On dördüncü əsrə xitab» (hicri ilə) sərlövhəsi ilə verilmişdir. Əsərlərin ancaq birinci nəşrinə daxil edilmişdir. Biz son variantı əsas götürdük.

HÜRRİYYƏT PƏRİSİNƏ (s.18)

Birinci və dördüncü nəşrə salınmışdır. Son nəşrdə müəllif bəzi düzəlişlər etmişdir. Bir neçə avtoqrafı olan bu şerə verilən adlar da müxtəlifdir: «Sevdiyim bir mələk», «Hürriyyətə tövhə», «Sevgiliyə», «Hürriyyət pərisinə», «Pəriyi-hürriyyətə» və s. Bütün avtoqraflarda şerin yazılış tarixi «29 mart 1908-ci il» göstərilmişdir. Lakin müəllif sonralar yazdığı «Müsəlman xanım əfəndilər» adlı məqaləsində həmin şerin 1909-cu ildə yazıldığını göstərir və iki bəndini dərc edir (Bax: «Açıq söz» qəzeti, 8 aprel 1917, № 445). «Birinci dəfə əldə etdiyimiz pəriyi-hürriyyət qara buludlara gömülməyə məcbur olduğu zaman həmin 1909-cu sənədə şu mənzuməyi demişdim.

Pəriyi-hürriyyətə!

Söndün nə çapıq, ruhuma sifvət verən ey nur!

Didari-cəmalınla sənin mən yaşıyordum.

Şövq ilə o daşğın dərələrdən aşıyordum.

Hicrin məni, ah, etdi yenə xəstəvü rəncur.

Məzlum gecə afağı bulud, çən bürüyərkən,

Ey şanlı ümid, ey məni canlandıran afət!

Qarşımda mücəssəm olaraq ver mənə qüvvət!

Şu zülmət ilə sübhə qədər çarpışayım mən».

Görünür, müəllif 1908-ci ildən çox sonra yazdığı məqaləsində şerin yazılış tarixini düzgün xatırlaya bilməmişdir.

YAD ET (s.19)

Birinci, ikinci və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Şerin yazılış tarixi 1908-ci ildir. Müxtəlif avtoqrafları vardır. Aşağıdakı bənd bir nüsxədə ixtisar edilmiş, bəzi nüsxələrdə isə sona keçirilmişdir:

Vəqta ki, şəbi-ğəram içində

Bir quş dərədə həzin ötərkən,

Qisvətlə duran zülam içində

Bayquşlar edər qərivü şiyvən.

Vəqta ki, durar o quş mükəddər.

Şəfqət doğuran o fəcrə qarşı,

Həsretlə tülui-şəmsi bəklər

Müzlüm bu sükuti-dəhrə qarşı,

Yad et məni, aşiqanə yad et!

Şair avtoqraflarından birində həmin şerə belə qeyd vermişdir: «Ustadı-əzim Mahmud Əkrəmə nəzirə olan bu şerimi həmin 1908-ci sənəyi-miladidə demişdim. Arkadaşlarımdan Məhəmməd Hadi əfəndiyə, Səhhət əfəndiyə, mərhum Sabir əfəndi və bir kaç başqa əhbablarıma oxumuşdum. Arkadaşlarımdan xoşuna getdiyi üçün hər biri bir nəzirə yazmaq arzusunda olduqlarından ricalarını qəbul etmişdim. Lihəza bəradərim Səhhət əfəndinin nəzirəsini «İrşad» qəzetəsinin sütunlarında həmin o zamanlarda oxudum. Sabir əfəndinin nəzirəsi dəxi möhtərəm «Molla Nəsrəddin» jurnalında göründü. Atəşli şairimiz Məhəmməd Hadinin nəzirəsi isə bu haladək bir yerdə nəzərimə çarpmamışdır. A.Şaiq».

NİŞANLI QIZ (s.20)

«Həqiqət» qəzeti, 4 yanvar 1910, № 3. «Nişanlı bir qız» sərlövhəsi ilə dərc olunmuşdur. Müxtəlif əlyazmaları və variantları vardır. Bunların əksəriyyətində şerin yazılma tarixi «22 fevral 1908-ci il» göstərilir. Burada şerin son nəşr variantı verilmişdir. Şairin etirafına görə, bu mənzuməsini məşhur rus rəssamı V.M.Vasnesovun qəmli-qəmli düşüncələrə dalmış bir qızın təsvirini verən «Alyonuşka» rəsminə alınan təsirlə yazmışdır. Həmin rəsmi reproduksiyası A.Şaiqin arxivində saxlanılır.

BAHAR (s.20-21)

«İrşad» qəzeti, 12 aprel 1908, № 49. Son üç nəşrə daxil edilmişdir. Avtoqrafda yazılmış tarixi 1908-ci il 9 mart göstərilmişdir.

DAĞLAR (s.21)

Ancaq son nəşrə daxil edilmişdir. Avtoqrafda şerin 1908-ci ildə yazıldığı göstərilir.

ŞİKAYƏTLƏRİM (s.21-22)

«Həyati-nomid» adı ilə «Həqiqət» qəzetində dərc edilmişdir (12 fevral 1910, № 35). Birinci nəşrə «Şikayətlərim» adı ilə daxil olmuşdur. Bütün nəşrlərə salınmışdır. Şer üzərində müəllif bir neçə dəfə işləmişdir. Bəzi avtoqraflarda şer «Şikvə» adlandırılmışdır. Kitabda son nəşr əsas götürülmüşdür. Avtoqrafda şerin yazılmış tarixi 1908-ci il göstərilmişdir. Qabaqkı nəşrlərdə yazılış tarixi yanlış olaraq 1911-ci il getmişdir.

LÖVHEYİ – QÜRUB (s.22-23)

«Gülzar», Bakı, 1912 s.9. Heç bir nəşrə daxil edilməmişdir. Avtoqrafda şerin 1908-ci ildə yazıldığı göstərilir.

CƏHALƏTLƏ MÜCADİLƏ (s.23)

«Yeni Füyuzat» jurnalı, 30 noyabr 1910, № 7. «Cəhalətlə mücadilə» sərlövhəsi ilə dərc olunmuşdur. «Gülzar» dərsliyində (s.127) və ilk avtoqraflarda şer belə adlanır. Müəllif ilk nəşrdə sərlövhəni dəyişdirmiş və sonrakı üç nəşrə də şeri «Zamanın inqilabçılarına» adı ilə daxil etmişdir.

Avtoqrafda şerin 1908-ci ildə yazıldığı göstərilir.

VƏTƏNƏ QAYIDARKƏN (s.23-24)

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Uzun müddət ayrılıqdan sonra uşaqlığını keçirmiş Tiflis şəhərinə qayıtması münasibətilə yazılmış bu şer ilk dəfə «Gülzar» dərsliyində «Vətənə övdətimdə» sərlövhəsi ilə dərc edilmişdir. (Bakı, 1912, s. 130-131). Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1909-cu il göstərilir. Müəllif şer üzərində bir neçə dəfə işləmiş, düzəlişlər aparmışdır. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür.

KÖY DÜYÜNÜ (s.24-27)

Borçalı türklərinə həsr edilmiş bu şer ilk dəfə «Gülzar» dərsliyində eyni adla dərc edilmişdir (Bakı, 1912, s. 97-99). Avtoqrafda şerin yazılma tarixi 1909-cü il göstərilmişdir. Burada «Gülzar» dərsliyindəki nəşr əsas götürülmüşdür. Heç bir nəşrə salınmayıb.

HƏR ŞEY KÖHNƏ (s.27)

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Avtoqraflarda 1909-cu ildə yazıldığı göstərilir. Bir neçə dəfə müəllif tərəfindən işlə-

nən bu şerin son variantı əsas götürülmüşdür.

VƏRƏMLİ HƏYAT (s.27-28)

«Həqiqət» qəzeti, 4 aprel 1910, № 73. Qəzetdə şer yanlış olaraq «Həyati-münəvvərim» adı ilə dərc edilmişdir. Avtoqrafda isə «Həyati-müvərrim», yəni «Vərəmli-həyat» şəklində yazılmışdır. Ancaq birinci nəşrə daxil edilmiş və müəllif şerin adını sadələşdirərək «Vərəmli həyat» qoymuşdur. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1909-cu il göstərilmişdir.

Əliabbas Müznib «Sürudi» imzası ilə «Zənbur» jurnalında həmin mənzuməyə parodiya yazmışdır: Şaiq əfəndinin bədaye-fikrindən, «Zənbur» jurnalı, 23 aprel 1910, № 13, s. 2-3.

İKİ QARLANĞIC (s.28)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.3-4. Birinci, ikinci və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Bütün avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1909-cu il göstərilir. Müəllif birinci nəşri çapa hazırlarkən şer üzərində yenidən işləmişdir. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür.

BU DA BİR ŞERİ-FANİYİ-DİGƏR (s.29-30)

Birinci dəfə 1936-cı il nəşrinə daxil edilmişdir. Türk şairi Mahmud Əkrəmə nəzirədir. İlk avtoqrafda 1908-ci ildə, sonrakılarda isə 1909-cu ildə yazıldığı göstərilir. Burada axırıncı variant əsas götürülmüşdür.

BİR ULDUZA (s.30-31)

«Həqiqət» qəzeti, 7 mart 1910, № 53. «Bir nəcmə» adı ilə dərc edilmişdir. Avtoqraflarda şerin 1909-cu ildə yazıldığı göstərilir. Son nəşrdə aparılan düzəlişlər şerin məzmununu

zəiflətdiyi üçün avtoqraflardakı bəzi misraları bərpa etdik. Başqa bir avtoqrafda şer «Bir nəcm» adlandırılmışdır.

LAYLAY (s.31)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.72. Avtoqraflarda 1909-cu ildə yazıldığı göstərilir. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

QIŞ GECƏSİ (s.31-32)

«Həqiqət» qəzeti, 5 fevral 1910, № 28. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Dəfələrlə işlənmiş bu şerin bir neçə avtoqrafı vardır. Burada son variant əsas götürülmüşdür. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1909-cu il göstərilir.

BİR MƏLƏKƏ (s.33)

Birinci, ikinci və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Bir avtoqrafda şer «Pəriyi-hürriyyətə» adlandırılmışdır. Burada son nəşr variantı əsas götürülmüşdür.

GƏLƏCƏK QORXUSU (s.33-34)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.106 –107 . Bütün nəşrlərə salınmışdır. Son iki nəşrdə «Çörək dərdi» sərlövhesilə getmişdir. Şairin bütün avtoqraflarında şerin adı «Gələcək qorxusu» olduğu üçün ilk sərlövheni bərpa etdik. Yazılış tarixi 1910-cu ildir. Bir avtoqrafda 1909-cu il göstərilir. İxtisar olunmuş bəzi misralar 1912-ci il çapı əsasında yeni mətnə salınmışdır.

HAMIMIZ BİR GÜNƏŞİN ZƏRRƏSİYİZ (s.34-35)

«Gülzar», Bakı 1912, s.70. Birinci və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1910-cu il göstərilir. Burada axırıncı nəşr əsas götürülmüşdür.

SÜKUTUMDAN ŞİKAYƏTÇİ BİR QADINA (s.35)

«İqbal» qəzetində «Sükutumdan şikayət edənə» adı ilə çıxmışdır (29 dekabr 1913, № 541). Birinci, ikinci və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1910-cu il göstərilmişdir. Müəllifin bəzi düzəlişlər etdiyi son variant əsas götürülmüşdür.

SON BAHAR (s.36)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.60. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1910-cu il göstərilmişdir.

QIŞ (s.36)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.66-67. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Son nəşrin mətni əsas götürülmüşdür. Avtoqraflarda şerin 1910-cu ildə yazıldığı göstərilir.

DAĞLAR SULTANI (s.37-38)

«Məktəb» jurnalı, 9 iyun 1912, № 14, s.211-212. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Şerin avtoqrafları ilə ilk nəşri arasında əhəmiyyətsiz fərqlər vardır. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür. Nəşr tarixi avtoqraflarda və nəşrlərdə yanlış olaraq «1913-cü il» göstərilmişdir. F.Köçərlinin Qoridən A.Şaiqə göndərdiyi 10 oktyabr 1911-ci il tarixli mətbuatdan görünür ki, şer həmin ilin yayında yazılmışdır. Məktubda deyilir: «...bizim dağların gözəl mənzərələri təbi-şeriyyəniyə bir növ təhrik verib təzə fikirlərin və təzə xəyalların doğmasına səbəb olubdur, ...» «Dağlar sultanı» kimi gözəl bir əsərin vücuda gəlməsidir».

Bu məktubdan aydın olur ki, A.Şaiq F.Köçərliyə çobanlara həsr edilmiş bir neçə şer göndərmişdir. Bunların bizə ancaq biri məlumdur.

İNTİZAR (s.38-39)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.111-112. Bütün nəşrlərə daxil olan bu şer rus şairi İ.V.Nikitindən (1824-1861) təbdil edilmişdir. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 1911-ci il göstərilir.

MƏRHUM SABİR ƏFƏNDİYƏ (s.39-42)

«Nicat» qəzeti, 5 may 1912, № 18. «Şairi-milli və möhtərəm Sabir əfəndi mərhumun yomi-vəfatı münasibətilə» adı ilə dərc edilmişdir. Şerin axırında A.Şaiqin kiçik məqaləsi verilmişdir. Müəllif həmin məqalədə «Gözəl əşari-abidarı ilə kəndini bütün aləmi-islamiyyətə tanıtmış olan böyük şairimiz və vətəni-müqəddəsimizin sevimli və şərəfli övladı» adlandırdığı Sabirin əsərlərini nəşr etməyə, həmvətənlərini bu işdə səy və qeyrət göstərməyə çağırır. İkinci dəfə şer «Mərhum Sabir əfəndiyə» adı ilə «Gülzar» dərsliyində çıxmışdır. (s.232-235). «Qardaşım Sabirə» adı ilə böyük şairin ölümünün 25 illiyi münasibətilə «Ədəbiyyat qəzeti»ndə nəşr edilən şer də həmin əsərdən bir parçadır (28 dekabr 1936, № 35, s.4). Bütün nəşrlərə daxil olmuşdur. Müəllif bir neçə dəfə şerin dili üzərində işləmişdir. Burada «Gülzar» dərsliyindəki variant əsas götürülmüşdür.

ALDANMA (s.42)

«Qurtuluş» jurnalı, 1 noyabr 1915, № 3, s.5. Avtoqraflarda 1912-ci ildə yazıldığı göstərilir. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür.

BƏXTSİZ RƏFİQƏMƏ (s.42-44)

İlk dəfə seçilmiş əsərlərin ilk nəşrində çap olunmuşdur (s.49-51). Müəllif dörd hissədən ibarət olan bu şerin ancaq ikisini kitaba salmış, başlanğıc və son parçaları ixtisar etmişdir. Ancaq son nəşrə dördüncü hissə artırılmışdır (s.45).

«Bəxtsiz rəfiqəm» şerinin heç bir nəşrdə çap olunmamış ilk hissəsini avtoqraf əsasında burada ilk dəfə nəşr etməyi lazım bildik:

Bilməm neçin, ey sirişki-həsrət,
Bir qanlı səhab ilə mücəssəm
Çəşmim önünü tutub da hərdəm,
Artırmadasan mələl, heyrət?!

Ey qəmədə çəşmi-əşki-barım,
Noldu şu gözəl nigar, noldu?
Gülzari-müvasələtmi soldu?
Yalqızımı səni buraxdı yarım?

Nerdə şu yeganə, parlaq əxtər
Eylərdi şəfəqlər içrə seyran?
Qəlbim duramaz, qan ağlayar, qan!
Ayrıldımı, ah, o nazlı dilbər?

Ey qanlı sirişk, durma, durma,
Gözdən o mələkxisal getdi.
Zəhr oldu həyatım, ah, bitdi,
Düş, sən də daha gözümdə durma!

Həmin bəndin axırında «18 noyabr 1911-ci il» yazılmışdır. Başqa bir avtoqrafda müəllif bu parçaya «Dəftəri-hicran» adını vermişdir. Qalan parçalar 1912-ci ilin ayrı-ayrı aylarında: «Bir dumanlı sabah idi, ürəyim» misrası ilə başlanan hissə aprelin 13-də, «Ey məni çulğalayan dərd, nədən» misrası ilə başlanan hissə iyulun 14-də Stavropolda qələmə alınmış idi. İlk dəfə çap olunarkən müəllif ikinci və üçüncü hissələrin yerlərini dəyişdirmiş, bu düzəliş sonrakı nəşrlərdə də eynilə təkrar edilmişdir. «Bir dumanlı sabah idi, ürəyim» misrası ilə başlanan parça da «Dəftəri-hicran» adı ilə «İqbal» qəzetində dərc olunmuşdur (6 dekabr 1913, № 522).

Bu şerləri A.Şaiq həyat yoldaşı Raziyyənin 1911-ci ildə uzun sürən xəstəlikdən sonra ölümü münasibətilə yazmışdır. O, xatirələrində qeyd edir ki, «Şair və qadın» adlı mənzum

dramını da Raziyyəyə ithaf etmişdir («Xatirələrim», Bakı, 1961, s.159). Müəllif ayrı-ayrı vaxtlarda Raziyyənin ölümü münasibətilə yazdığı şerləri sonralar «Bəxtsiz rəfiqəm» adı altında birləşdirmişdir.

A.Şaiqın Raziyyənin ölümündə həsr edilmiş «Noheyi-ıştık» adlı başqa bir şeri də vardır ki, bu kitaba eyni adla salınmışdır.

NOHEYİ-İŞTIKA (s.44-45)

A.Şaiq həyat yoldaşı Raziyyənin ölümü münasibətilə yazdığı bu şeri ilk dəfə xatirəsinə ithaf etmiş «Bədbəxt ailə» romanının başlanğıcında vermişdir (Bakı, 1912, s.2). «Bədbəxt ailə» əsərini müəllif sonralar «Dursun» adlandırmışdır. Həmin kitaba A.Şaiq «İxtar» adı altında belə izahat yazmışdır: «İşbu milli roman rəfiqəyi-mərhumənin həyatında pək xoşuna getdiyi üçün şu kitabçanı onun yadigarına ithaf edirəm və bundan hüsul olan paralar da mərhumənin ehsanı olmaq üzrə fəqir məktəb şagirdlərinə ianə olacaqdır» («Bədbəxt ailə», Bakı, 1912, s.2).

İŞIQ MƏNBƏYİ (s.45)

«Nicat» qəzeti, 26 may, 2 iyun 1912, №№ 21, 22. A.Şaiqın «İşıq mənbəyi, yaxud qız məktəbində rəsmi-imtahan» adlı məqaləsində çap olunmuşdur. Müəllif bu şeri 1912-ci il mayın 24-də H.Z.Tağıyevin qız məktəbində başlanan imtahanlar münasibətində yazmışdır. Həmin münasibətlə keçirilən yığıncaqda Mina Axundova adlı tələbə onları oxutduğu üçün H.Z.Tağıyevə təşəkkür etmiş və A.Şaiqın yazdığı bu şeri həmin yığıncaqda oxumuşdur.

İlk avtoqrafda və sonralar şairin hazırladığı yeni variantda şerin adı «Hali-vətən»dir. İlk avtoqrafda aşağıdakı sətirlər də vardır:

Tərbiyəsiz bir elm heç deməkdir,
Budur sizə, gözüm, sözümün sağı,

Çalışmaqla, vuruşmaqla, ey gözüm
Behiştə döndərər bağban bu bağı.
Artıq sənli-mənli edək həmiyyət,
Millətimiz olmasın el tapdağı.

Biz şerin çap variantını əsas götürdük. Şerin son variantını müəllif xeyli dəyişdirdiyi üçün onu 1912-ci il tarixi ilə çap etmək müəyyən çətinlik törədir.

İlk avtoqraflardan birində şerin yazılış tarixi 12 may 1912-ci il göstərilmiş və başlanğıcında aşağıdakı sözlər yazılmışdır: «1912-ci il sənəsinin son imtahanında sonuncu sinif mütəllimələrindən Mina xanım Axundova tərəfindən Hacı Zeynalabdin Tağıyevə oxunmuşdur». Şer ixtisarla verilmişdir.

ŞƏHİDİ DƏSTİ – CƏHALƏT OLAN (s.45-47)

«Gülzar», Bakı, 1912, s.136-139. Heç bir nəşrə daxil edilməmişdir. Avtoqrafda şerin yazılış tarixi 1912-ci il göstərilmişdir.

ƏKİNCİ VƏ XAN (s.47-48)

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Avtoqraflarla nəşr variantları arasında çox cüzi fərq vardır. Şer 1913-cü il martın 9-da yazılmışdır.

BİRİ SƏNSƏN, MƏLƏKCIYIM, BİRİ MƏN (s.49-50)

İlk dəfə seçilmiş əsərlərin birinci nəşrində ixtisarla çap olunmuşdur (s.62). İkinci nəşrdə də üç hissədən ibarət olan şerin ancaq bir hissəsi verilmişdir. Son nəşrdə isə şer bütünlüklə çap olunmuşdur. Müəllif son variantda bəzi düzəlişlər etmişdir. Bu kitaba da həmin son variant salınmışdır. Avtoqrafların axırında şerin 1913-cü il iyunun 12-də Şüvələnda yazıldığı qeyd olunur.

NƏCƏF BƏY VƏZİROV HƏZRƏTLƏRİNƏ (s.50)

Əvvəlki nəşrlərə salınmamış bu şer N.Vəzirovun 1913-cü il noyabrın 15-də keçirilən ədəbi fəaliyyətinin 40 illik yubileyi münasibətilə yazılmışdır. Şerin avtoqrafı Əlyazmalar İnstitutunda N.Vəzirovun arxivindədir (Arx. 4, № 5496).

İkinci avtoqraf şairin öz arxivindədir. Həmin mənzumə yubiley gecəsində Balaxanı qız məktəbinin nümayəndəsi tərəfindən oxunmaq üçün yazılmışdır. Şerin əvvəlində bu sözlər vardır: «Balaxanı ünəs məktəbi tərəfindən. Vətənimizin sevimli, şərəfli övladı möhtərəm Nəcəfbəy Vəzirov həzrətlərinə! Yomi-ali münasibətilə Talıbzadə Abdulla Şaiq tərəfindən təqdimi-acizənə olmaqdan ötrü deyilmişdir».

BƏRADƏRİM FİRİDUN BƏYƏ TƏQDİM ETDİYİM RƏSMİMİN ALTINA (s.51)

İlk dəfə nəşr edilir. Avtoqraf əsasında verilir. Yazılış tarixi qeyd olunmamışdır. 1908-1913-cü illər arasında yazıldığı təxmin olunur. Həmin şerin bir tərəfində A.Şaiqin vizit vərəqəsinə F.Köçərli üçün yazdığı başqa mənzum parçalar da vardır. Onları eynilə veririk:

Çoxdandır olmayırdı didarınız müyəssər,
Gəldim vüsəlinizlə olsun gözüm münəvvər.

Yox idiniz, qayıtdım, atəş içində canım,
Könlüm deyirdi sanki, ey dosti-mehrabanım.

Aya, rəvamıdır ya, bir qəlbi-pür məhəbbət,
Məsud, şən gülərkən etsin məlul övdət.

Gəldim görəm o kokəbi-səyyarəni, fəqət
Məyus olunca: «Seyr ediyormuş», - dedim əvət.

Gəldim, yox idiz siz, çox-çox təəssüf etdim,
Görüşməyib sizinlə məyus qayıtdım, getdim.

FİDAN (s.51-52)

«Şəlalə» jurnalında «Pöhrən» sərlövhəsi ilə nəşr edilmişdir (18 fevral 1914, № 7, s.7). Bir çox əlyazmalarında da şer belə adlandırılmış və şair «pöhrən» sözüne aşağıdakı izahatı yazmışdır: «Kötüklərin rişəsindən çıxan fidanlara deyilir». Yazılış tarixi: 25 yanvar 1914-cü il.

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Burada son nəşrin mətni əsas götürülmüşdür. Əlyazmalarda və 1914-cü il çapında şerin dördüncü bəndi fərqli şəkildə verilmişdir:

Bu fidanlar həpsi sağlam bir kötükdən göyərmiş,

Bir damardan ayrılmışdır, bir ormanın fidanı.

Bir döldən, bir yataqdandır, həpsininbirdir qanı,

Bir çeşmədən su içmişdir, bir bağiban becərmiş.

İRƏLİ (s.52)

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Şairin arxivində saxlanan altı avtoqraf arasında əhəmiyyətli fərq yoxdur. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür. Bütün əlyazmalarında şerin yazılış tarixi 1914-cü il göstərilmişdir.

DAN ULDUZU (s.52-53)

İlk dəfə seçilmiş əsərlərin son nəşrinə daxil edilmişdir. Müəllif tərəfindən bir neçə dəfə işlənmiş bu mənzumənin avtoqrafı çoxdur. Burada son variant əsas götürülmüşdür. Şer 1914-cü il fevralın 2-də yazılmışdır. A.Şaiq şeri nə münasibətlə yazdığını «Xatirələr»ində belə izah edir: «O zaman məni çox düşündürən məsələlərdən biri də Azərbaycan qadınlarının vəziyyəti idi. Bu münasibətlə qadınlara məxsus bir məcmuə nəşr etmək fikrinə düşdüm. Hətta 1914-cü ildə «Dan ulduzu» sərlövhəli bir şer yazdım, məcmuənin cildinə vermək üçün realni məktəbin rəssamına şerin məzmununa münasib bir şəkil çəkirdim. Rəsm sökülməkdə olan dan yerini təsvir edirdi. Ziyalı Azərbaycan qızı çiçəkli çəməndə daya-

naraq bir əlində al bayraq tutmuş, digər əlində o biri tayda qaralıqlar içində bulunmada olan çarşablı qızlara tərəf uzatmışdı... Bayrağın üstündə «Dan ulduzu» sözləri yazılmışdı». «Xatirələr», Bakı, 1961, s. 84-185.

Həmin jurnalı A.Şaiq N.Nərimanovla birlikdə nəşr etmək istəmiş, lakin arzusunu yerinə yetirə bilməmişdi.

MÖHTƏRƏM NƏRİMAN BƏY NƏRİMANOV **CƏNABLARINA** (s.53-54)

Avtoqraf əsasında nəşr edilir. Azərbaycan Tarixi Muzeyində N.Nərimanovun arxivində saxlanılır (Sovet dövrü fondu, N.Nərimanovun şəxsi qovluğu, 444).

Şer N.Nərimanovun Gülsüm xanıma evlənməsi münasibətilə 1914-cü il martın 8-də yazılmışdır.

SİMÜRĞ QUŞU (s.54-57)

Bütün nəşrlərə ixtisarla daxil edilmişdir. «Milli qiraət kitabı»nda da müəllif şeri ixtisarla vermişdir (Bakı, 1922, s.141-143). Mənzumənin yarımçıq halda çətin anlaşıldığını və əfsanəvi məzmunu malik olduğunu nəzərə alaraq, onu bütünlüklə verməli olduq. Avtoqrafda şerin yazılış tarixi və yeri «18 iyun 1914, Məngilis» göstərilmişdir. Əlyazmasında şer sadəcə olaraq «Simürğ» adlandırılmışdır.

ƏSRİMİZƏ XİTAB (s.57)

«Qardaş köməyi» qəzeti, 11 mart 1915. Birinci dünya müharibəsinin törətdiyi fəlakətlərlə əlaqədar olaraq yazılmışdır. Cəmi bir nömrəsi çıxan həmin qəzetdə A.Şaiqın «İblisin hüsurunda» hekayəsi də dərc edilmişdir.

İKİ MÜCAHİD (s.58-59)

A.Şaiq. Türk çələngi, Bakı, 1919, s.60–63. Beşcildlik əsərlərinin 2-ci cildində nəşr edilmişdir. Tərtibçi həmin nəşrdə şairin türkçülük istiqamətini, zamanın ruhuna uyğun olaraq, zəiflətməyə, müasirləşdirməyə çalışmışdır. Bu kitabda ilk nəşr variantı təqdim edilir. 1918-ci ildə yazılmışdır. Müəllif mənzumənin adını dəyişib «Atı yaralı əsgər» etmək istəmiş, sonra yenidən fikrini dəyişmiş, ilk sərəlvhəni saxlamışdır.

TÜRK-ƏDƏMİ –MƏRKƏZİYYƏT FIRQƏSİ

«MÜSAVAT»A İTHAF

MARŞ (s.60)

«Açıq söz» qəzeti, 6 fevral 1918, № 674. İndiyədək heç bir nəşrə daxil edilməmişdir. Avtoqrafda şerin yazılış tarixi 1918-ci il göstərilmişdir.

NEÇİN BÖYLƏ GECİKDİN (s.61)

«Açıq söz» qəzeti, 7/20 iyul 1918. «Açıq söz» qəzetində belə bir qeyd var: «Şerin surəti götürülübdür». Şer 1918-ci ildə rus siyasətinin davamçıları, ermənipərəst hərbi qüvvələr tərəfindən Bakının al qana qəltan edilməsi əleyhinə yazılmışdır. Bakının xilaskar hərbi könüllüləri içərisində məşhur Ənvər paşanın, A.Şaiqin böyük qardaşı Yusif Ziyanın da silahlı dəstəsi var idi (bax: Dr. Akdes Kurat (1798-1919). Ankara).

Şer ilk dəfə nəşr edilir.

VƏTƏNİN YANIQ SƏSİ (s.61-67)

«İstiqlal» qəzeti, 4 fevral 1918; «Türk çələngi» dərsliyi, Bakı, 1919. Avtoqrafda şerin 1918-ci ildə yazıldığı qeyd olunmuşdur. Heç bir nəşrə salınmamışdır.

«Türk çələngi» dərsliyində «İstiqlal» qəzetindəki sonuncu bənd verilməmişdir.

ARAZDAN TURANA (s.67-69)

«Qurtuluş», 20 aprel, 1920, № 2, s.6-7. Şerin bir neçə variantı var. Bütün əlyazmalarında əsərin yazılma tarixi 1919-cu il göstərilmişdir. Heç bir nəşrə salınmamışdır.

YENİ AY DOĞARKƏN (s.70-71)

İlk dəfə A.Şaiqin pədaqoji fəaliyyətinin 20 illik yubileyi münasibətilə 1923-cü ildə keçirilən tədbirin toplusunda çap edilmişdir. Avtoqrafda şerin 1919-cu ilə yazıldığı qeyd edilir. Heç bir nəşrə salınmamışdır.

ÜLKƏR (s.71-72)

Seçilmiş əsərlərin son nəşrinə daxil edilmişdir. Avtoqrafda şerin 1919-cü ildə yazıldığı qeyd olunur. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür. Bir əlyazmasında şerin ilk bəndi belədir:

Dərdimin o daşğın bir zamanında,
Qarşıma sən çıxdın, qadan aldığım.
Qaranlıq gecənin azğın çağında,
Şamımı sən yakdın, qadan aldığım.

O SƏN İDİN (s.72-73)

Avtoqraflarda 1919-cu ildə yazıldığı qeyd olunmuşdur. Burada sonuncu nəşr əsas götürülmüşdür.

HƏYAT SEVMƏKDİR (s.73-74)

Avtoqraf əsasında nəşr edilir. Şairin arxivində şerin beş əlyazması vardır. Dörd əlyazmasında şerin 1919-cu ildə, an-

caq birində 1918-ci ildə yazıldığı qeyd edilmişdir. Burada son avtoqraf əsas götürülmüşdür.

UNUDULMUŞ PARÇALAR (s.74)

Avtoqrafda şerin 1919-cu ildə yazıldığı qeyd edilmişdir. Burada sonuncu nəşr əsas götürülür.

SEVGİ HAKİM OLMALI (s.75)

İlk dəfə «Talıbzadə Abdulla Şaiq» kitabçasında sərlöv həsiz çap olunmuşdur (Bakı, 1923, s.3). İlk nəşrə müəllif həmin şerin «Eşq və qüvvət» adı ilə salmışsa da, çap edilməmişdir. İki avtoqrafda son bəndin yanında qırmızı karandaşla xətt çəkilmiş və kimsə «humanizm» sözü yazmışdır. Fikrimizcə, elə bu da 30-cu illərdə həmin şerin seçilmiş əsərlərin ilk nəşrinə düşməsinə mane olmuşdur.

Şer son üç nəşrə «Sevgi hakim olmalı» adı ilə salınmışdır. Şerin müvəffəqiyyətsiz redaktə edilmiş bəzi misralarını avtoqraflar əsasında bərpa etdik.

Avtoqraflarda şerin yazılışı 1919-cu il göstərildiyi üçün biz həmin tarixi əsas götürürük.

ŞƏRQ GÖZƏLİNƏ (s.76-77)

«Gələcək» jurnalı, oktyabr, 1922, № 1, s.12. Avtoqraflarda şerin yazılış tarixi 25 temmuz (iyul) 1921-ci il göstərilmişdir.

A.Şaiqin arxivində olan yaşıl mürəkkəblə yazılmış şerlər dəftərindən məlum olur ki, həmin şeri şair ilk dəfə nədənsə ixtisarla nəşr etdirmiş, son dörd bəndini çapa verməmişdir. İxtisarin şerə mənaca ciddi ziyan vurduğunu nəzərə alaraq son dörd bəndi bərpa etdik. İkinci dəfə şer bütünlüklə 1923-cü ildə «Maarif və mədəniyyət» jurnalında çıxmışdır (№ 11, s.11). Şerə verilmiş qeyddə deyilir: «İş bu mənzumə 1921-ci ildə

Şərqi ictimai, fikri və siyasi bir inqilab ərəfəsində bulunması münasibətilə söylənmişdir».

ÜSYAN ET (s.77-78)

İlk dəfə 1921-ci ildə «Yeni yıldız» jurnalında (10 kanunivəl (dekabr) № 1, s.69) «Dilək çələngi» adı ilə dərc edilmişdir. Seçilmiş əsərlərin birinci nəşrində «Üsyan» (s. 86) və son nəşrlərində «Üsyan et!» adları ilə getmişdir. Müəllif şerin ilk çap variantını xeyli işlədiyi üçün sonralar şerin adını da bir neçə dəfə dəyişdirmiş, yazılış tarixini isə 1924-cü il etmişdir. 1921-ci il çapında şerin nəqəratı belədir:

Ey əski loş dünya, yıxıl, parçalan!

Yediyin gəməkdir, içdiyini həm qan!

Biz son nəşrdə ixtisar edilmiş ilk bəndi bərpa etdik, şerin yazılış tarixini isə jurnal çapına əsasən düzəltmişdik.

GƏNCLİK MARŞI (s.78)

Seçilmiş əsərlərin son nəşrində çap olunmuşdur. Burada həmin mətn eynilə verilir. Avtoqrafda şerin adı «İstitut marşı»dır. Şer bir müsəmirə münasibətilə yazılmış, Ü.Hacıbəyov isə ona musiqi bəstələmişdir. Şerin yazılış tarixi 1921-ci il göstərilmişdir.

SAVAŞ (s.79-80)

«Maarif və mədəniyyət» jurnalı, 1923, № 12, s.10-11. Birinci, ikinci və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Avtoqraflarda 1921-ci ildə yazıldığı qeyd olunur. Son avtoqrafında müəllif məqsədə uyğun dəyişikliklər etdiyi üçün onu əsas götürürük.

QIZIM ALTUNSAÇA (s.80)

Avtoqraf əsasında nəşr edilir. Şer 1922-ci ildə şairin ilk övladı Altunsaçın ölümü münasibətilə yazılmışdır. Burada son nəşr əsas götürülmüşdür.

BİZİMDİR (s.80-81)

«Yeni yol» qəzeti, 28 sentyabr 1922, № 2. Bütün nəşrlərə daxil edilən bu şerin yazılış tarixi yanlış olaraq 1923-cü il getmişdir. Şairin avtoqraflarında da belədir. Sonralar şer müəllif tərəfindən işlənmişdir. Burada son variant verilir.

HƏR ŞEY VAR (s.81-82)

«İnqilab və mədəniyyət» jurnalı, yanvar 1928, № 1, s.20. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Avtoqrafla nəşr variantları arasında fərq yoxdur.

BİR AZ DA ATƏŞ QAT (s.82)

İlk dəfə «Centlmen bir xanəndəyə» adı ilə «Məktəb» məcmuəsində dərc edilmişdir (1925, № 1, s.3). Birinci və son iki nəşrə salınmışdır. Birinci nəşrdə «Gənc xanəndəmiz Bül-bül» və son nəşrlərdə «Bir az hərarət qat!» sərlövhələri ilə getmişdir. Avtoqraflarda şerin 1924-cü ildə yazıldığı qeyd olunur. Bu nəşrdə şerin son çap variantları əsas götürülmüş, sərlövhəsi düzəldilmiş, sonralar əlavə edilmiş dördüncü bənd isə ixtisar olunmuşdur.

GƏRDƏNİ AĞ QU KİMİ (s.82-83)

İlk dəfə avtoqraf əsasında nəşr olunur. Şerin yazılma tarixi 1925-ci il göstərilmişdir.

GÖZLƏR (s.83-84)

Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. İlk misra son avtoqraf əsasında təshih edilmişdir.

XIRÇIN QIZ (s.84-85)

«Xırcın bir qız» adı ilə «Maarif işçisi» jurnalında dərc edilmişdir (1926, № 6-7, s.77-78). Ancaq birinci nəşrə salınmışdır (s.89-90). Şair şeri yeni nəşrlər üçün işlənmişdir. Şer həmin avtoqraflar əsasında verilir.

GƏNC MÜƏLLİMLƏRƏ (s.85)

İlk dəfə «Gənc və ixtiyar» adı ilə «İnqilab və mədəniyyət» jurnalında çıxmışdır (1929, № 5, s.15). Nəşrlərdə «Gənc müəllimlərə» adı ilə getmişdir. Bir avtoqrafda isə şer «Bu günün gənclərinə!» adlandırılmışdır.

GƏNC QƏLƏMLƏRƏ (s.86)

İlk dəfə «Aprel inqilabının qızıl gəncləri» adı ilə «Ədəbiyyat cəbhəsində» jurnalında dərc edilmişdir (1930, № 4, s.16). Bütün nəşrlərə salınmışdır. Bir neçə avtoqrafı olan bu şerə verilən adlar da müxtəlifdir: «Gənc şura yazıçılarına!», «Bu günün gənclərinə!», «Gənc şairlərimizə!», «Gənc qələmlərə!». Avtoqraflarda və nəşrlərdə şerin yazılış tarixi səhv olaraq 1931-ci il göstərilmişdir.

BÖYÜK HİCRAN (s.86-88)

«Ədəbiyyat qəzeti», 12 iyul 1946, № 19. Son üç nəşrə salınmışdır. Şeri A.Şaiq 1932-ci ildə vəfat edən anası Məşədi Mehriyə həsr etmişdir. Redaksiyada həmin şeri M.S.Ordubadiyə oxumuş, şer qoca ədibə çox təsir etmiş, hətta gözləri belə yaşarmışdır. Bundan təsirlənən müəllif şeri M.S. Ordubadiyə

ittihaf etmişdir. İlk çapı ilə nəşrlər arasında iki misrada cüzi fərq vardır. Burada ilk nəşr əsas götürülmüşdür.

O BAXIŞLAR (s.88-89)

Bütün nəşrlərə salınmışdır. Avtoqraflarda şerin 1932-ci ilin iyununda Şuşada yazıldığı qeyd olunur.

ŞAIRİN ŞAIRƏ TƏSƏLLİSİ (s.89-90)

İlk dəfə avtoqraf əsasında çap edilir. Şer 1934-cü ildə şair Əhməd Cavadın qızı Almasın vəfatı münasibətilə yazılmışdır. A.Şaiq Əhməd Cavad ilə ailəvi dost idi və bu ağır itki ona çox təsir etmişdi. Şerdə adları çəkilən Şükriyyə Ə.Cavadın arvadı, Niyazi, Aydın və Tukay oğlanlarıdır. Ə.Cavad Almasın ölümünə «Qızıma» şerini həsr etmişdir (Ə.Cavad, Bakı, 1958, s.132-133).

STALİNİZMİN İFAŞASI (s.91-96)

Bu başlıq altında verilən şerlər sovet hakimiyyəti illərində qələmə alınıb, müəllifin öz arxivində *gizlədilən* əlyazmalar əsasında nəşr olunur.

BAŞLANĞIC (s.91)

Avtoqrafda şerin iki variantı var. Son əlyazması əsas götürülmüşdür. Bütün variantlarda şerin yazılma tarixi 1937-ci il göstərilmişdir. İlk dəfədir ki, çap olunur.

XALQ DÜŞMƏNİNƏ (s.92-93)

Avtoqrafda şerin üç variantı var. Burada düzəlişlər edilmiş son əlyazması əsas götürülmüşdür. Bütün variantlarda şerin yazılma tarixi 1937-ci il göstərilmişdir. İlk dəfədir ki, çap olunur.

BU QÜRURLU BOYUN BURULMAZMI (s.93)

Əlyazmasında şer adsız verilir. Yazılma tarixi əvvəlcə 1937-ci il göstərilir. Sonra isə bu tarixin üzərindən karandaşla xətt çəkilərək 1918-ci il yazılmışdır. Görünür bu o dövrdə cərəyan edən ictimai-siyasi hadisələrlə bağlı idi. Bütün təhlillər və tədqiqatlar sübut edir ki, əsər 1937-ci ildə qələmə alınıb. İlk dəfədir ki, çap olunur.

GƏMİRİK (s.94-95)

Müəllif «Gəmirik» sözünü sifət orqanları gəmirilmiş, qorxunc, tanınmaz bir vəziyyətə salınmış eybəcər insan başkəlləsi mənasında işlətməmişdir. Mətn iki əlyazmasının əsasında hazırlanmışdır. Əlyazmaların biri tarixsizdir. İkincisində əvvəl qələmə «1937» yazılmışdır. Sonra müəllif onun üstündən karandaşla «1918» rəqəmini artırmışdır. İlk dəfədir ki, çap olunur.

HEY XƏYANƏTLƏ OYNAYAN KÖLGƏ (s.96)

Avtoqrafda şer adsız verilmişdir. Yazılma tarixi 1937-ci il göstərilir. Bir neçə əlyazması əsasında mətn hazırlanmışdır. İlk dəfədir ki, çap olunur.

«GƏLSİN», «ŞƏKLİNDƏ» (s.97-98)

Burada həmin şerlərin sonuncu nəşri əsas götürülmüşdür. Şair bu şerləri şəxsiyyətə pərəstiş dövründə həlak olan iki istəkli tələbəsi Ruhulla Axundova və Tağı Şahbazi Simürğə ithaf etmişdir. Hər iki tələbəsinin xüsusi məhəbbətlə sevən A.Şaiq onları tez-tez xatırlayar, bu iki şeri əzbərdən yaxın dostlarına oxuyardı. Avtoqraflarda şerlərin yazılış tarixi 1940 və 1944-cü il göstərilmişdir. Biz birinci tarixin daha doğru olduğunu güman edirik. Şair öz sağlığında belə bu tarixlərin hansının doğru olduğunu dürüst xatırlaya bilmirdi. Şerlərin

müxtəlif variantları vardır. «Gəlsin» rədifli bir avtoqrafın sonunda bu sözlər yazılmışdır: «Gülən ağız aş gətirər, ağlayan göz yaş, 1944, mart».

VƏTƏN NƏĞMƏSİ (s.98-99)

«Azərbaycan» jurnalı (ərəb əlifbası ilə), may 1946, № 5, s.34. Son üç nəşrə salınmışdır. Avtoqraflarda şerin 1943-cü ildə yazıldığı göstərilir. İlk variantda şerin adı «Azərbaycan» olmuşdur.

ANA (s.99-100)

Son üç nəşrə salınmışdır, Avtoqraflarda şerin 1945-ci ildə yazıldığı göstərilmişdir.

ATA ÖYÜDÜ (s.100-102)

Avtoqraf əsasında nəşr edilir. Şerin üç avtoqrafı vardır. Yeni əlifba ilə yazılmış bir avtoqrafın sonunda bu sözlər yazılmışdır: «Ali təhsili qurtarması münasibətilə. 1945-ci il». Şeri şair böyük oğlu Kamal Talfibzadənin Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirməsi ilə əlaqədar olaraq qələmə almışdır.

BAHAR (s.102)

Yalnız son nəşərə daxil edilmişdir (III cild, s.32-33). Avtoqrafda şerin nə adı, nə də yazılış tarixi göstərilmişdir. Çap variantında iki bənd ixtisar edilmişdir. Burada çap variantı əsas götürülmüşdür.

DAN YERİ SÖKÜLÜR, HƏR TƏRƏF RƏNGİN (s.103)

Avtoqraf əsasında çap olunur. Şerin sərlövhəsi və yazılış tarixi yoxdur. Şerin 1945-ci ildə yazıldığını güman edirik.

Həmin illərdə Şaiq bu məzmununda və üslubda bir neçə şer yazmışdır.

ÖLÜMƏ HƏCV (s.103-105)

Seçilmiş əsərlərin son nəşri əsasında çap olunur. Şairin ağır xəstə olduğu günlərdə yazılmışdır.

VƏTƏNİM (s.105)

Seçilmiş əsərlərin son nəşrinin II və III cildlərində müxtəlif variantlarda çap edilmişdir. Burada II cilddəki nüsxə əsas götürülmüş, yalnız axırıncı misra son avtoqraf əsasında bərpa olunmuşdur.

SƏNDƏN DƏ XOŞDUR (s.105-106)

İlk dəfə «Səndən də şirindir» sərlövhəsi ilə dərc edilmişdir («Azərbaycan pioneri» qəzeti, 1 may 1947, № 19). Son üç nəşrə daxil edilmişdir. Bir avtoqrafda şerin 1945-ci ildə yazıldığı göstərilir. Burada şerin son nəşr variantları əsas götürülmüşdür.

CANLI DƏRBƏND ÇİÇƏYİ (s.106-107)

Avtoqraf əsasında nəşr edilir. Şeri A.Şaiq qədim azəri şəhəri Dərbənddə doğulmuş həyat yoldaşı Şahzadə xanım Talıbzadəyə həsr etmişdir. Şairin bu mövzuda yazılmış bir neçə şeri vardır. Onlardan ancaq birini bu nəşrə daxil etdik. Şer Jeleznovodskda 3 avqust 1947-ci ildə yazılmışdır.

TƏBRİZ (s.107-108)

Son iki nəşrə daxil edilmişdir. Avtoqraflarda şerin 1949-cu il iyunun 29-da yazıldığı göstərilir.

İSTƏKLİ NƏVƏM ÜLKƏRƏ (s.108)

Avtoqraf əsasında nəşr edilir. Şer şairin ilk nəvəsi Ülkərin anadan olmasının bir illiyi münasibətilə yazılmışdır. Avtoqraflarda şerin axarında deyilir: «Bir yaşı tamam olmaq münasibətilə yazılmışdır. 1 iyul 1958-ci il».

QƏZƏLLƏR

A.Şaiqin ilk qələm təcrübələridir. Bir ümumi dəftərə yazılmış bu qəzəllər şairin arxivində saxlanmaqdadır. Qəzəllərin ayrı-ayrı yazılış tarixləri göstərilməmişdir, ancaq onların XIX əsrin son illərində, XX əsrin əvvəllərində qələmə alındığı məlumdur. Qəzəllər Valeh və Şaiq təxəllüsləri ilə yazılmışdır. Valeh şairin ilk təxəllüslərindəndir. Sonralar o, qəzəl dəftərində təxəllüs beylərindəki «Valeh» sözünü silib, üstündə «Şaiq» yazmışdır. Buradan aydın etmək olur ki, Valeh təxəllüsü ilə yazılmış qəzəllər daha əvvəllərə aiddir.

A.Şaiq uzun müddət qəzəllərini çap etdirməmişdir. Ancaq onun üç cildliyi çapa hazırlananda sarı vərəqləri olan bir bloknota 29 qəzəlinin üçünü köçürmüş və onların bir qismini (14 qəzəl) ilk dəfə son nəşrin ikinci cildində çap etdirmişdir (s.113-126). Beş cildliyə salınmışlardan əlavə biz bu nəşrə ədibin arxivindəki ümumi dəftərdən köçürülmüş qəzəllərin on ikisini də əlavə etdik.

HÖRMƏTLİ ŞAİRİMİZ SÜLEYMAN RÜSTƏMƏ

(s.132-133)

Bu iki qəzəl «Gülümsər» və «Könül» adları ilə «Ədəbiyyat qəzeti»ndə dərc olunmuşdur (9 may 1946, № 13). Son üç nəşrə salınmış bu iki qəzəli şair həmin illərdə bir neçə şirin qəzəl yazan Süleyman Rüstəmə ittihaf etmişdir. Bir avtoqrafda «Könül» qəzəlinin 1944-cü ilin fevralında yazıldığı göstərilir. Avtoqraflarda qəzəllərə ad verilmişdir. Burada son nəşrin mətnləri əsas götürülmüşdür.

ƏDHƏM

«Yeni Füyuzat» jurnalı, 4, 11, 25 yanvar, 15 fevral 1911 (№ 1, 2, 4, 6). «A.Ş.» imzası ilə «Mərhəmətli Ədhəm» adı altında çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Poemanın avtoqrafı saxlanmamışdır. Nəşrlərdə poemanın 1908-ci ildə yazıldığı qeyd olunur. Müəllif poemanı bir neçə dəfə nəşr etdirmiş (Bax: Ədhəm. Keçmiş həyat səhifələrindən, «İnqilab və mədəniyyət» jurnalı, 1935, № 6-7, s.8-10; Lövheyi-qürub. «Mərhəmətli Ədhəm» adlı hekayədən bir parçadır. A.Şaiqin «Milli qiraət kitabı», Bakı, 1922, s. 46; Eyni parça müəllifin «Qiraət kitabı»nda da çıxmışdır, Bakı, 1924, s.28-29) və üzərində işləmişdir. Burada son nəşrin mətni əsas götürülmüşdür.

İKİ FAMILİYANIN MƏHVI

«Köy düyünü» adı ilə ilk dəfə poemadan bir parça «Gülzar» dərsliyində çap olunmuşdur (Bakı, 1912, s.97-99). Həmin parçaya belə izahat verilmişdir: «İki familiya» adlı romandan kiçik parçadır». Poema tam şəkildə 1916-cı ildə «Doğru söz» qəzetində aşağıdakı sərlövə ilə dərc edilmişdir: «İki kötük yaxud iki familiyanın məhvi. Bəradərim Firidun bəy Köçərliyə» (27 avqust, 10 sentyabr, 15 və 29 oktyabr nömrələri).

A.Şaiqin arxivində poemanın dörd avtoqrafı vardır. Müəllif 1956-cı ildə poemanın dili üzərində işləmiş və seçilmiş əsərlərin sonuncu nəşrinə daxil etmişdir. Bir avtoqrafda poema «Sönmüş iki familiya» adlandırılmışdır. 1909-cu ildə çapa hazır vəziyyətdə olan «Gülzar»da nəşr edildiyini və son nəşrdəki tarixi əsas götürərək, poemanın 1909-cu ildə yazıldığını daha doğru hesab edirik. Poema son nəşrin mətninə əsasən çap olunur.

ŞAİR VƏ QADIN

İlk dəfə «Açıq söz» qəzetində dərc edilmişdir (8, 13 mart 1916, № 130, 131). Seçilmiş əsərlərin heç bir nəşrinə salınma-

mışdır. Müəllif bu dramatik poemanı (avtoqraflardan birində «Mənzum dram» adlandırılır) dördüncü nəşr üçün işləmiş, yeni əlifba ilə yazı makinasında yazdırmışdır. Burada poemanın son variantı əsas götürülmüşdür. Həmin nüsxədə əsərin yazılış tarixi 1911-ci il mart ayı göstərilir. Daha əvvəlki əlyazmalarında isə 28 iyul 1913-cü ildir. Birinci tarixi biz daha doğru hesab edirik. İlk iki avtoqrafda poemanın başlanğıcında nəslərə bir giriş verilmişdir. Müəllif son vaxtlarda həmin parçanı ixtisar etdiyi üçün burada verməyi məqsədəuyğun hesab etdik:

QADIN VƏ ŞAİR

Yaşıl bir çəmənzarın səhər – axşamlar ətrafa yaydığı hüzn və şadiyi seyr etməyə məftun iki vücut tanıyıram. Biri erkək, o birisi qadın. Elə ki, dan yeri sökülür, məşriq yavaş-yavaş qızarmağa başladılar, hər ikisi ayrı-ayrı cəhətlərdən haman çəməndə bir-birilərindən fasiləli bir yerdə oturlardı. Günəşin tuluini, seyrək buludların göy üzündə bir-birini qovallıyır kimi axıb, sürətlə getməsini usanlıqdan tərlər içində qızarmış-qalmış gözəl bir qız üzünü kimi şəbnəmlərə bürünmüş qönçələrin açılmağa başlamasını uzun-uzadı seyr edərlərdi. Yəni qürub zamanı ormanların nəhayətindəki sarıya mayıl yarpaqlar arasında günəşin batır kimi görünməsini, ağır-ağır buludların ordu kimi üfüqlərdən hücum edərək göy üzünü qaplamasını, təbiətin hüzn və kədər içində boğularaq həzin-həzin ağlamasını sönük nəzərləri ilə süzərlərdi. Nəsimi-səhərin təsiri ilə bir qönçənin ilk açması, tərəvətli şux çöhrəsi ilə təbiəti salamlaması qəlblərində dadlı düşüncələr doğurduğu kimi haman qönçələrin qüruba qarşı soluq-soluq boynunu bükməsi də hər ikisinin boynunu bükər, saatlarca düşündürərdi. Bu iki vücadun bir zamanda, bir yerdə hüzuru, hər iki qəlbi bir-birinə yaxınlaşdırmaqda idi. Bu təsadüf hər ikisinin bir dərdli olmağını göstərdiyindən, bir-birini yaxından tanıyıb bilmək arzusu hər ikisində artmağa başlamışdı. Günəş bütün böyüklüyü ilə yüksələrək, zərrin şəfəqlərini təbiətin üzərinə

bir nur sətresi kimi fərş etmişdi. Bülbüllər bağırır, arılar, kəpənəklər çiçəkdən-çiçəyə dolaşaraq kiçik xortumları ilə şəhd və mum toplayırlardı. Təbiət yeni bir gəlin kimi bəxtiyar təbəssümlər saçırdı. Hava olduqca saf və olduqca gözəl idi. Qadın bu gözəllik, bu fəvqəladəlikdən istifadə edərək hoppa bir cocuq kimi sapı bir kəpənək arxasınca qaçaraq, o canlı çiçəyi tutmağa və yaxından seyr etməyə çalışırdı. Bu iki canlı çiçəyin qaçışması erkəyi də yolundan çıxardı. Ağır-ağır addımlarla onlara doğru yürüməyə başladı. Kəpənək bir çiçəyə qonmuşdu. Qadın da yavaş-yavaş kiçik əllərini uzadaraq onu tutmaq istədi. Kəpənək qanadlarını iki sarı bayraq kimi açaraq uçub getdi. Qadın mütəəssir olaraq: «Dünyada sevdiklərimdən istehza və nifrətdən başqa bir şey qismət deyilmiş», - dedi. Bu sözləri o qədər həzin bir tövr ilə dedi ki, erkəyin qəlbində dəxi acı bir təəssür oyandı. Biixtiyar sözə başlayaraq: «Əvət, acı istehza, həm də acı xatirat» – deyə cavab verdi. Hər iki göz bir dəqiqə bir-birinə dikildi. Hər ikisi bir-birinin gözləri içindəki keçmiş xatiratın acı təsirlərini hiss etməyə başladı. Bu hiss iki qəlbi bir-birinə yaxınlaşdırmağa bir vəsilə oldu.

KİMDİR HAQLI?

Eyni adla 1913-cü ildə Bakıda kitabça şəklində nəşr edilmişdir. Komediya L.N.Tolstoyun «Kto prav?» əsərindən iqtibas edilmişdir. Ancaq L.N.Tolstoyun əsəri ilə A.Şaiqin pyesi arasındakı oxşarlıq əsasən adındandır. Müəllif pyesi sonralar iləmiş və əsərlərin sonuncu nəşrinə daxil etmişdir. Son avtoqraflarda pyesin yazılış tarixi 1912-ci il göstərilmişdir. Bu nəşrə 1913-cü ildəki kitab variantı salınmışdır.

İDEAL VƏ İNSANLIQ

İlk dəfə «Qardaş köməyi» məcmuəsində dərc edilmişdir (Bakı, 1917, s.3-8). Müharibə əlillərinə kömək məqsədilə buraxılmış bu məcmuədə Birinci dünya müharibəsinin törətdiyi fəlakətləri təsvir və tənqid edən müxtəlif əsərlər də nəşr

edilmişdi. Seçilmiş əsərlərin ancaq ilk nəşrinə salınmışdır. Müəllif əsəri janra «mənzum dram» hesab etmişdir, ancaq bir avtoqrafda «dramatik poema» adlandırmışdır. Yazılış tarixi 1914-cü ildir.

Müəllif əsər üzərində bir neçə dəfə işləmişdir. Pyesin arxivdə 7 avtoqrafı vardır. Dramı axırıncı dəfə A.Şaiq əsərlərinin son nəşri üçün işləmiş, yeni əlifba ilə yazı makinasında yazdırmışdır. Burada «Qardaş köməyi» məcmuəsindəki variant əsas götürülmüşdür.

LÜĞƏT

A

Abdar – sulu, suya aid olan, su rəngində, abı
 Adaqlı – söz vermiş
 Arizi-al – al yanaq
 Arizi-alın – al yanağın
 Arizi-tərini – tər sifətini
 Alaca – əlvən, rəngbər-rəng
 An – ağıl
 Alay – cəmiyyət, yığıncaq
 Asiman – göy
 Aşiyən – yuva

B

Badi-səməm – səməm yeli, ki zəhərli külək
 Badiə – nadir şey
 Bakim – əjdahadan
 Bəqa – daimilik, əbədilik, davam etmə, dəyişməzlik, varlıq
 Bəqayi-dil – əbədi ürək
 Bəndənəvaz – quluna, əsirinə yaxşı baxan
 Buteyi-əfğan – ah-nalə
 Bünyad – özü, təməl
 Başaqlar – sünbullər
 Bərqi-seylavər – axan şimşək
 Bak – qorxu
 Bütlan – haqsızlıq
 Bütün – gözəlin
 Bərxudar – xoşbəxt
 Bərqi-əşarım – şerimin parıltısı
 Bəsit – tükənməz, geniş
 Bipər – qanaqsız
 Bərqi-kərəm – kərəm, yaxşılıq şimşəyi
 Bərhəm – dağınıq, pozğun

Beyti-hacət – mətləb evi
Bərələnmiş – çürümüş

C

Camə – köynək, geyim
Camad – cansız cisim
Cinanə – cənnətlərə
Cihati – tərəfləri
Ciqqeyi-hüsnümü – gözəllik saçımı
Cibal – dağlar
Can-natəvan – zəif bədən
Cahilan – (cəm halında) oxumamış, savadsız, anlamaz
Cühələ – cahillər
Cünunlun əfsərini – dəlilik tacını

Ç

Çira – çıraq
Çarsuni – dörd tərəfi
Çeşmi səhbəyə – qədəhin gözüne
Çabuq-tez

D

Dal – budaq
Dibayə – qumaş, ipək
Damdır – tələdir
Diləfsürdəne – ürəyi üzülmüşünə, ümitsiz bəndənə
Dəmir – lövbər
Dili-xarası – bərk ürəyi
Dəmi-İsası – İsa nəfəsi
Dur – uzaq
Duzaq – mənnəm
Dəsti-vəfa – vəfa əli
Durü – uzaq

Diraz – uzun
Dilfikar – ürəyi yaralı
Dərgah – qapı önü, qapı, saray
Düyün – toy
Dəmət – çiçək dəstəsi
Dəsti-üxüvvət – qardaşlıq əli

Ə

Əbri-rəhməti – yağış buludu
Əbr – bulud
Əsalət – nəcabət
Ərşi-müəllayə – göyün yüksək qatına
Əfsurdə – hissiz, donmuş
Əcələ – tez
Əzhar – güllər
Əczü – iqtidarsızlıq
Əfsərini – dəlilik tacını
Əfsurdə – tutqun
Ənin – ələ
Əccad – ata-baba
Ənin – ələ
Əşki-təhəssür – həsrətdən axan döz yaşı
Əncam – son, nəhayət, aqibət
Əhfad – nəvələr
Əşya – şeylər, madiyyat
Əsri-pürxətər – təhlükəli əsr
Ənqərib – yaxın zamanda
Əmvaci-kivriya – böyük dağlar
Əninim – iniltim
Əşki-təhəssür – həsrətdən axan göz yaşı
Əşar – şerlər
Ənis – yaxın adam, yoldaş, həmdəm
Əsri-məymənət – uğurlu əsr
Əsalət – nəcabət
Əşcar – ağaclar

Ərşeyi-hüsnündə – gözəlliyinin meydanında
 Əhli-riyazət – öz nəfsini öldürənlər
 Əhli-hüda – doğru yol gedənlər
 Əzəmət – böyük uca
 Ərsə – boş yer, meydan
 Əxtər – ulduz
 Əfaq – günəş
 Əfsürdə – tutqun
 Əxtəri – ulduz, bəxt, tale

F

Fəvz – nicat, qurtuluş
 Füsuli-ərbəədə – dörd fəsildə
 Fəna – pis
 Fəryad – qəm gətirən
 Fəna – yox olma, fanilik, ölmə, sönmə
 Fəraqət – istirahət, asudəlik, sərbəst
 Feyz – bolluq, bərəkət, nemət, müvəffəqiyyət,
 xeyir, fayda, ləzzət, həzz

G

Gərđi-təkəddür – kədər tozu
 Gəmlər – cilovlar
 Gərm – isti
 Gəhvarə – beşik
 Gəhvarə – beşik
 Gərđi-təkəddür – kədər tozu
 Guşeyi mehrabidə – Mehrab guşəsində. Qaş mənasında işlənilir
 Güdaz – ərimə, məhv olma
 Güruh – camaat, böyük dəstə
 Göftar – söhbət söz

H

Həlqeyi-zülfi-çəlipayə – saç burumu
 Hələvət – şirinlik
 Həmsər – yoldaş
 Həmrah – yoldaş
 Hənuz – indi
 Həsəb – adlı-sanlı, ad-san, əsilzadəlik
 Hail – çöpər, maneə
 Hübub – küləyin əsməsi
 Hübabə – köpüyə
 Hiddət – açıqlı
 Hirasən – qorxaq, ürəkək
 Hüsni-xülqə – əxlaq gözəlliyinə

X

Xari-hicrindən – ayrılıq tikanından
 Xarə dilin – bərk daş
 Xəs – çör-çöp, çırpı
 Xarı-hicri – ayrılıq tikanı
 Xədəngi müjganın – kipriyinin oxları
 Xəbis – alçaq, yaman, yaramaz
 Xərməni-şəkibayə – səbr xərməninə
 Xələcan – təşviş, təlaş, çırpınma, həyəcan, vəlvələ
 Xürrəm – sevinc, şad, şən

İ

İdam – davam
 İğbirar – qəlbi qırıqlıq, qubarlanma
 İması – işirəsi
 İqab – əzab
 İqrar – qərarlaşdırma, etiraf, təsdiq
 İztirar – əlacsız qalma, çarəsizlik, məcburiyyət
 İnşad – ifadə ilə oxuma

İrşad edər – düz yola çəkər
İsli – qaranlıq
İstiqbal – qarşılamaq
İlahiləhndir – allah səslidir
İqab – əzab
İkrah – nifrət
İffətli – namuslu

K

Kəlal – dərd, qüسسə
Kələbək – kəpənək
Kuyi-nigaridən – gözəlin küçəsindən
Kövsəri – cənnət suyunu
Kəlalın – dərdin, qüسسən
Kuhü-dəştə – dağ və səhrada
Küfr – kafirlik, allaha inanmama, dinsizlik, imansızlıq
Köşk – mənzil
Köy – kənd
Kühsar – dağlar
Kuy – küçə, məhəllə
Kəndini – özünü

Q

Qartısı – qısa yapıncısı
Qama – qılınc
Qayıb etmiş – itirmiş
Qətrəyi-db – su damlası
Qəti-tərsada – xaçpərəst qızının qəmində
Qəhr – qəzəb, hirs, hiddət
Qəsvətlə – kədərlə, hüznə
Qəddi-rənası – gözəl boyu
Qəsəm – and
Qəhhar – qüdrətli
Qisvət – bərklik

Qövsayə – qövsvəri saçbağı
Qır – çöl
Qırlanqıç – qaranquş
Qisvəti-şum – pis, bəd, sərtlik
Qonuşmaq – söhbət etmək
Qiyam – ayağa durmaq
Quruntulu – narahat
Qüvvəti-vazurni – qaşın əyrisini

L

Lahut – ilahiyyat
Lövheyi-müğbər – xatirə lövhəsi
Ləlü ləbü üzərə – yanaq, üz
Ləbən – süd
Ləməat – parlama, şölə saçma
Lərzan – titrək

M

Madər – ana
Müəttər – ətirli
Mat-məbhut – heyran-heyran
Mühat – əhatə olunmuş
Mazi – keçmiş
Mədfən – qəbr, məzar
Məsihayə – İsayə
Mədari-fəxrəsən – iftixar səbəbisən
Mümtaz – seçilmiş, fərqli
Məmat – ölüm
Məhvər – ox
Müğbər – qubarlı, kədərli
Məxmur – xumar, məst
Məkəs – milçək
Məvayə – yerə, məskənə
Məşəriq – şərqlər

Münir – toza
 Müinim – köməkçim
 Məzhərini – tər sifətini
 Məqmat – məqamlara, mənəblərə
 Məzhərini – üzə çıxma
 Məhabətlə – qorxu ilə, təlaşla
 Məxzəni-mələl – qəm xəzinəsi
 Məftuni-möhnətdir – qəm vurğunudur
 Mənfur – nifrət edilən, sevilməyən, iyrənc
 Mərz – sərhəd, hüdud
 Mənus – alışmış, isinişmiş, adət və vərdiş etmiş, öyrənmiş, öyrənc
 Məyus – ümitsiz
 Məlca – sığınacaq
 Məsrur – xoşbəxt
 Məstur – örtülü
 Məhabətli – ölümə, heçliyə
 Məmənə – əmin-amanlığa
 Məal – mənə
 Məxzəni-hüsnümdən – gözəllik xəzinəmdən
 Mətanət – əsaslı, möhkəm
 Məhv-olmaq – puç olmaq
 Məhzur – uzaq
 Mina – burada: lacvərdi, tünd göy rəngində
 Mehr – sevgi, məhəbbət, günəş
 Mehr – məhəbbət
 Mürdə – ölü
 Muni – tükü
 Mutlu – ürəkli, qəlbli
 Mühit – əhatə edən, okean
 Mükəddər – kədərli
 Müdam – daim
 Mühib – qorxulu, təhlükəli, qorxunc
 Milhən – qəm, qüssə
 Mötad – adət olunmuş
 Muyi-sər – başın tükü

N

Navəki-digər – bu da dostlara başqa bir ox (yara mənasında)
 Niyaz – razılıq
 Nalan – yazıq
 Nabənd – əsir
 Naseha – ey nəsihətçi
 Nagah – birdən, qəfildən, vaxtsız, münasibətsiz
 Neməl-məsəlik – gözəl məsləklər
 Niyran – cəhənnəm, od
 Nəcmi-müzəffər – qalib ulduz
 Nabud – məhv
 Nihal – cavan ağac
 Ninni – nəğmə
 Nisar – qurban olma
 Nümayan – zahir
 Noheyi-iştika – şikayət nohəsi
 Naley-i-fəryadi – cərəs-zıncırov
 Nitqi-guyayə – danışmağa

O

Ovham – vahimələr sırası

Ö

Özənir – cırpınır
 Özlədim – arzu etdim
 Öksüz – yetim, kimsəsiz
 Övdət –

P

Pabənd – əsir
 Pərigöftar – gözəl dilli

Pəyam – məktub
Payan – hüdüd
Pənbə – gün rəngində, açıq, al
Pürməlal – kədər dolu
Pürşivən – fəryad dolu
Pəstan – döş
Portəhsər – həsrət ilə dolu

R

Razü-niyaz – razılıq
Ruyi-ənvərini – işıqlı üzünü
Rəncur – incik
Rəncü-müxən – əziyyət və dərd
Ruzgari-mihən – vətən ruziganı
Rəngin – əlvən

S

Salik – bir məsləkə mənsub olan
Sabab – bulud, zülmət
Sarıyor – bürüyür
Sahir – sehrkar
Saman – başsız, aramsız
Salehlər – yaxşılar
Suçlu – günahkar
Səfvətəni – paklığını
Səfvəti-ati – pak gələcək
Sahab – bulud, zülmət
Səmigun – başıaşağı
Səbheyi-səddanəni – təşbehi
Seyd etməyə – ovlamağa
Süzü – yanma
Sədayi-dilfiribi – ürək açan səsi
Səngi-xarələr – çaxmaq daşları
Saiqələrdən – ildırımlardan

Səhrayi-bəsit – geniş səhralar
Sağırdı – kərdi
Sərmədiyyət – əbədilik
Səzavar – layiq, yaraşan
Səbheyi-səddanəni – təşbehi
Sərvi-səhi – uca sərv
Səccadə – canamaz
Sərvi balayə – uca boya
Səfil – səfalət çəkən, yoxsulluq və ehtiyac içərisində yaşayan, sərsəri, sərgərdan
Səbat – sabit və bərqərar olma, sözündən və iqrarından dönməmə, mətanət
Sərvəti-ati – pak gələcək
Səhab – bulud
Seyd – ov
Səyyad – ovçu
Sərhəddi-şahan – şahların sərhəddi
Siratı – yolu
Sislər – dumanlar
Siffət – saflıq, gözəllik
Sıcaq – isti
Sibt – nəvə, nəsil, nəsil budağı
Son bahar – payız
Sur – toy, toy büsəti, qonaqlıq
Sonmaq – içmək

Ş

Şahrah – baş yol
Şəbparələr – gecəquşular
Şəqi – bədbəxt, xəbis, yaramaz adam, quldur, yolkəsən, qaçaq
Şəqavət – bədbəxtlik, şərr iş, yaramazlıq quldurluq, qoçaqlıq
Şəkvə – şikayət
Şoləvər – alovlu
Şuriş – qarmaqarışq
Şum – nəhs

Şükufeyi əməlim – əməl çiçəyim
Şeri-şakiyi – digər şikayət dolu başqa bir şer
Şir – süd

T

Tabdar – parlaq, işıqlı, parlayan
Tapınmış – səcdə etmək, boyun əymək
Toəm – əkiz, bənzər
Tar – qaranlıq
Tasa – qəm, qüssə, kədər
Təssürdən – əsərdən, gücdən
Teyy – keçmə, yolu başa çatdırma
Təhəyyürün – heyrətin
Təng – qaranlıq
Təyid – kömək
Tiği-istibdad – zülm xəncəri
Təlin – boyama, rəngləmə, rəngarənglik, əlvanlıq
Tənvir edən – işıqlandıran
Təbdili məkan – yerdəyişmə
Təğyiri-lisan – dil dəyişikliyi
Təhziz – yavaşca əsmə, yelləmək
Təlqin – öyrətmə, beyninə yeritmə, təsir etmə, hipnoz
Təlin – lənət oxuma, lənətləndirmə
Təhkiyyət – təbrik etmə, mübarəkbadlıq etmə

U

Uğurlu – xeyirli, məsud
Ulu – böyük
Uyumaq – yatmaq
Uşuşmuş – daraşmış

Ü

Üqubət – cəza, əziyyət

Üz – ürək, qəlb
Ümmətdən – xalqdan
Üzarə – yanaq, üz
Ümmət – xalq, millət, icma
Ümman – dəniz
Ün – böyük hadisələr
Ülviyyət – yüksəklik, ucalıq, mənəviyyət

V

Vühuş – vəhşilər
Vəz – öyüd, nəsihət
Vəsl – birləşmə, qovuşma

Y

Yavru – bala, övlad
Yasa – qanun, qayda
Yomi-ali – ali gün, yubiley günü
Yədi-bəyzası – Ağ əli, Əfsanəyə görə Musanın möcüzə göstərdiyi ağ əli
Yürümək – yerimək
Yetiməyi – hicran-ayrılıq yetimi
Yəminlər – andlar
Yəmin – and

Z

Zülfi-xəmində – qıvrım telində
Zəğənlər – qara qarğalar
Zilal – kölgələr
Zahirbin – zahirpərəst
Zində – diri, canlı
Zülm – qaranlıq
Zöhrəcəbin – parlaq alnın, Zöhrə ulduzu kimi parlaq
Zülmət, məzlum – qaranlıq

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Şerlər	11
1905-1917	12
Cümhuriyyət dövrü	58
1921-1936	76
Stalinizmin ifşası	91
1938-1959	97
Qəzəllər	109
Poemalar	135
Ədhəm	136
İki familiyanın məhvi	143
Pyeslər	157
Şair və Qadın	158
Kimdir haqlı?	170
İdeal və İnsanlıq	205
Qeydlər	220
Lüğət	251

Çapa imzalanmış 20.02.2004.

Şərti çap vərəqi 16,5. Sifariş № 62.

Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 100.

Kitab «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

Direktor: **N.B.Məmmədli**

Tel: 97-16-32; 27-44-61; 850-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçəri Şəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.